

T.C.
U.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

KOSOVA'DA KATOLİK KİLİSESİ VE
GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sead PAQARIZI

BURSA / 2010

T.C.
U.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

KOSOVA'DA KATOLİK KİLİSESİ VE
GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sead PAQARIZI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

BURSA / 2010

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda numaralı
.....'nın hazırladığı “.....
.....” konulu
..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez
savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan
cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının(başarılı/başarısız) olduğuna
.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar:	Sead PAQARIZI
Üniversite:	Uludağ Üniversitesi
Ana Bilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı:	Dinler Tarihi
Tezin Niteliği:	Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı:	x + 132
Mezuniyet Tarihi:	16. 07. 2010
Danışmanı:	Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

KOSOVA'DA KATOLİK KİLİSESİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

“Kosova’da Katolik Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu” konulu çalışma ile dünden bugüne ana hatlarıyla genelde Kosova’daki Hıristiyanlık ve özelde Katolik Kilisesi’nin tarihsel gelişimi ele alınmıştır.

395 yılında Büyük Roma İmparatorluğu’nun Doğu ile Batı olmak üzere ikiye bölünmesiyle Kosova da ikiye bölünmüştür. Kısa bir süre sonra ise Kosova’nın hâkimiyetini Bizans sağlamıştır. Orta çağda yaşanan göçler tüm Balkanlarda olduğu gibi Kosova’nın da etnik ve kültürel değişimine neden olmuştur. Özellikle Slavların Kosova topraklarına yerleşmeleri VII. yüzyıldan Osmanlıların gelişine kadar ki dönemi içerisinde Kosova’nın Slav-Ortodoks asimilasyon uygulamalarına maruz kalmasına sebep olmuştur. Bu zaman zarfında var olan Kosova’daki Katoliklerin durumu daha da zorlaşmıştır.

Elde edilebilen imkânlar ölçüsünde yapılan bu araştırmaya göre Kosova’daki Hıristiyanlık apostolik döneme ait değildir. Bir müessese olarak Katolik Kilisesi’nin Kosova’daki varlığı Osmanlı Dönemi ile başlamaktadır. Osmanlı’nın gelmesiyle Kosova’daki Slav-Sırp-Ortodoks asimilasyona son verilmiştir. İslam dinin kuralları gereği Osmanlı Devleti herkese adil davranıp tüm dinlerin mensuplarına eşit haklar tanımıştır. Dolayısıyla Kosova’da Katolik Kilisesi de bu haklardan yararlanarak bu dönem içerisinde tam anlamıyla kurumsallaşmış ve faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. K.K.K. her sahada önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde ise siyasetteki rolü ve tesiri göze çarpmaktadır. Katolikler Kosova’da sayı açısından Müslüman ve Ortodokslardan sonra üçüncü sırada yer almaktadırlar.

ANAHTAR KELİMELER: Kosova, İliya, Hıristiyanlık, Katolik Kilisesi, Ortodoks, Arnavut, Osmanlı, Roma.

ABSTRACT

Autor:	Sead PAQARIZI
University:	Uludağ University
Main Dicipline:	Division of Philosophy and Religious Sciences
Dicipline:	History Of Religions
Characteristic Of Thesis:	Master Degree Thesis
Page Numbers:	x + 132
Graduation Date:	16. 07. 2010
Consultant:	Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

CATHOLIC CHURCH IN KOSOVO AND ITS SITUATION TODAY

The study that's about the "*Catholic Church in Kosovo and Its Situation Today*" was taken in principle (main) lines generally Christianity and particularly Catholic Church's historical progress from the past to the present time.

In 395 year, as well as Kosovo, he great Rome Empire was divided in two parts. In the short time, Byzantium dominated in Kosovo. In Balkan Peninsula the migration happened in the Middle Ages period that in the same time this situation caused ethnical and cultural changes in Kosova. Especially, from the period between the settlement of slavs in VII. century to the advent of ottomans, Kosova was exposed to application of slav-orthodox asimilation. During the period, the position of catholics in Kosova became harder.

According to this study the possibilities that has taken show us that Christianity in Kosova doesn't belong to Capostolik Period. The existing of Catholic Church as institute started from the period of Ottoman's. The Ottomans put the end to Slav-Serb-Orthodox assimilation in Kosova. According to the rules of Islam religion, Ottoman Empire had justly taken action and gives equal right to everyone who lived in Kosova. Therefore, Catholic Church in Kosova benefited from these rights during this period and exactly became institutionalized and intensified its activities. Catholic Church in Kosova takes a significant role everywhere. Nowadays, it gives vent to its role in policy and influence. According to the number of Muslims and orthodox, the catholics take the third place in Kosova.

KEYWORDS: Kosovo, Illyria, Christianity, Catholic Church, Orthodox, Albanian, Otoman, Rome.

ÖNSÖZ

Balkan Yarımadası tarih boyunca farklı kültür, dil, din ve etnik yapıları barındıran bir bölgedir. Aynı zamanda Balkanlar doğu ile batı medeniyetlerinin bulunduğu bir coğrafya olup dünyanın değişik hükümdarları farklı zamanlarda bu topraklarda hüküm sürmüşlerdir. Bu bakımından bu bölgede isyanlar, çatışmalar, kargaşa ve savaşlar hiç eksik olmamıştır. Kültür, dil ve etnik yapılarının farklı olmasının yanı sıra, bölgede yayılmış bulunan çeşitli dinlerin de bu tür konularda büyük tesirleri olmuştur. Gerek milli gerekse dini farklılıklardan dolayı Balkan Yarımadasındaki dini, siyasi ve kültürel değişikliklerden en çok etkilenenlerden birisi de Kosova Cumhuriyeti olmuştur. Çünkü Katoliklik, Ortodoksluk ve İslam gibi dünyanın önde gelen dinler Kosova’da bir arada yaşama imkânı bulmuştur.

Günümüzde Kosova’da yaşayan halkın çoğunluğunu Müslümanlar teşkil etmekle birlikte Hıristiyanlar da ikinci sırada gelmektedir. Hıristiyanlar arasında da Ortodokslara nazaran Katolikler sayıca az olmalarına rağmen dini, kültürel vb. yönlerden oldukça etkilidirler. Dolayısıyla Kosova’da faaliyet gösteren Katolik Kilisesinin bilimsel olarak ele alınıp incelenmesi Kosova’da yaşayan Müslümanlar açısından da son derece önem arz etmektedir. Çünkü Kosova’da bu ve benzeri konular bugüne kadar yeterince çalışılmamıştır. Bölgenin gerek dini ve kültürel yapısı gerekse Müslümanların dışında bölgede yaşayan din mensuplarının durumlarının bilinmesi açısından danışman hocamla yaptığımız istişareler sonucunda bu konunun bir yüksek lisans tezi çerçevesinde incelenmesinin uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

Dinler Tarihi açısından şimdiye kadar çalışılmamış olan Kosova Katolik Kilisesi hakkında kullanılan kaynaklar ağırlıklı olarak Arnavutça olmak üzere Türkçe, İngilizce ve Sırpça kaynaklara da başvurulmuştur. Kosova dışında Arnavutluk ve Karadağ gibi ülkeler ziyaret edilerek çeşitli yerlerden kaynaklar temin edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Kosova’daki Katolik Kiliseleri ziyaret edilerek kilise yetkilileriyle görüşülmüştür. İlk görüşmelerimizde araştırmanın her safhasında gereken yardımın

yapılacağı söylendiye de, yazılı olarak gönderilen sorulara hiçbir zaman cevap verilmemiştir. Buna rağmen konu kaynaklara dayalı olarak en iyi şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma girişle birlikte iki ana bölüm halinde ele alınmıştır. Girişte Balkan Coğrafyası ve Kosova'nın dini yapısı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Hıristiyanlığın Arnavutluk ve Balkanlara girişi ve tarihi gelişiminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, Osmanlılardan günümüze kadar ana hatlarıyla Kosova'da faaliyet gösteren Katolik Kilisesinden bahsedildikten sonra, Katolik Kilisesinin günümüzdeki durumu, inanç ve ibadetleri; Katoliklikte din eğitimi vs. gibi konulara değinilmiştir. Yapılan bir değerlendirme ile çalışmaya son verilmiştir. Ekler bölümünde de Üsküp-Prizren Kilisesi'nin görev alanında bulunan topraklardaki kiliselerde görev yapan bazı Katolik din adamlarının isimleri, günümüz Kosova'sındaki bazı Katolik Kilisesinin resimleri ve birkaç ayinden görüntüler yer almaktadır.

Bu konunun tespitinden son şeklinin verilmesine kadar her konuda bana rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Güç'e ve halen Kosova'da yaşayan Nexhat İbrahimi hocama; çalışmamın dil, muhteva ve teknik oluşumu konusunda değerli katkılarda bulunan Hasan Yücel Bey'e burada teşekkür etmeyi bir görev telakki ediyorum.

Sead PAQARIZI

Bursa / 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

A. Balkan Coğrafyası.....	1
B. Kosova Coğrafyası ve Dini Yapısı.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIĞIN İLİRYA BÖLGESİNE GİRİŞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

A. HİRİSTİYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI	7
1. Hz. İsa'nın Dünyadan Ayrılışı	8
2. Pavlus'un Ortaya Çıkışı	9
3. İlk İhtilaf Konuları	11
B. HİRİSTİYANLIĞIN BALKANLARA GİRİŞİ	13
1. Balkanların İlk Sakinleri	14
2. İliryalılar	14
a. Roma İmparatorluğu ile Savaşlar	16
b. İliryalıların İmparatorluk Kurması	17
c. İliryalıların İnancı	18
3. Hıristiyanlığın Balkanlarda Yayılışı	18
C. İLİRYA'DA HİRİSTİYANLIK VE KİLİSELER.....	20
1. İlirya ve İlk Hıristiyanlık	20
2. Besler ve Hıristiyanlık	25
3. İliryalıların Hıristiyanlaştırma Faaliyetlerine Karşı Direnişi	28
a. İlirya Halkın Romalılaştırılmama (Ve Hıristiyanlaştırılmama) Nedenleri	28
b. Barbar Halkların Göçleri (Akınları)	31
D. İLİRYA'DA İLK KATOLİK KİLİSESİNİN KURULUŞU	33
1. Doğu ile Batı Arasında İlirya Kiliseleri	36
a. Selanik Vikariyatı	39

b. Jusitiana Prima (Birinci Justiniana)	40
2. “Tria Capitula” Meselesi	43
E. VII. İle XV. YÜZYILLAR ARASINDA DARDANİA KİLİSESİ.....	46
1. Slav Akınları ve Kilise.....	47
a. Bulgar Krallığının İşgali ve Kilise	49
b. Sırp Krallığı ve Kilise	52
2. Prizren Kilisesi.....	61
a. Üsküp-Prizren Kilisesinin İlk Papazları.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE KOSOVA'DA KATOLİK KİLİSESİ

A. OSMANLI DÖNEMİNDE KOSOVA KATOLİK KİLİSESİ.....	65
1. Sırp Krallığının Son Yılları.....	65
2. Kosova Meydan Savaşı.....	66
3. İslam'ın Yayılması ve Kosova'daki Katolikler	69
a. Balkan Halkları ve İslam.....	69
b. Kosova'da Osmanlılar ve Katolikler	71
ba. Kriptokristianizm (Gizli Hıristiyanlık)	74
c. Arnavut Milli Konsili.....	76
4. Osmanlı Döneminin Son Yıllarında Kosova Katolik Kilisesi	77
a. Katolik Kilisesi ile Sırp Patrikliği Arasındaki İlişkiler.....	78
b. Kosova Katolik Kilisesinin İleri Gelen Piskoposları	79
B. XX. YÜZYILDA KOSOVA KATOLİK KİLİSESİ.....	81
C. İNANÇ VE İBADETLER	83
1. İnanç Esasları (Përmbi Besimin e Fesë)	84
2. Sakramentler	85
a. Vaftiz (Pagëzimi)	86
b. Konfirmasyon (Krezmimi)	86
c. Evharistiya (Eukaristia/Kungimi)	87
d. Günah İtirafı (Rrëfimi).....	87
e. Son Yağlama (Vojimi i Shenjtë).....	88
f. Rahip Takdisi (Urdhëri i Priftërisë).....	88
g. Nikah (Martesa)	89
3. Dini Bayramlar ve İbadetler	89
a. Günlük.....	90
b. Haftalık	91
c. Yıllık	91
ca. Meryemana Günü (Shën Maria / Nëna e Hyjit)	92
cb. Epifani (Dëftimi i Zotit).....	92
cc. Noel (Krishtlindja)	92
cd. Paskalya (Pashkët)	93

D. KATOLİK DİN EĞİTİMİ VE OKULLARI.....	94
1. Prizren Katolik Okulu	95
2. Janjeva Katolik Okulu	95
E. GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE ETKİLERİ.....	96
SONUÇ	100
BİBLİYOGRAFYA	105
EKLER	114
1. Görevliler	114
2. Resimler	117
ÖZGEÇMİŞ	133

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
K.K.K.	: Kosova Katolik Kilisesi
K.K.	: Katolik Kilisesi
KBIK.	: Kryesia e Bashkësisë Islame Të Kosovës
Çev.	: Çevirmen
c.	: Cilt
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
K.C.	: Kosova Cumhuriyeti
OMÜ	: Ondokuzuncu Mayıs Üniversitesi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
Shek.	: Shekulli (yüzyıl)
SÜ.	: Selçuk Üniversitesi
M.Ö	: Miladi Öncesi
M.S.	: Miladi Sonrası
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
y.	: Yıl
yy.	: Yılı yok
y.y.	: Yüzyıl
yay.	: Yayınları
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve sayrı
vd.	: Ve devamı

GİRİŞ

A. Balkan Coğrafyası

Balkan kelimesinin kökeni ile ilgili farklı rivayetler vardır. Onlardan biri Türkçe menşeli olup Bulgaristan'ın sarp dağları için kullanılan bir isim olarak ortaya çıkmış ve daha sonra Karadeniz'den Adriyatik'e kadar uzanan bölgeye verilen bir isim haline gelmiştir.¹ Balkan yarımadasının doğusunda, Marmara Denizi, Karadeniz ve Ege (Adalar) Denizi, güneyinde Akdeniz, batısında ise Adriyatik Denizi vardır. Kuzey sınırları tartışılmakla birlikte görüşlerden birine göre Tuna Nehri ve Sava Irmağı esas alınmaktadır.² Balkanların en belirgin özelliklerinden biri dağlık oluşudur. Her yerde yüksek dağları görmek mümkündür.

Günümüzde Balkanlarda Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları olan Trakya Yarımadası yer almaktadır.³

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Balkan topraklarında taş devrinden itibaren yaşayan insanlar vardı. Batı ve güneye hâkim sarp dağlar toplumlar arası irtibatı ve ilişkileri güçleştirdiği için her bölge kendine has kültür, dil ve din gruplarının gelişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Balkanlarda tarih boyunca çeşitli kültür, dil ve dinin ortaya çıkıp yayılma imkânı bulması bundan kaynaklanmış⁴ ve böylece Balkanlar farklı medeniyetlerin birlikte yaşadığı bir bölge haline gelmiştir.

¹ Glenný, Misha, *Histori e Ballkanit 1804-1999*, İnstituti i Dialogut & Komunikimit - Toena Yayınları, Tiran 2007, s. xx.

² Özey, Ramazan, "Balkanların Coğrafi Yapısı", *Balkanlar El Kitabı*, Vadi Yay., Çorum/Ankara 2006, I, 13.

³ Özey, a.g.e., s. 27.

⁴ Karpat, Kemal, "Balkanlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, V, 27.

Dini açıdan da Balkanlar zengin bir bölgeyi temsil etmektedir. En kalabalık din grubunu Ortodokslar oluşturmaktadır. Yunan, Sırp, Makedon, Karadağlı, Bulgar ve Romenler Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olup sayıları 55 milyon civarındadır.⁵ XIX. y.y.'da başlayan etnik kökene dayalı hareketlenmeler neticesinde kurulan milli devletler ile beraber bağımsız (otosefal) milli kiliseler de kurulmuştur.

Balkanlarda Müslümanlar sayı açısından ikinci sırada yer almaktadır. Yaklaşık halkın %15'i Müslüman olup toplam sayıları 9 milyon civarındadır. Müslümanlar Arnavut, Boşnak, Pomak, Türk, Torbeş, Goralılar ve Roman halklardan oluşmaktadır. Üçüncü büyük din grubunu ise Katolikler teşkil etmekte olup sayıları 4 milyon civarındadır. Katolikler Hırvatistan, Slovenya, Bosna, Voyvodina ve bir kısmı Arnavutluk ile Kosova'da yaşamaktadırlar. Bunun dışında Katolikleri az sayıda da olsa diğer Balkan ülkelerinde de görmek mümkündür.⁶ Balkanların yeni açan çiçeği olarak değerlendirilen Kosova, tüm Balkanlar gibi, dini ve coğrafi açıdan önem arz etmektedir.

B. Kosova Coğrafyası ve Dini Yapısı

Aslı Kosova olan kelimenin, Slav, Bulgar ve Çek dillerinde "karatavuk" manasındaki "kos"tan geldiği ileri sürülür. Osmanlı kaynaklarında bazen, "kef" harfiyle "Kosova" şeklinde de yazılmıştır. Kelimenin aslının "kosa", "köse-ova" vb. kelimelerden geldiğine dair rivayetler de mevcuttur.⁷

Balkan Yarımadasında bulunan Kosova, Balkanlarda en eski yerleşim yeri olarak kabul edilmektedir. 10.877 metre karelik yüz ölçümüne ve yaklaşık 2.5 milyon nüfusa sahiptir. Kosova Balkanlarda önemli bir konuma sahip olup, Avrupa kıtasının güneyinde bulunan Balkan Yarımadasının kuzey batısında yer alır ve Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri Arasında köprü vazifesi görür. Sınır komşuları kuzeydoğuda ve doğuda Sırbistan, Kuzeybatıda (Sancak), batıda Karadağ ve Arnavutluk, güneyde ise Makedonya'dır.⁸

⁵ Karpat, "Balkanlar", *DİA*, V, 27.

⁶ Karpat, "Balkanlar", *DİA*, V, 27.

⁷ Aktepe, Münir, "Kosova", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 216.

⁸ Toçi, Fatmir, *Kosova ne Veshtrim Enciklopedik*, Akademia e Shkenca e Shqiperise Qendra e Enciklopedise Sqiptare, Botimet Toena, Tirane, 1999. s. 5-7. Ayrıca bkz. Yılmaz, Murat, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İstanbul 2005, s. 13.

Kosova'nın başşehri Priştine'dir (Prishtinë). Kosova halkının çoğunluğunu Arnavutlar oluşturmakta olup nüfusun %95'i Müslümandır. Kosova'da Arnavutlardan sonra nüfus yoğunluğu bakımından Sırlar ve Türkler gelir; ayrıca Boşnak, Hırvat ve Roman (Çingene) milletleri de vardır.⁹

Avrupa'da zengin maden yataklarıyla kendini gösteren ve meşhur olan Kosova, Tito Yugoslavyası döneminde ülke linyit kömürünün %58'ini kendi rezervleri temin ediyordu. Ayrıca ülke, çinko, nikel, gümüş, kurşun ve altın yatakları yanında galium, germanium, talium, demir, bakır ve mangan gibi madenler bakımından da zengindir. En zengin maden ocakları da Trepça, Tregu i Vjeter, Novo Brdo ve Ayvali'de bulunmaktadır.¹⁰

Kosova coğrafi mevki bakımından orta ve yeni zamanlarda ticaret yollarının birleştiği önemli bir merkez haline gelmiştir.¹¹ Kosova'nın %35'ini havza araziler kaplamaktadır. Bu havzaları Lab, Kriva Reka, İbar ve Üst Morava'nın nehir vadileri kuşatmaktadır. Dağlık araziler ise yüzeyin %37'sini oluşturur. Batı tarafına uzanan Bjeshket ve Nemuna Dağları (the peak Gjeravica 2.656m), güneybatısında Sharri (Bistra, 2.640m), kuzeye doğru ise Kopaonik dağları uzanır (2.000m) ve Kosova'nın güney tarafında Karadağ (1.651m), dağları bulunmaktadır.¹² Kosova'nın iç kesimlerinde deniz seviyesinden yükseklik ortalama 500 – 600 m civarındadır.¹³

Kosova'da dini yapı bakımından Müslüman, Katolik ve Ortodoksların yan yana yaşadıkları görülmektedir. Bunun dışında Osmanlı döneminde Kosova'da Yahudilerin de yaşadıkları bilinmektedir. Tarihi verilere göre Kosova'ya Yahudiler ilk olarak XV. y.y.'da gelmişlerdir. Yahudilerin Kosova ile olan ilişkilerinin bundan çok daha öncelere, Roma dönemine kadar uzanıyor olması mümkün olmakla birlikte o yüzyıllardaki varlıklarına dair günümüze ulaşmış doğrudan bilgi mevcut değildir. Kosova'da özel olarak bir Yahudi'nin varlığından bahseden ilk kaynak 1446 tarihlidir.

⁹ Aruçi, Muhammed, "Kosova", *DİA*, Ankara: 2002, XXVI, 221.

¹⁰ Aruçi, "Kosova", *DİA*, XXVI, 221. Ayrıca bkz. Gashi, Musa, *Some Facts About Kosovo*, Logos-A, Skopje, 1997, s. 9.

¹¹ Aktepe, "Kosova", *DİA*, XXVI, 216.

¹² Gashi, a.g.e., s. 8.

¹³ Toçi, a.g.e., s. 10.

Söz konusu kaynakta, biri Yahudi öbürü Cenovalı olmak üzere iki Priştine tacirinin gümüş üretiminden vergi toplama yetkisine haiz oldukları anlatılmaktadır. Bu tarihin, Kosova'da tam bir Osmanlı varlığının söz konusu olduğu döneme, yani bölgenin yeniden Djuradj Brankoviç yönetimine geçmesinden önceye rastlaması anlamlıdır. Bunun nedeni, Osmanlıların Hıristiyan devletlerine göre Yahudilere genellikle çok daha iyi davranmış olması ve Yahudilerin de Osmanlı yönetiminde daha kolay refaha erişip toplumsal basamakları tırmanabilmesidir. Hıristiyan yöneticiler döneminde pek çok Yahudi'nin çektiği sıkıntılar göz önünde bulundurulacak olursa, Osmanlı makamlarının onlara Hıristiyanlardan daha çok güven duydukları ortaya çıkmaktadır. Gayrimüslim tebaayı kapsayan zimmî statüsü de tam olarak ancak XVI. yüzyıl sonlarında uygulanmaya başlanmıştır. O dönemden sonra bile Yahudiler, (Hıristiyan yöneticilerin arka arkaya uyguladığı türden) cezalandırmalara maruz kalmamış; tüccar, girişimci ve yönetici olarak becerileri takdir edilmiştir.¹⁴

Yahudiler Kosova'da önemli görevler yapmaya başlamış ve böylece Kosova'nın önemli kentlerine yerleşmişlerdir. XX. y.y.'a kadar Yahudilerin sayısı artmış olup bu sayının üç bine kadar ulaştığı söylenmektedir. Ancak son asırda yaşanan olaylar nedeniyle Yahudilerin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı asimile edilmiş ve bir kısmı İsrail'e göç etmiştir.¹⁵ Günümüzde Kosova'da Yahudilerin çoğunlukla yaşamadıkları bilinmektedir. Ancak 1999 savaşından sonra dünyanın dört tarafından Kosova'ya gelen dernek ve kuruluşlar aracılığıyla Yahudilerin de gelmiş olmaları mümkündür. Ancak bununla ilgili herhangi bir resmi bilgi de bulunmamaktadır.

Kosova tarihinde az sayıda olan Yahudilerin dışında Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar da yer almaktadır. Hıristiyanlık doğuşundan hemen sonra Balkanlara da yayılmıştır. Ancak ilk dönemde Kosova'da yayılıp yayılmadığı tartışılmakla birlikte bu konuda kesin bilgilere rastlamak mümkün değildir. Hıristiyanlığın Kosova'da yayılışı ile ilgili ileride -konu incelenirken- daha net bilgiler verilecektir.

¹⁴ Malcolm, Neol, *Kosova-Balkanları Anlamak İçin*, (çev. Özden Arıkan), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s. 266-267.

¹⁵ Rizaž Skender, *Kosova gjate shekujve XV, XVI dhe XVII: administrimi, ekonomia, shoqeria dhe levizja popullore*, Prishtine, 1982, s. 366.

Günümüzde Kosova'da nüfusun %95'i Müslüman, %2'si Ortodoks, %1'i Katolik ve %2'si diğer din ve inanç mensuplarından oluşmaktadır. Müslümanlar Arnavut, Türk, Boşnak ve Roman halklarından oluşur. Katolikler sadece Arnavutlardan, Ortodokslar ise Sırp ve Karadağlılardan oluşmaktadır. Kosova'da Müslümanlar sayıca çoğunlukta olmalarına rağmen günümüzde diğer din mensuplarına nazaran etkileri daha azdır. Özellikle siyasi sahada Müslümanlar ikinci planda kalmaktadırlar. Diğer din mensupları ise bazı ayrıcalıklara sahiptirler. Son zamanlarda ve özellikle 1999 savaşından sonra batı dünyasından gelen çeşitli kuruluşların etkisiyle Kosova'daki Hıristiyanlar daha ön plana çıkarılmışlardır. Dolayısıyla bazı tasvip edilmeyen olayların yaşanmaya başladığı görülmektedir. Özellikle misyonerler tarafından gündeme getirilen ataların mensup oldukları din konusu zihni karışıklıklara sebebiyet verecek niteliktedir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Kosova'daki dinlerin tarihi kökenlerinin incelenmesi, günümüzde Kosova'da yaşayan din mensupları açısından da önem taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
HİRİSTİYANLIĞIN İLİRYA BÖLGESİNE GİRİŞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

A. HİRİSTİYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

Dünyanın üç evrensel dininden biri olan Hıristiyanlık, Filistin topraklarında ortaya çıkmıştır. Hıristiyan kelimesi, kutsanmış anlamına gelen Yunanca “**Hiristos** (khristos)” kelimesinden gelip İsa Peygamber'e inananlara ve öğretisini benimseyenlere verilen isimdir. Yani Mesih'e bağlı demektir.¹⁶ Hz. İsa doğduğu zaman Filistin toprakları putperest inancına sahip olan Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında idi. Roma Devleti, içinde barındırdığı çeşitli ve birbirinden farklı din, inanç, ırk ve kültürlerle karşı ılımlı ve müsamahalı olmasına rağmen Yahudiler açısından büyük bir engel olarak görülmekteydi.¹⁷ Binaenaleyh Yahudiler Roma Devleti'nden kurtulmak amacıyla ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlardı. Dolayısıyla bu dönemde birçok mezhep ve grup ortaya çıkmıştı. Yahudi inancına göre bir kurtarıcı olarak Mesih gelip, Yahudileri bu baskılardan kurtaracaktı. Bu nedenle, Mesih olduğunu iddia eden pek çok kişi ortaya çıkmıştı.

Diğer taraftan Hz. İsa, Roma Valisi Heredos döneminde Filistin'in Galile bölgesinin Nasıra kasabasında bakire olan Hz. Meryem'den dünyaya gelmiştir.¹⁸ Hz. İsa yetişkinlik çağına geldiğinde kendisini görünce, müstakbel görevini tanıyan ve onun beklenen Mesih olduğunu anlayan Vaftizci Yahya tarafından Ürdün nehrinde vaftiz edilmiştir.¹⁹

Tahminen otuz yaşlarında kendisine peygamberlik görevi verilen Hz. İsa sinagogları dolaşarak Yahudi din adamlarına Hz. Musa'nın getirmiş olduğu “şeriat”ın bozulduğunu ve geçerliliğini kaybettiğini söylüyordu. Aslen Yahudi bir anneden dünyaya gelen Hz. İsa'nın, aslında beklenen Mesih olduğu iddia edilmesine rağmen, Yahudilerin büyük çoğunluğu ona inanmamışlardır. Ona sadece on iki kişiden oluşan ve

¹⁶ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008, s. 276; Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 2002, s. 261; Gündüz, Şinasi, *Hıristiyanlık*, İSAM Yay., İstanbul 2008, s. 13.

¹⁷ Barrow, R.H, *Romalılar*, (çev.E. Gürol), Varlık Yay., İstanbul 1965, s. 126.

¹⁸ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 279.

¹⁹ Aydın, Mahmut, *Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrısal Araştırma Süreci*, İslamiyat Dergisi, c.3, S.4, Ankara 2000, s. 57; Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 279.

“havari”^{*} adı verilen bir grup destek vermiş ve sonuna kadar da takipçileri olmuşlardır.²⁰ Hz. İsa ve havariler Hz. Musa’nın getirdiği şeriata bağlı kimselerdi.²¹

Hz. İsa, bazen Yahudi olmayanların talep ve isteklerini de yerine getirmesine rağmen, elçiliği ağırlıklı olarak Yahudi kitlesine yönelikti. Çünkü diğer peygamberler gibi o da İsrail oğullarına gönderilmişti. Bu husus İncil’de, “Ben İsrail evinin kaybolmuş koyularından başkasına gönderilmedim”²² şeklinde ifade edilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de ise, “Onu İsrail Oğullarına peygamber olarak gönderecek...”²³ ifadesi yer almaktadır. Hz. İsa havarilerini de sadece Yahudilere göndermişti. Bu durumda Hz. İsa’nın tebliğ görevini Yahudilere yönelik olarak yerine getirdiği görülmektedir. Zaten her kavme, kendi içinden ve onların konuştuğu dili konuşan peygamberler gönderilmiştir.²⁴

1. Hz. İsa’nın Dünyadan Ayrılışı

Hz. İsa Yahudilere gönderilmiş bir peygamber olmasına rağmen, dini konulara yeni yorumlar getirmek, bazı Yahudi yasa ve geleneklerinde değişiklikler yapmak hatta bazı konularda Yahudileri eleştirmekten çekinmemiştir. Fakat bu tür uygulama ve davranışları onu zor durumda bırakmış ve neticede idama mahkûm edilmesine sebebiyet vermiştir. Böylece, İncillerde de tasvir edildiği²⁵ gibi Hz. İsa, çarmıha gerilmek suretiyle hayatına son verilmiştir.

Hıristiyan kaynaklarına göre Hz. İsa, daha sonraki dönemlerde, bu dünyaya gelen bütün insanları asli gûnahtan kurtarmak amacıyla çarmıhta kendi hayatını feda

* Havari; Hıristiyanlıkta Hz. İsa tarafından tebliğinin başlangıcında seçilmiş, İncil’i vazedan ve Kilisenin ilk çekirdeğini oluşturan on iki arkadaşına verilen bir unvandır. On iki havarinin isimleri İncil’de şöyle geçmektedir: 1. Simun (Petrus), 2. Andreas, 3. Zebedinin oğlu Yakub, 4. Yuhanna, 5. Filipus, 6. Bartelomeus, 7. Tomas, 8. Matta, 9. Alfeusun oğlu Yakub, 10. Taddeus, 11. Gayur Simun, 12. Yahuda İşkariyot. Daha geniş bilgi için bkz., Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Tarihi Sözlüğü*, Din Bilimleri Yay., Konya 2005, s. 283-284.

²⁰ Al-i İmran, 3/49.

²¹ Kitabı Mukaddes, Resullerin İşleri, 3/21.

²² Matta, 15/24.

²³ Al-i İmran, 49. Ali İmran 187. ayetinden hem Hz. Musa hem de Hz. İsa’nın tüm insanlığa gönderildiği anlaşılmaktadır.

²⁴ Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 287.

²⁵ Matta, 26-27; Markos, 16; Luka, 23; Yuhanna, 19. bölümlerde Hz.İsa’nın hayatının son günleri anlatılmaktadır.

eden, çarmıha gerilişinin üçüncü gününde yeniden dirilti olarak göğe yükseltilen Tanrı oğlu konumuna yükseltiştir. İsa'nın çarmıhta öldüğüne şahit olan Yahudiler kesin olarak onun Mesih olmadığına hükmedip onu peygamber olarak kabul etmezlerken, Hıristiyanlar, inançlarını haç üzerinde ölen ve yeniden dirilen Tanrı oğlu Mesih İsa anlayışı üzerinde şekillendirmiştir. Yani Yahudiler Hz. İsa'yı asi, suçlu, sıradan bir insan olarak görürken, Hıristiyanlar ona uluhiyet atfetmişlerdir. Fakat İsa'nın ölümü sonrasında, havariler açısından oldukça zor ve sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Havarilerin liderliğini de, İsa'nın kardeşi olarak kabul edilen Yakup üstlenmiştir.²⁶

Bundan sonraki süreçte bu gruba katılanların sayısı günden güne artmış, fakat Roma İmparatorluğu da bu ilgiye karşı giderek baskı ve zulmünü arttırmıştır. Aslında Hz. İsa yeni bir din kurmak için görevlendirilmediği halde, Kilise onun hayatının ve davranışlarının bir neticesi olmuştur.²⁷ Dolayısıyla Hz. İsa'ya inananlar, inançlarını korumak amacıyla bir araya gelerek kendilerini Hıristiyan olarak adlandırmış ve bağımsız bir kilise meydana getirmişlerdir. Yani Hıristiyan ilahiyatına göre kilisenin genel tezahürü ve Havarilerin şahitliği için, ilahi lütuf büyük bir şekilde döküldüğü zaman; Pentakost* günü Hıristiyan kilisesi resmen kurulmuştur. Bundan sonra havariler Hz. İsa'nın öğretilerini öncelikli olarak Yahudiler arasında yaymaya, gerekirse Filistin sınırları dışına taşımaya karar verdiler.

2. Pavlus'un Ortaya Çıkışı

Hz. İsa konusunda Havariler ile Yahudi cemaatler arasında çıkan düşünce ve görüş ayrılıkları birbirlerinden ayrılmalarına ve bağımsız Hıristiyan kilisesinin kurulmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Filistin dışında Hz. İsa ve tebliğini kabul edip

²⁶ Aydın, Mehmet, *Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*, AÜİFD, C. XXVII, 1984, s. 123.

²⁷ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 299.

• Pentekot, Havarilerin üzerine Kutsal Ruhun inişi hatırasına kutlanan bir bayramdır. Paskalyadan sonra ellinci günde kutlanır. Bugünde, ilk defa Pierre, Kudüs Yahudilerin ve diğer Akdeniz havzasında gelmiş olan hacıların önünde söz almış ve konuşmuştur. Bu konuşmadan sonra, çok sayıda kişi Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Böylece, doğan kilisenin hayatıyeti tezahür etmiştir. Eski liturjik gelenek, İsa'nın dirilişi üzerinde merkezleşiyordu. Daha sonra liturji, sırrın farklı unsurlarını ayırmış ve Ruhun yeteneğine ve "yeni ittifakın" gerçekleşmesine dikkat çekmiştir. Bu da, Babil'de lisanların karışımından itibaren dağılmış insanları toplamaya yönelik bir ittifak olarak kabul edilmiştir. (Bkz. Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 610).

destek veren ve Hıristiyanlığın şekillenmesinde önemli rol üstlenen cemaatler daha çok Antakya ve Şam gibi bölgelerde ortaya çıkmışlardır.²⁸

Kısa bir süre sonra, “Hıristiyanlığın mimarı” olarak nitelendirilen ve meşhur bir Yahudi teologu olan Pavlus ortaya çıkmış ve Hıristiyanlığı kabul ederek yeni kurulan cemaate katılmıştır. Milad sonrası ilk on yıllarda Tarsus’ta²⁹ doğduğu kabul edilen Pavlus, katı bir Yahudi mezhebi olan Ferisiliğe mensuptur.³⁰ Asıl ismi Saul olup Greko-Romenler ile ilişkilerinde Paulos (Pavlus) ismini kullanıyordu³¹. Hıristiyanlık tarihinde de Pavlus ismiyle tanınmıştır. Pavlus, Hz. İsa’dan sonraki dönemde ortaya çıkan en önemli bir şahıs olup Hıristiyanlığa mühim bir hamle kazandırmıştır.

Başarılı bir Yahudi teologu olan Pavlus, Hz. İsa tarafından Hıristiyanlığı yaymak üzere görevlendirildiğini iddia etmiş ve kıs sürede havariler arasında yerini almayı başarmıştır. Hatta havariler gibi “hukuka göre değil vaade göre” seçildiği için onlardan üstün olduğunu ima etmiştir.³²

Bununla beraber Pavlus’un öğretileri ve yaptıkları, fikir ayrılıklarının doğmasına da sebep olmuş ve sorunun çözülmesi için Havariler Konsili olarak bilinen toplantı düzenlenmiştir. Bu konsilde Hıristiyanların durumu görüşülmekle beraber Hıristiyanlığa yeni girecek olanların Yahudi âdetlerine uyup uymayacakları, Pavlus’un temsilciliği ve benzeri konular ele alınmıştır. Fakat havarilerin başkanı Petrus ve Ebionitlerin başkanı Yakobus Pavlus’a karşı çıkmış³³ ve böylece kısa bir süre sonra meydana gelecek olan ayrışmaların ilk tohumları atılmıştır.³⁴

İlk Hıristiyanlar arasında çıkan ihtilafların neticesinde bir tarafta Ebionitlerin başkanı olan Yakobus’un önderliğinde bulunan İlk Kudüs Cemaati, diğer tarafta ise Helenik cemaate iştirak eden ve Helenizm ile sır dinleri arasında yoğun etkileşim

²⁸ Gündüz, a.g.e., s. 25.

²⁹ Resullerin İşleri, 21/39.

³⁰ Resullerin İşleri, 23/6’da Pavlus kendisini “Ferisi Oğlu Ferisi” olarak tanımlamıştır.

³¹ Aydın, *Ansiklopedik...*, s. 603.

³² Gündüz, a.g.e., s. 28.

³³ Daha geniş bilgi için bkz. Tümer-Küçük, a.g.e., s. 267-269.

³⁴ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 261.

içerisinde olup bir kopuntu (diaspora) Yahudi'si olan Pavlus'un³⁵ başkanlığında olmak üzere iki ayrı cemaat ortaya çıkmıştır.³⁶

3. İlk İhtilaf Konuları

Putperestler ile Yahudilikten Hıristiyanlığa geçenler arasında sünnet olma ve şeriat uygulamaları ile ilgili konularda ilk ihtilaflar vuku bulmuştur.³⁷ Havarî Petrus ve Yakobus gibi kişiler kurtuluşu iman ve amelde görerek “Sünnet olmak, Mesih üyeliğinin mührüdür” derken, diğer kısım kurtuluşu yalnız imanda görmüş ve ameli gereksiz bulmuşlardır.³⁸ M. S 48/49 yılında toplanan Havariler Konsili'nde bu konu görüşülmüş ve sünnet olmayabileceklerine karar verilmiştir.³⁹

İlk Hıristiyan cemaatleri arasında tartışılan bir başka konu da Pavlus'un havarilik meselesidir. Hz. İsa'yı canlı gören, hayatta olduğu sürece sürekli beraber olan, ders, vaaz ve sohbetlerine katılarak kendisinden bilgi alan ve Hz. İsa ile tüm baskı ve sıkıntılara katlanan havariler Pavlus'un havariliğini tartışıp kendileri gibi bizzat Hz. İsa tarafından seçilmiş havariler derecesine sahip olamayacağını öne sürmüşlerdir. Havarilerin, Pavlus'un havarililiği konusundaki kuşkularını daha da artıran konu ise Pavlus'un Hz. İsa'nın şahsı hakkındaki görüşleridir. Pavlus, Hz. İsa'nın sıradan bir insan olmadığını, Tanrı'nın ilk yarattığı ve oğlu olduğunu ileri sürmüştür. Havariler açısından ise bu düşünce büyük bir küfür ve sapıklıktır. Böylece Hz. İsa tarafından seçilen ve “havari” olarak nitelendirilen kişiler Pavlus'un aynı sıfat ve unvanı taşımasına karşı çıkmış ve kabul etmemişlerdir.

Havariler, Hz. İsa'nın, şeriatın eksikliklerini tamamlamaya geldiğini savunurken Pavlus ise Hz. İsa'nın şeriatı kaldırmak için geldiğini iddia etmiştir. Yani ona göre Tanrı, Hz. Âdem'den beri insanların şeriat yüzünden işlemiş oldukları ezeli ve diğer

³⁵ Atasağun, Galip, *Hıristiyanlıkta Kıyamet Alametleri ve Dünyanın Sonu*, Sebat Ofset Matb, Konya 2001, s. 74.

³⁶ Gündüz, a.g.e., s. 26; Aydın, Ansikopedik..., s. 604; Nesimi, Kani, *Arnavut Ortodoks Kilisesi*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Samsun 2000, s. 2.

³⁷ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 299.

³⁸ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 300.

³⁹ Resullerin İşleri, 15/4-6.

günahlara kefarete olmak üzere biricik oğlunu kurban olarak dünyaya göndermiştir.⁴⁰ Dolayısıyla bu gibi konularda da havariler ile Pavlus ve genel olarak ilk Hıristiyan cemaatleri arasında çeşitli ihtilaflar ortaya çıkmıştır.

Nitekim bu görüşler Pavlus'un etrafında toplanan putperest kökenli Hıristiyanlarla, Yakobus'un etrafında toplanan Yahudi kökenliler arasında kapanamayacak kadar derin ayrılıklara yol açmıştır. Tarihte Yahudi-Hıristiyanlar* (Ebionitler) olarak bilinen Yakobus'un cemaati çoğunluğu temsil etmelerine rağmen zamanla tarih sahnesinden silinmiştir.⁴¹ Pavlus'un cemaati ise hızlı bir şekilde günden güne çoğalıp günümüz Hıristiyanlığının temellerini oluşturmuştur.

Diğer bir ifade ile, Yahudi kökenliler ile Pavlus'un liderliğindeki putperest kökenliler arasındaki uzaklaşmalar ve Yahudiler ile Roma İmparatorluğunun Yahudi kökenli Hıristiyanlara yaptığı baskılar neticesinde, Yahudi-Hıristiyanlar Kudüs'ten ayrılp Doğu Ürdün'e göç etmişler; Pavlus'un cemaati ise, köşeye çekilmek yerine İmparatorluğun çeşitli bölgelerine yayılarak misyon faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Putperest (Pagan) kökenli Hıristiyanlar (Pavlus'un cemaati), Hıristiyan dinini meydana getiren topluluk olup havarilerden, İncil'i vaaz edenlerden ve toplumu yönetenlerden oluşmaktadır. İlk Hıristiyan topluluğunun oluşturduğu Apostolik Kilise havarilerin önderliğinde kurulup havarilere özgü kilise anlamına gelmektedir. Bu kilisenin, Hıristiyanlığın ortaya çıktığı zaman itibariyle Yunan (Grek) ve Roma kültüründen ziyade Yahudilik ile çok daha yakın ilgisi olmuştur.⁴²

Hıristiyanlığın ilk dönemi hakkındaki bilgiler Yeni Ahit'in "Resullerin İşleri" bölümünde yer almaktadır. Tarihçiler erken dönem Hıristiyanlığını üçe ayırmaktadırlar. İlki, İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi ve dirilişinden Pavlus'un Hıristiyanlığa girişini kapsayan beş yıllık dönem; ikincisi, Yahudi kutsal mabedinin ikinci kez tahrip

⁴⁰ Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 302.

* Yahudi-Hıristiyanlar, daha önce Yahudi iken sonradan Hıristiyan olanlardır. Bunların Kudüs'ün fethi yıllarında ortaya çıktıkları kabul edilmektedir. Yahudiler ile ilişkileri iyi değildi. Hatta Yahudiler onları ihanet edenler olarak görüyorlar ve Yahudi cemaatinin dışında sayıyorlardı. Ebionitler 550-600'lü yıllara kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir.

⁴¹ Sarıkçioğlu, a.g.e, s. 310.

⁴² Yıldırım, Münir, *Yunanistan Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yay. Ankara 2005, s.11.

edilmesine kadar uzanan dönem ve üçüncüsü de birinci yüzyılın sonundaki Yahudi-Roma Savaşı dönemidir.⁴³

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Pavlus'un Hıristiyanlıktaki yeri ve etkisi çok önemlidir. Hatta Hıristiyanlığın kurucusu sayılabilecek kadar etki yapmıştır. Kutsal Kitap'ta verilen bilgilere göre, Havariler dönemi Pavlus öncesi ve Pavlus dönemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Pavlus öncesi dönemle ilgili gelişmelere yukarıda kısaca değinilmiştir. Pavlus dönemi ise Pavlus'un Hıristiyanlığa girmesiyle başlamış ve Hıristiyanlıkta bir dönüm noktası olmuştur. Hıristiyanlığı Gentile* coğrafyasında yayan esas kişi Pavlus'tur. Yeni dine zemin hazırlamak üzere Pavlus, dini evrensel bir mesaj olarak yorumlamaya başlamış ve Kiliseden de büyük destek almıştır. Bu arada Pavlus, yeni öğretisini yaymak üzere pek çok yolculuklar yapmış, vaazlar vermiş ve değişik yöntemler kullanmıştır. Misyon seyahatlerini Arabistan'dan başlayarak Kıbrıs, Anadolu, Kudüs, Makedonya, Yunanistan ve Antakya'ya⁴⁴ kadar sürdürmüş ve vaazlar yoluyla görüş ve düşüncelerini yaymaya çalışmıştır.

Hıristiyan cemaati arasında önemli bir konuma sahip olan Pavlus, Hıristiyanlığı tüm dünyaya yayma faaliyetlerine bizzat öncülük etmiştir. Hıristiyanlık tarihi ve yayılma prensipleri açısından Pavlus'un gerçekleştirmiş olduğu seyahatleri ve mektupları önemli bir yer tutmaktadır. Pavlus'un seyahatleri ve çeşitli bölgelerdeki cemaatlere yazmış olduğu mektuplar, genelde Balkanların özelde ise Arnavutların dini tarihi ve Hıristiyanlığın bu bölgede yayılması açısından da ayrı bir önem arz etmektedir.

B. HIRİSTİYANLIĞIN BALKANLARA GİRİŞİ

Araştırmamızın konusu olan Kosova'da Katolik Kilisesi'nin ortaya çıkışının İliryalıların geçmişi ile yakından ilişkisi olduğu ve Kosova Katolik Kilisesi tarihinin netlik kazanması bakımından Hıristiyanlığın Balkanlara girişi ile ilgi bilgilere değinmeden önce kısaca İliryalılar hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Dolayısıyla Balkanların ilk sakinlerinden olan İliryalıların Balkanlardaki konumu, yerleşimi, Roma Devleti ile ilişkileri ve inançları ile ilgili konular hakkında özet bilgiler verilecektir.

⁴³ Bkz. Yıldırım, a.g.e., s.10.

* Bu zamana kadar Hıristiyanlık Filistin dışında çok az yayılmış bulunuyordu.

⁴⁴ Demirci, Kürşat, Hıristiyanlık, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 330-333.

1. Balkanların İlk Sakinleri

Balkanların tarihi, en eski sakinleri olan İliyalılar ile başlar. Ancak Homer ve Herodot gibi eski Yunan yazarlarına göre İliyalılardan ve Yunanlılardan önce Balkan Yarımadasının güneyinden Asya'ya kadar uzanan bölgede, Pellazglar yaşamış ve eski Yunanca'dan farklı bir dil kullanmışlardır⁴⁵. Günümüzde ise tarihçilerin çoğu ve özellikle Arnavut tarihçileri buna benzer yazılara dayanarak Arnavutça'nın Pellazg dilinden geldiğini kabul etmektedirler. Ayrıca Pellazgların Yunanların istilasına uğradıktan sonra İliya ismiyle adlandırıldıkları da zannedilmektedir.⁴⁶

Bu durumda İliyalılar Pellazgların varisleri olarak ortaya çıkmışlardır. İliyalılar da günümüz tarihçilerine göre Avrupa'nın en eski milletlerinden olup Balkan Yarımadasının büyük bir kesiminde yaşamaya devam etmişlerdir. Günümüz Arnavutluk, Yunanistan, Makedonya, Kosova, Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan, Bosna ve Romanya'sında pek çok ayrı kabileye ayrılmış olan İliyalıların yaşadıkları bilinmektedir. Hatta İtalya, Küçük Asya ve Yunanistan'da yaşadıklarına dair söylenti⁴⁷ ve bulgular da mevcuttur.

2. İliyalılar

İliyalılar hakkında ileri sürülen görüşler birbirinden farklı olup geçmişten günümüze kadar hep tartışılmalıdır. Başta İliya ismi olmak üzere onların ırki kökenleri, dilleri, dinleri ve günlük yaşamlarına kadar pek çok konuya dair -bazı arkeolojik bulgular hariç- günümüzde bilimsel olarak kabul edilebilecek yeterli bilgi ve belgeye rastlamak mümkün değildir. İliya isminin nereden geldiği konusunda da farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bazı araştırmacılar bu ismi eski Yunan mitolojisine dayandırırken, Çiro Truhelka gibi bazı tarihçiler de makul olarak, Arnavutça'da "özgür" anlamına gelen "i lire" kelimesine dayandırmışlardır.⁴⁸ Çünkü eski Yunanlılar

⁴⁵ Aref, Mathieu, *Shqipëria Odiseja e Pabesueshme e Një Populli Parahelen*, (çev. Iliriana Angoni), Plejad Yay., Tiranë 2007, s.11-13.

⁴⁶ Araştırmamızın hedefinden uzak olmasından dolayı Pellazglar hakkında ayrıntılara girilmeyecektir. Daha geniş bilgi için bkz. Aref, a.g.e, s.11, 108; Stipçeviq, a.g.e., s.27; Jubani, Bep, *Historia e Popullit Shqiptar*, Libri Shkollor, Prishrinë 1999, s.7.

⁴⁷ <http://shqiperia.com/kat/m/shfaqart/aid/15/Origjina-dhe-trualli-historik-i-ilireve.html>

⁴⁸ Stipçeviq, Aleksandër, *İlirët, Historia, Jeta, Kultura Simblet e Kultit*, Botimet Toena, Tiranë 2002, s.16.

tarafından ele alınan yazılarda İliiryalıları bağımsız ve özgür bir toplum olarak nitelendirilmişlerdir.⁴⁹ Ayrıca İliiryalıları, çok eskiden beri yaşadıkları bölgelerin yerlileri oldukları kabul edilmektedir.

İliiryalıları hakkında en çok arkeolojik, antropolojik, etnolojik yönlerden ve isim telaffuzları açısından araştırma yapılmıştır. Yani İliiryalıları dilleri ve arkeolojik kalıntıları incelenerek onların geçmişleri ve tarihleri aydınlığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Mesela Taulant, Enkelej, Alban, Ardian, Dardan, Dalmat, Molos ve Thesportet gibi yetmiş yakın kabile, İliiryalıları en önemli kabilelerindenidir.⁵⁰ Bu kabileler daha sonra birer krallık veya kabilenin durmuna göre küçük birer devlet haline gelmişlerdir.

Kabile isimleri ve kabilelerin buldukları bölgeler ile ilgili bilgiler, antik yazarların eserlerinden ve eski eşyalar üzerine yazdıkları yazılardan elde edilmiştir. Mesela Molosların güneyde yaşadıkları, Yunanlılar tarafından asimile edildikleri, Taulantların Drin Nehrinin kuzeyinde yaşadıkları, daha sonra Enkelej ile beraber güneye doğru indikleri, Dardanların ise en büyük kabilelerden biri olup günümüz Kosova'sında yaşamlarını sürdürdükleri arkeolojik bulgulara dayanılarak belirtilmiştir.⁵¹ Şüphesiz bu bilgiler antik çağdan gelen eserler ile ortaya çıkarılmış olup her dönem ve her kabile için benzer bilgilere rastlamak biraz zordur. İşte bu ve benzeri bilgilerin yetersizliği, İliiryalıları hakkında birbirinden farklı, birbirinden kopuk hatta birbirine taban tabana zıt bilgi ve görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu ve benzeri bilgiler İliiryalıları ile Arnavutlar arasında bir ilişkinin olduğunu da ortaya koymaktadır.

Aralarında kurulan bu ilişkiden dolayı Arnavutlar İliiryalıları kendi ataları olarak görmekte ve kendilerinin İliiryalıları varisleri olduklarını kabul etmektedirler. Dünya tarihçilerinin büyük çoğunluğunun, İliiryalıları Arnavutların ataları oldukları konusunda hemfikir oldukları da bir gerçektir. Ancak, İliiryalıları'nın pek çok kabileye ayrılmış olmaları, birbirlerinden ayrı yaşamaları ve bir kısmının asimile olması gibi sebeplerden dolayı, Arnavutların hangi kabilenin varisleri oldukları hususu bazı

⁴⁹ Aref, a.g.e., s. 113.

⁵⁰ Jubani, a.g.e., s. 9.

⁵¹ Stipçeviq, a.g.e., s. 35; Jubani, a.g.e., s. 10.

tarihçiler tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Dolayısıyla Arnavutların tüm kabilelerin değil de belli başlı kabilelerin varisleri olabilecekleri ileri sürülmüştür. Hatta Gottfried Schramm gibi bilginler, bunu daha da sınırlandırarak Arnavutlar'ın Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan arasında yaşayan Beslerin kabilesinin varisleri olduklarını söylemişlerdir.⁵² Beslerin, IV. yüzyılda Balkanlarda Hıristiyanlığı ilk kabul eden kabile olduğu iddiaları ele alınırken bu konuda daha geniş bilgi verilecektir.

a. Roma İmparatorluğu ile Savaşlar

İliryalılar, yaşadıkları bölgenin stratejik bir konumda olmasından dolayı sürekli olarak diğer ülkelerin hedefi haline gelmişlerdir. Mesela bölgenin güneyine ve güney batısına Yunanlılar gelip bazı koloniler kurmuşlardır. Adriyatik'in ötesinde bulunan büyük Roma İmparatorluğu ise deniz kenarlarına gelip baskı kurarak onları hâkimiyetleri altına almaya çalışmışlardır. İliro devletleri ve özellikle deniz kenarında yaşayan Ardian Krallığı ilk defa M.Ö 229-228 yıllarında Roma İmparatorluğu tarafından saldırıya uğramıştır.⁵³ Ancak güçlenen Ardian Krallığı aynı derecede karşılık verince Roma İmparatorluğu istediğini elde edemedi geri çekilmiştir. İkinci savaş ise M.Ö. 219-218 yıllarında gerçekleşmiş ve Ardian Krallığı Roma İmparatorluğu'nun himayesine alınmıştır.⁵⁴

Bu gelişmeleri fırsat bilen Makedonya Kralı II. Filip, İtalya'ya saldırmak üzere Adriyatik kıyılarına ulaşmaya çalışmıştır. Roma İmparatorluğu da Makedonya'nın askeri harekâtını görerek harekete geçmiş ve II. Filip'in yollarını kesmek üzere İliro topraklarına saldırarak yeni savaşların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece Romalılar ile İliroyalılar ve diğer akrabaları arasında üçüncü bir savaş yaşanmıştır.⁵⁵

Bundan sonra İliro topraklarının büyük bir kısmı Roma hâkimiyeti altına uzun bir dönem için alınmış ve uzun bir süre İliro, Büyük Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti ve parçası haline gelmiştir. Buna rağmen İliroyalılar eziyet, baskı ve Roma

⁵² Schramm, Gottfried, *Fillet e Krishterimit Shqiptar*, (çev. Skënder Gashi), Albanisches Institut, St. Gallen 2006, s. 54.

⁵³ Çitaku, Nezir, *Drenica në Shekuj*, Botimet Ulqini, Ulqin 2007, s.25.

⁵⁴ Jubani, a.g.e., s.20.

⁵⁵ Xhufi, Pëllumb, *Historia e Popullit Shqiptar*, Libri Shkollor, Prishtinë 1999, s. 20–21.

devletine vergi ödeme mecburiyeti durumları hariç, hiçbir zaman Romalıların buyruklarına riayet etmemişlerdir. Deniz kenarında bulunan bazı küçük bölgeler ve merkezi yerler hariç, İliya topraklarının çoğunda Romalılar etkili olamamış, onları asimile edememişlerdir.

Bunun en güzel delili, İliyalılar hakkında bilgiler içeren arkeolojik bulgulardır. Yapılan araştırmalara göre İliyalılar Romalılar tarafından işgal edildikten sonra da - Latince değil- kendi dillerini kullanmış, ölülerini eski inançlarına göre toprağa gömmeye devam etmişler; çocuklarına da kendi dillerinde isimler vermişlerdir. Aynı şekilde giyim kuşamları da eskisi gibiydi. Kendi mit, inanç ve tabularına sadık kalmışlar; inançlarını aynen devam ettirmişlerdir.⁵⁶ Yani yaşam biçimlerini eskisi gibi kendi örf ve adetlerine uygun olarak devam ettirmişlerdir.

b. İliyalıların İmparatorluk Kurması

Roma İmparatorluğu yönetimi, her fethettiği yeri, kendi devlet sistemlerine uyum sağladıkları sürece kendi iç işlerinde serbest bırakıyor ve onların sükûn içinde ve isyansız olarak hayatlarını devam ettirmelerini istiyordu. Buna uyanların kültür, örf ve adetlerine de hoşgörülü davranıyordu. Diğer taraftan, sınırları iyice genişleyen Roma İmparatorluğu, bu sınırları koruyabilmek için kuvvetli ve sadık savaşçılar arıyordu. İliyalılar da bu konularda İmparatorluğa sadık kalarak büyük hizmet vermiş ve kısa bir zaman içerisinde Romalıların güvenini kazanmışlardır. Hatta İliyalıları araştıran tarihçi Stipçeviq'e göre ileriki yıllarda İliyalılar, Roma İmparatorluğu'na kendi öz vatandaşlarından daha çok sadakatle hizmet etmişlerdir.⁵⁷ Böylece İliyalılar, bölgedeki siyasi durum icabı Roma'ya yardım ederek onların özgüvenini kazanıp yönetime kadar ulaşmışlardır. Hatta İliyalı olan ve Hıristiyanlık açısından önem arz eden büyük Konstantin⁵⁸ gibi diğer yöneticiler de M.S. II ve III. yüzyıllarda imparatorluk görevinde bulunmuşlardır.

Netice olarak denilebilir ki, Roma işgalinden önce güneydeki İliyalı nüfus büyük ölçüde Grek geleneğinin etkisi altında kalmış; Romalıların bölgeye tüm

⁵⁶ Stipçeviq, a.g.e., s. 64.

⁵⁷ Stipçeviq, a.g.e., s. 65.

⁵⁸ Çitaku, a.g.e., s. 26.

kurumları ile yerleşmesiyle ise İliryalıların bir kısmı iç bölgelere sürülürken, bir kısmı köleleştirilmiş, diğer kısmı da Roma askeri olmuş ve yönetime girmiştir. Böylece kuzeyde dağlık bölgelerde daha kapalı bir yaşam süren İliryalı kabileler Roma ve diğer dış güçlerin tesirlerinden korunabilmişlerdir.

c. İliryalıların İnancı

Şimdiye kadar yer verdiğimiz tarihi süreç, ileride Hıristiyanlığın bu topraklara girişi anlatılırken tekrar göz önünde bulundurulacaktır. Konumuz evrensel dinlerden biri olan Hıristiyanlıkla alakalı olduğu için İliryalıların inancı hakkında da kısaca bilgi verilmesi uygun olacaktır.

İliryalılar antik dönemde olduğu gibi politeist bir inanca sahiptiler. İliryalıların manevi hayatlarını inceleyen araştırmalara göre İlirya kabilelerinin birbirlerinden farklı mit ve totemlere inandıkları ve İlirya kültürünün en önemli objesinin de “güneş”⁵⁹ olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla beraber İlirya’nın kuzeyinde kuş miti inancı önemli bir yer tutarken, güneyinde ise yılan şöhret kazanıp tabu haline getirilmiştir. Bu ve benzeri mit ve totemler İliryalılar arasında kurtarıcı, kuvvetli, asker ve ölümlerin koruyucuları olarak biliniyordu ve kendilerine büyük saygı gösteriliyordu. Aynı zamanda Yunanlılardan etkilenen İliryalılar kâinatın yaratıcısı olarak Zeus, denizlerin tanrısı olarak Pseidon ve tarımın tanrısı olarak da Artemis gibi tanrılara inanıyorlardı.⁶⁰ İliryalılar pek çok kabileden oluştuğu için zikredilen sembol ve inançların dışında da diğer farklı semboller ve inandıkları mitler vardı.

Öyle anlaşılıyor ki İliryalılar kendilerine has inançlara sahip oldukları gibi, farklı vesilelerle temasa geçtikleri diğer kültür ve medeniyetlerden de az da olsa etkilenerek, antik dönemlerde meşhur olan dini inanç, mit, totem ve diğer sembollere sahiptiler.

3. Hıristiyanlığın Balkanlarda Yayılışı

Balkanlar jeopolitik-stratejik bir kavşak özelliğine sahip olduğundan dolayı dünyanın dört tarafından ve özellikle doğu ile batıdan gelen rüzgârlardan en fazla

⁵⁹ Stipçeviq, a.g.e., s. 206.

⁶⁰ Jubani, a.g.e., s. 33.

etkilenen bir bölgedir. Bunun nedeni ise -yukarıda zikredildiği gibi- doğu ile batı ve Ege limanları ile kuzey bölgelerini birbirlerine bağlayan meşhur “Via Engatia” ve “Via İliana” ticaret yollarının Balkan yarımadası üzerinden geçmesidir. Yani Balkanlar, doğu ile batı ve güney limanları ile kuzey bölgelerin kesiştiği bir noktadadır. O zamanki halk bu yolları en çok -isminden de anlaşılacağı üzere- ticaret, savaş akınları, göç gibi amaçlar için kullanmıştır. Dolayısıyla Balkan Yarımadası tarih öncesinden günümüze kadar birbirinden çok farklı kültür ve inançlara ev sahipliği yapmış ve hala da yapmaktadır.

Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde, büyük bir kısmı Roma İmparatorluğunun hâkimiyetinde olan Balkan Yarımadasını sosyal, siyasi, ahlaki, ekonomik ve kültürel bir kriz kaplamıştı. Yani halk hem maddi hem de manevi bir bunalım içerisinde idi. Bu maddi ve manevi yaraları kapatma konusunda hiçbir akım, harekât veya o zamanki din ve inançlar etkili olamıyordu. Bu arada yeni bir çözüm olarak Hz. İsa'nın ölümünden bir kaç yıl sonra havarilerin arasına katılan Pavlus'un önderliğinde Hıristiyanlık ortaya çıktı.

Bilindiği üzere ilk Hıristiyan cemaati ikiye bölünerek Yakobus'un önderliğindeki cemaat faaliyetlerini doğuda sürdürürken Antakya merkezli olan ve çoğunlukla putperestlerden oluşan Pavlus'un cemaati ise batıdaki putperestlere yönelmiştir. Balkanlar'daki bu bunalımı fırsat bilen Pavlus meşhur misyon seyahatlerini gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede birkaç defa bizzat Balkanlar üzerinden geçerek ve oradaki halklara hitap ederek ve mektuplar yazarak Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır. Dolayısıyla Hıristiyanlığın Balkanlarda ilk tohumları havariler döneminde atılmıştır. Balkanlardaki bu yeni gelişmeler Balkan halklarının inanç ve kültürleri açısından çok önem arz etmiş ve tarihe bir dönüm noktası olarak geçmiştir. Balkan halklarının Hıristiyanlığı kabullenmeleri de sadece dini değil, aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel bir akittir. Aynı şey İliryalılar için de geçerlidir.

Hıristiyanlığın ilk ortaya çıktığı dönemde İliryalılar, günümüz Arnavutluk, Kosova, Karadağ, Sırbistan'nının güneyinde, Makedonya ve Yunanistan'ın kuzeyinde yaşamaktaydılar. İliya topraklarının çoğu Roma'nın hâkimiyetinde olmasına rağmen

halkın çoğu -daha önce de söylendiği gibi- asimilasyona karşı direnmiş ve bunu başarmıştır. Fakat aynı durum Adriyatik'in kenarında ve merkezi yerlerde yaşayanlar için söz konusu değildir. Çünkü Roma devletinin baskıları bunları daha çok etkilemiştir.⁶¹

Hıristiyanlığın ilk faaliyetleri bu bölgeye ilk asırdan itibaren ulaştırılmaya çalışılmıştır. Hıristiyanlığın Arnavut topraklarına girişini araştıran çoğu Hıristiyan menşeli tarihçiye göre Hıristiyanlık ilk yıllardan itibaren İliya'da yayılmaya başlamıştır.⁶² Bunun en önemli ve kuvvetli dayanağı da Pavlus'un Romalılara yazmış olduğu mektuptaki, "Yeruşalim'den başlayıp İirikum bölgesine kadar dolaşarak Mesih'in Müjdesi'ni her yerde duyurdum"⁶³ şeklindeki sözleridir. Böylece İliya havariler döneminden itibaren Hıristiyanlık litürjisine girmiştir.⁶⁴

C. İLİYA'DA HİRİSTİYANLIK VE KİLİSELER*

Hıristiyanlığın Balkanların bir kısmında ilk yıllardan itibaren bizzat Pavlus ve havarilerin buralara gelmesiyle birlikte yayılmaya çalışıldığı İncillerde açıkça anlatılmaktadır. Fakat aynı şeyi Arnavut toprakları ve İliya için söylemek doğru değildir. Çünkü Hıristiyanlığın buralarda yayılmaya başladığı zaman dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konu üzerinde en çok duran araştırmacı ve tarihçilerin görüşlerine yer verilerek değerlendirme yapılacaktır.

1. İliya ve İlk Hıristiyanlık

Zef Mirdita, Hıristiyanlığın İliya'da yayılışının ilk yılları ile ilgili çok farklı görüşün bulunduğunu kabul etmekle birlikte, Hıristiyanlığın İliya'ya, Avrupa'nın güneydoğusunda yaşayan halklarda olduğu gibi Latin ve Grek misyonerler tarafından

⁶¹ Stipçeviq, a.g.e., s. 64.

⁶² Xhufi, Pëllumb, "Krishtërimi Roman Në Shqipëri, Shek. VI-XVI", *Krishtërimi Ndër Shqiptarë*, Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë, Shkodër 2000, s. 89.

⁶³ Romalılar, 15/19.

⁶⁴ Gjini, Gaspër, *İpeshkvia Shkup Prizren Nöpër Shekuj*, Drita Yay., Ferizaj 1992, s. 23; Marku, Kastriot, *Kishat e Kurbinit*, Geer, Tiranë 2008, s. 25.

* Bu kısımda Arnavutluk ile Kosova'nın tarihi ortak olduğundan dolayı kilise tarihçesini açıklarken Dardania Bölgesi ağırlıklı olsa da her iki ülkenin Hıristiyanlık tarihi birlikte ele alınacaktır. Kilisenin kurumsallaşmasına gelindiğinde ise mümkün olduğu kadar Kosova'daki gelişmelerle sınırlı tutulmaya çalışılacaktır.

değil, bizzat Hz. İsa'nın havarileri tarafından getirilmiş olduğunu söylemektedir.⁶⁵ Öyleyse İliıya'daki Hıristiyanlık Avrupa'dakinden daha eskidir. Zef Mirdita bu görüşünü Pavlus'un yukarıdaki sözüne dayandırmış, ilaveten Pavlus'un Titus'a göndermiş olduğu mektuptaki, "Ben Atemas'ı ya da Tihikos'u sana gönderir göndermez, Nikopolis'e, yanıma gelmeye gayret et. Çünkü kışı orada geçirmeye karar verdim"⁶⁶ şeklindeki sözlerini ve Pavlus'un Makedonya'da iki kere bulunduğuna dair diğer mektuplarda geçen sözlerini de delil olarak göstermiştir.

Fakat Pavlus'un mektuplarında zikredilen İirikum kavramı coğrafi açıdan açık ve anlaşılır bir kavram değildir. Yani İirikum kavramının o dönemde hangi bölgeleri kapsadığına dair net ve bilimsel bir bilgi bulunmamakla birlikte Dalmaçya ve Panonia'yı kapsadığı zannedilmektedir. Bununla ilgili farklı görüşler ortaya atılmış ve bu teori sürekli tartışılmıştır.

Theodoretit'e göre Pavlus'a ait olan "...İirikum bölgesine kadar..." sözü ile Pavlus'un Hıristiyanlığı Trakya'ya kadar yaydığı anlaşılmaktadır. Tarus (Tours)'lu Gregori'ye göre bu kavram ile Makedonya bölgesi kastedilmektedir. Sveton Trankuilli'ye göre ise İirikum bölgesi İtalya ile Norik Krallığı, Trakya ile Makedonya ve Danub Nehri ile Adriyatik Denizi arasında bulunmaktadır.⁶⁷ Ayrıca Pavlus'un "...İirikum bölgesine kadar..." sözü ile yolculuğunun uç (dış) sınırlarını belirttiğini söylemek mümkündür. Çünkü İirikum'a kadar sözünden, İirikum'a girmediği anlamı da çıkmaktadır. Yani İirikum'a kadar Hıristiyanlığı yaymış ama İirikum'a kendisi girmemiş olabilir. Bunun böyle olabileceğini gösteren ve bu kanaati güçlendiren kanıt da kendi öğrencisi ve takipçisi olan Titus'u Dalmaçya'ya⁶⁸ göndermiş olmasıdır. Diğer taraftan, Pavlus'un İliıya topraklarına girdiği günümüze kadar kimse tarafından ispatlanmamıştır. Dolayısıyla Pavlus İliıya'yı ne ziyaret etmiş ne de bizzat İliıya'da bulunarak vaaz vermiştir.

⁶⁵ Mirdita, Zef, "Gjashtë Shekujt e Parë Të Krishtenizmit Në Trevat İliro-Shqiptare", *Krishtërimi ndër Shqiptarë*, Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë, Shkoder 2000, s. 37.

⁶⁶ Titus, 3/12.

⁶⁷ Mirdita, a.g.e., s. 38.

• Dalmaçya, İliıyalıların önemli bir kabilesi olan Dalmatet, sonradan prensliğe veya krallığa dönüştürülen Dalmaçya olup günümüzde Bosna ve Hırvatistan'ın Adriyatik kenarlarını kapsayan bölgedir. Slav akınlarından sonra Dalmatların büyük bir kısmı güneye doğru göç etmiştir.

⁶⁸ II. Timoteos, 4/10.

Hıristiyanlığın İliıya’da bizzat Pavlus ve havariler tarafından yayıldığı görüşünü savunan bir başka yazar da Dhori Qiriazı’dır. Qiriazı, “Arnavutluk’ta Hıristiyanlık” isimli kitabında, Ortadoğu, Küçük Asya, Trakya ve Balkanların genelinde olduğu gibi, İliıya’da da Hıristiyanlığın bizzat Pavlus, Luka, Yuhanna, Petrus, Matta ve Markos gibi ilk havariler ve onların öğrencileri tarafından yayıldığını savunmuştur. Ayrıca Pavlus’un mektuplarında zikredilen Makedonya kavramı içerisinde sadece en önemli merkezlerden biri olan Üsküp’ün değil, Durres (Dyrrah), İşkodra ve Lezha gibi İliıya’nın önemli merkezlerinin de yer aldığını ve Pavlus’un bu bölgelerde en az üç sene kaldığını söylemiştir.⁶⁹

Diğer Hıristiyan menşeli tarihçiler gibi, Dhori Qiriazı’nın savunmuş olduğu görüşlerini de teyit edecek sağlam ve bilimsel bir destek bulunmamaktadır. Ayrıca “Makedonya” kavramı içerisinde İliıya topraklarının da yer aldığı iddiası tarih gerçeği ve sürecine ters düşmektedir. Çünkü İliıya ve özellikle Adriyatik kıyılarında yer alan İliıya toprakları hiçbir zaman Makedon Krallığının eline geçmemiştir. İliıya topraklarının çoğunun M.Ö. I. yüzyıldan M.S. VI. yüzyıla kadar Roma hâkimiyeti altında olduğu bir gerçek olarak tarihçiler tarafından da kabul edilmektedir.⁷⁰ Ayrıca Dhori’nin, Hıristiyanlığı inceleyen Farllati’nin “*Illyricum Sacrum*” kitabında vermiş olduğu bir referansa dayanarak M.S. 58 yılında günümüz Durres şehrinde 60 Hıristiyan ailenin olduğunu ve dolayısıyla buraya havarilerin ve özellikle Pavlus’un da gelmiş olması gerektiğini⁷¹ ileri sürmesi mantığa sığmadığı gibi, aynı zamanda asılsız ve ispatı mümkün olmayan bir iddiadır*.

Arnavutluğun farklı yerlerinde Butrint, Linit, Fier, Saranda, Tiran ve Durres gibi şehirlerinde bulunan çeşitli antik figür, sembol ve mozaiklerin tespitinin yapılmamasına rağmen bunların Hıristiyanlığın ilk üç asrına ait olduğu ileri sürülmüştür. Ancak tespiti

⁶⁹ Qiriazı, Dhori, *Krishterimi Në Shqipëri*, Argeta-LMG, Tiranë 2000, s. 8.

⁷⁰ Bozbora, Nuray, “Arnavutların Kökeni”, *Balkanlar El Kitabı*, Vadi Yay., Çorum/Ankara 2006, I, 262.

⁷¹ Qiriazı, a.g.e., s. 11.

* Bu bilgilerin birbirleriyle çelişkili olduğunu gösteren bir başka faktör ise aynı kaynaktan yararlanılmasına rağmen Hıristiyan aile sayısı konusunda farklı rakamların verilmesidir. (Bkz. Qiriazı a.g.e., s.11 ve Nesimi, a.g.e., s. 21).

mevcut olanların hepsinin IV. yüzyıl sonrasına ait olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁷² Yani arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen antik çağa ait Hıristiyanlık mozaiklerinden hiçbiri IV. yüzyıldan önceki yıllara ait değildir. Bu da arkeolojik buluntulara dayanarak Hıristiyanlığın İliırya’da ilk asırlardan itibaren yayıldığını ileri sürmenin dayanaksız bir iddiadan başka bir şey olmadığını göstermektedir.

Priştine’deki Katolik Kilisesinde görevli olan Katedral Kancelari ve doktorasını Arnavutların İslamlaştırılması üzerine yapan araştırmacı Shan Zefi de, diğer Hıristiyan tarihçiler gibi, Hıristiyanlığın Arnavutlara yabancı değil, otokton olup bizzat havariler ve öğrencileri tarafından, Durres, Elbasan, Ohri ve Manastır üzerinden geçerek Selanik’i ve İstanbul’u batıya bağlayan ve Roma devleti döneminde meşhur olan “Via Egnatia” ve “Via İliana” gibi yollar vasıtasıyla bu topraklarda yayıldığını kabul etmektedirler.⁷³

Arnavut Hıristiyan dünyasının ilk asırlardan itibaren Dardania’da (günümüz Kosova’sında) Hıristiyanlığı araştıran en önemli isimlerinden biri de Gasper Gjini’dir. O da Hıristiyanlığın İliırya’da yayılmaya başladığı süreç konusunda genel olarak diğer araştırmacılar ile hemfikirdir. Ancak bu konuyu daha geniş olarak ele alıp incelemiştir.

Hıristiyanlığın ilk yıllardan itibaren İliırya’da yayıldığını ve bunun ilk havariler tarafından gerçekleştirildiğini kabul eden Gjini görüşlerini, Pavlus’un sözlerine ve Hıristiyanlığı bir epidemiyeye benzeterek kısa bir süre zarfında, sadece şehirlerde değil en küçük köylere kadar yayıldığını söyleyen ve pagan yazarı olan Yeni Plinit’in iddialarına ve bu görüşte olan diğer benzer teorilere dayandırmıştır.⁷⁴

Gjini, İliırya’nın güney ve güney batısındaki Hıristiyanlığın havariler dönemine ait olabileceğini kabul ederken aynı durumun Dardania (Kosova) için geçerli olmadığını kanaatini belirtmiştir. Çünkü ona göre, Pavlus’un bu bölgeye gitmek niyetinde olduğunu gösteren herhangi bir delil dahi mevcut değildir. Hatta Gjini, Pavlus’un

⁷² Qiriazı, s.g.e., s. 24-29; Zefi, Shan, *İslamizimi i Shqiptarëve Gjatë Shekujve*, Drita Yay., Prizren 2000, s. 38-43 (IV.y.y.’dan önceki dönemlere ait olan herhangi bir eser gösterilmemektedir).

⁷³ Zefi, a.g.e., s. 25.

⁷⁴ Gjini, a.g.e., s. 23.

öğrencilerinin bile gelip gelmedikleri konusunda tereddüt etmiştir.⁷⁵ Bundan anlaşılıyor ki Gjini de bir şekilde herhangi bir iz bulunmadığından dolayı Pavlus'un İirikum ve özellikle Dardania'ya gitmediğini kabul etmektedir. Böylece İirya'da ve ayrıca Dardania'da (günümüz Kosova'sında) IV. yüzyıla kadar Hıristiyanlığın izlerini kanıtlayacak –tahminden öteye geçmeyen birkaç bulgu dışında- herhangi bir ipucu bulunmamaktadır.

Hıristiyan araştırmacıların çoğu tarafından Hıristiyanlığın İirya'daki başlangıcı konusunda bilgi verilirken Ulpiana'da Mesih'e inandıkları için şehit düşen Flori ve Lauri'nin M.S. I. yüzyılın sonlarına doğru şehit edildikleri kabul edilmektedir. Ve bununla Hıristiyanlığın ilk asırdan itibaren Dardania'da mevcut olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.⁷⁶ Ancak bu iki kişinin Ulpiana'da şehit düştükleri bilinirken ne zaman şehit edildikleri tam olarak bilinmemektedir. Dolayısıyla destekleyecek bir başka kanıt bulunmadığı sürece böyle bir iddiada bulunmak doğru değildir.

Eski bir Hıristiyan yazar olan Farlati ve "İllyricum Sacrum" isimli eseri, Hıristiyanlığın İirya'da ilk asırdan itibaren Pavlus, havariler ve öğrencileri tarafından yayıldığı kanaatinde olan Arnavut Hıristiyan araştırmacıların da ilham kaynağı olmuştur. Oysa Farlati'ye göre Makedon ve Dardanlar gibi kavimleri Hıristiyanlığa davet etmek üzere Yahuda'nın yerine Matta seçilmiştir. Ancak, Matta'nın davetini Balkanlar'da değil, uzak Mezopotamya'da yaptığı bilinmektedir. Ayrıca Andrea'nın da Balkanlar'da davet yaptığı söylenmektedir. Fakat bunun da gerçek olduğunu kanıtlayan veya iddia eden bir başka bilgi bulunmamakta ve bizzat Hıristiyanlar tarafından kabul edilmemektedir.⁷⁷

Dolayısıyla bu tür tartişmalardan, Farlati'nin "İllyricum Sacrum" isimli eserinde vermiş olduğu bilgilerin ne kadar doğru ve bilimsel olduğu ortaya çıkmaktadır! Bununla birlikte bu esere dayandırılan iddiaların ve ortaya atılan kanaatlerin doğruluğu da netlik kazanmaktadır. Farlati'nin görüşleri gibi Balkanlar'daki Hıristiyanlık hakkında beyanda

⁷⁵ Gjini, a.g.e., s. 24

• Ulpiana, Kosova'nın başkenti olan Priştine'ye yakın (7 km) bir mevkidir.

⁷⁶ Mirdita, a.g.e., s. 44;

⁷⁷ Gjini, a.g.e., s. 25

bulunan eski tarihçilerin görüşleri de sorgulanmakta olup kabul edilmeleri oldukça zordur.

Böylece Dardania'daki Hıristiyanlığın varlığı ile ilgili ipuçları bulabilmek için 325 yılında gerçekleşecek olan Birinci Ekümenik Konsili beklemek gerekecektir. Yani 313 Milano Fermanı ile Hıristiyanlığın meşruiyet kazanmasından sonra bile Dardania'da din hürriyeti söz konusu değildi. Neticede olarak IV. yüzyılın başlarından önce Dardania'da Hıristiyanlıktan bahsetmenin mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır.

2. Besler ve Hıristiyanlık

Günümüz Arnavut topraklarındaki Hıristiyanlığın başlangıcını konu edinmiş bir başka çalışma da Alman tarihçisi Gottfried Schramm tarafından yapılmıştır. O Hıristiyanlığın Arnavutlar arasında yayılışını incelemenin yanında Arnavutların geçmişini ve tarihini de araştırmıştır. Ona göre Arnavutların ataları İliyalılar değil, IX. yüzyıla kadar Bulgaristan, Makedonya ve Sırbistan üçgenindeki yüksek dağlarda yaşayan Trakyalı Besler kabilesidir.⁷⁸ Besler IV. yüzyıldan itibaren Bulgarlar tarafından sürekli baskıya maruz kalmış ve barbar halkların baskılarından dolayı IX. y.y.'da göç ederek Arnavutluğun kuzeyine yerleşmişlerdir. Dolayısıyla bu görüşe göre Arnavutlar eskiden beri değil IX. yüzyıldan itibaren günümüzdeki yaşadıkları bölgelere gelmişlerdir.⁷⁹

Schramm'a göre Hıristiyanlık bizzat Besler Kabilesi tarafından Arnavutlar arasında yayılmıştır. Besler kabilesi, Hıristiyanlığı IV. yüzyıldan itibaren kabul eden, dağlarda yaşayan ilk kabile olmuştur. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun şehir merkezlerinde yayılırken Besler Kabilesi, Remesiana'lı olan Niceta Papazı sayesinde Hıristiyanlık ile temasa geçmişlerdir. Yetenekli, başarılı ve iyi bir birikime sahip olup Hıristiyan Kilisesinde şöhret kazanan Niceta Besler Kabilesinin dilini de öğrenmiştir. Kısa bir zaman içerisinde de Niceta gibi başarılı ve çok büyük bir teolog olan Ulfila tarafından kutsal kitabın Got diline çevrilmesini değerlendiren Niceta da kutsal kitabı

⁷⁸ Schramm, a.g.e., s. 18.

⁷⁹ Mirdita, a.g.e., s. 39.

Besler Kabilesinin diline tercüme etmiştir.⁸⁰ Bu tercüme sayesinde Besler Kabile dili Hıristiyan (Kilise) litürjisinde kullanılmaya başlanmış ve böylece Besler Kabilesinin Hıristiyanlığı anlamaları konusunda kolaylık sağlanmıştır.

Besler Kabilesi mensupları sarp dağlarda yaşadıklarından ve merkezlerden uzak olduklarından dolayı, Niceta da onları Hıristiyanlığa davet etmek için buradan ayıramıyordu. Bu dezavantajı telafi etmek amacıyla gençlerle çok çalışarak yeni papaz ve rahibeler yetiştirdi. Artık Hıristiyanlığı yaymak için bu yeni misyonerler görevlendirilerek İstanbul'a gönderilmişlerdir. Burada bağımsız bir hayat yaşayıp kendi dillerinde daveti ve diğer dini ritüelleri gerçekleştirmişlerdir.⁸¹ Böylece uzun zamandır yabani bir halk olarak nitelendiren Besler halkı, enerji dolu ve batıya yönelen Misyoner bir halka dönüştürülmüştür. İşte bu misyonerler, Beslerin dilinin bir kilise dili olduğunu ve bu dilde yazılmış kutsal kitaptan başlayarak pek çok Hıristiyana ait eserin ortaya çıktığını en iyi bir şekilde göstermişlerdir.⁸²

VI. yüzyıldan sonra Slavların kuzeyden göç ederek Balkanlara yerleşmeye başlamalarıyla yerli halkın durumu zorlaşmış ve göç hareketleri hızlandırılmıştır. Aynı payı Besler ile beraber Hıristiyan toplulukları da almışlardır. Kısa bir zaman içerisinde bir taraftan Bulgar baskısına diğer taraftan da Hırvat ve Sırların saldırı ve yağmalarına uğrayan Beslerliler güneye doğru inmişlerdir.

Neticede Alman bilgini, Hıristiyanlığın Arnavutlar arasında yayılışını araştırmanın yanında Arnavutların kökenlerini de incelemeyi hedeflemiş ve yeni bir teori ortaya atmayı başarmıştır. Bu teori pek çok yönden mantıklı olmakla birlikte şimdiye kadar mevcut olan tarihi araştırmalar ile çelişmektedir. Ayrıca Arnavutların kökeni konusundaki görüşleri tarihçiler arasında pek ilgi ve kabul görmemiştir. Aynı zamanda Arnavut Hıristiyan bilginleri tarafından da doğru bir kanaat olarak kabul edilmemiştir. Çünkü onlara göre şayet Schramm'ın teorisi kabul edilecek olursa o zaman Arnavut Katolik Kilisesinde eskiden beri yer alan ve Latin karakterine ait olan kilise litürjisinin terminolojisi nasıl açıklanacaktır? Eğer Arnavutlar arasında

⁸⁰ Schramm, a.g.e., s. 19.

⁸¹ Schramm, a.g.e., s.20.

⁸² Mirdita, a.g.e., 40.

Hıristiyanlığı yayan Besler ise, 325 İznik Konsili'nden başlayarak tüm konsillere Arnavut Piskoposların da katılması⁸³ nasıl değerlendirilecektir?!

Görüldüğü gibi Hıristiyanlığın Arnavutlar arasında yayılması konusunda birbirinden çok farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu farklılıkların temel sebeplerinin, sözü edilen konuların yeterince araştırılmamış olması, bu konulardaki bilimsel bilginin yetersizliği ile birlikte her iki tarafın kendi görüşlerini haklı çıkarabilmek için bilgi seçimi yapmadan işlerine geleni alıp tamamen zanna dayalı bilgiler vermiş olmalarıdır. Mesela Alman bilginin teorisi, daha bilimsel verilere dayanılarak araştırılmış olmasına rağmen, tenkit edilebilir noktaları da vardır. Bir misal vermek gerekirse, bahsedilen Besler dilindeki kutsal kitabın ve diğer kitapların tercüme ve yazmalarından günümüze kadar ulaştırılmış bir nüsha yoktur. Tarihte yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen antik eserlere göre IV. yüzyıldan önce, M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren İliya'da (günümüz Arnavutluk ve Kosova'sında) Arnavutların atalarının izlerine rastlanmıştır.⁸⁴

Shcramm'ın Arnavutların kökeni ve Hıristiyanlık ile ilk temasları hakkında ortaya koymuş olduğu tez ve görüşleri tenkit edilebilirse de, Hıristiyanlığın apostolik döneminden itibaren İliyalılar arasında yayılmadığı ve hatta IV. yüzyılın başlarına kadar bu bölgede Hıristiyanlığın fark edilecek kadar yaygın olmadığı kanaatini taşıyan tezlerin haklı olduklarını ortaya koymaktadır.

Keza M.S. ilk üç asırda yaşanan olaylar ve genel olarak bu dönemin tarih sürecinin yeteri kadar araştırılmaması ve özellikle bu döneme ait yazılı belgelerin bulunmaması, Arnavutların dini açısından da yaşanan olay veya hâkim olan inanç uygulamaları hakkında kesin ifadeler kullanılarak bilgi sunulmasına büyük bir engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte Hıristiyanlığın yayılma süreci de bu süre zarfında karanlık bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁵

⁸³ Mirdita, a.g.e., 41.

⁸⁴ Anamali, Skënder, *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë–Instituti i Historisë, Botimet Toena, Tiranë 2002, I, 143.

⁸⁵ Mirdita, a.g.e., s. 45-46.

3. İliryalıların Hıristiyanlaştırma Faaliyetlerine Karşı Direnişi

Arnavut topraklarında asırlar boyunca dinlerin tarihi süreçlerini araştıran ve aynı zamanda Kosova'daki Müslüman din adamlarından biri de Nexhat İbrahimi'dir. Onun pek çok eseri bulunmakla birlikte, konumuzla ilgili olarak kaleme aldığı en önemlisi "Asırlar Boyunca İilir-Arnavut Topraklarında İslam" isimli kitabıdır. Bu kitap, İslam'ı konu edinmesine rağmen, İliryalıların tarihçesine ve özellikle bu topraklarda Hıristiyanlığın yayılmasına da değinmiştir. Bu eserde ortaya atılan tezin öncekilerin bir alternatifi olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Nexhat İbrahimi Hıristiyanlığın Arnavutlar arasında yayılış başlangıcını izah etmeden önce, İliryalıların Roma devletine karşı direnerek asimile olmamalarına dikkat çekmektedir. İbrahimi, Roma devletinin Romalaştırma politikasının merkezlerde ve Adriyatik'in kıyılarında daha etkili olduğunu fakat İlirya'nın her yerinde aynı ölçüde olmadığını söylemiştir.⁸⁶ Yani bir tarafta memleketinden ayrılıp askere giden ve uzun bir süre evine dönemeyen ve dolayısıyla Latinceyi çabuk öğrenmek zorunda kalan İlirya gençleri, yabancı askerlerin gelmesi, askeri taburların yerleşmesi, sömürgecilerin gelmesi ve o zamanın en meşhur ticari yollarından biri olan Via Egnatia'nın içinden geçmesi nedeniyle İliryalıların bir kısmı Romalılaştırılmışken, diğer taraftan merkezden uzakta yaşayan ve dolayısıyla kendi dilini konuşan, eskisi gibi hayatını sürdüren, ölümlerini kendi örf ve adetlerine göre gömen, çocuklarına İilir isimlerini takan⁸⁷, yani Romalılaştırılmamış İliryalıları da vardı. Böylece uzun zamandır Romalıların etkisinde kalan ve kalmayan İliryalıları yan yana yaşamışlardır.

a. İlirya Halkın Romalılaştırılmama (Ve Hıristiyanlaştırılmama) Nedenleri

İlirya halkının büyük bir kısmının ve özellikle kuzey doğuda, yani Dalmaçya ve günümüz Kosova'sında ve çevresinde yaşayanlarının Romalılaştırılmamasının nedenlerinden biri bu bölgelerde farklı kabilelerin ve özellikle barbar halkların hareketlendirmeleridir. Yani bunların Roma devletinin sınırlarını aşarak içerilere

⁸⁶ İbrahimi, Nexhat, *İslami Nə Trojet İliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, M.D.I., Prishtinë 2000, s. 199.

⁸⁷ Stipçević, a.g.e., s. 65-66.

girmeleridir. Bunlar Makroman, Kuad, Bulgar, Hun ve Latronlardır.⁸⁸ Bilindiği gibi Balkanlar, M.S. III. yüzyıldan sonraki yıllarda bu tür barbar kavimlerin saldırgan hareketleriyle meşhur olmuştur.

İlirya halkının direnişlerine rağmen Romalılaştırma ile beraber Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine de başlandığı görülmektedir.⁸⁹ Yani İliryalıların politeist inancının yerini Roma devletinin etkisiyle Hıristiyanlık almaya başlamıştır. Ancak bu faaliyet daha önce söylendiği gibi Pavlus veya havariler vasıtasıyla değil 313 yılında ilan edilen Milan Fermanı'ndan sonra başlamıştır. Miss Edith Durham'a göre de Hıristiyanlık İlirya toprakları içinde IV. yüzyıldan itibaren mevcuttu.⁹⁰ Bundan anlaşılıyor ki İlirya halkı M.S. ilk yıllardan itibaren önemli ölçüde Roma devletinden etkilenmiştir. Hıristiyanlık da, Roma İmparatorluğunun çoğunda olduğu gibi, İlirya'da da Romalılaştırma faaliyetleri sayesinde ancak IV. y.y.'dan itibaren hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır.

Ancak bu sıralarda İmparatorluğun ekonomik, idari ve yönetim bakımından kriz içerisinde bulunması İliryalıların Romalılaştırılmalarının ve daha sonra Hıristiyanlaştırılmalarının büyük oranda yavaşlamasına sebep olmuştur. Dioklecian bu krizden kurtulmak için Roma İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olarak İznik'i seçmiştir. Böylece İmparatorluğun batıda Roma ve doğuda İznik olmak üzere iki başkenti olmuştur. Fakat bu geçici çözüm de 395 yılında Theodos'un ölümüyle son bulmuş ve İmparatorluk ikiye ayrılmıştır.⁹¹

Tüm bu gelişmeleri ve Roma devletinin Hıristiyanlara karşı uyguladığı baskı ve takibi de göz önünde bulundurarak Hıristiyanlığın bu topraklarda havariler döneminden beri fark edilecek kadar yayılmış olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Ayrıca şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre Arnavutluk topraklarında ilk üç asırda hatta dördüncü asrın sonuna kadar Hıristiyanlığa bir kurum veya müessese olarak rastlanmıştır değildir. Ancak bu durum, ilk üç asırda hiçbir İliryalının Hıristiyanlığı kabul etmediği

⁸⁸ Feri, Naser, *Latronët – Lëvizje e Rezistencës Kundër Romanizimit*, "Bujku", *Günlük Gazete*, 23 Kasım 1996, s. 13.

⁸⁹ İbrahimi, a.g.e., s. 203.

⁹⁰ Durham, Miss Edith, *Shqipëria Dje Dhe Sot*, "Bujku", *Günlük Gazete*, 9 Kasım 1996, s. 12.

⁹¹ İbrahimi, a.g.e., s. 204.

veya Hıristiyanlığın münferit olarak İliiryahılar arasında mevcut olmadığı anlamına da gelmez. Her ne kadar açık ve net bilgilere rastlamak mümkün olmasa da, Roma devletinin ilk asırlarda Hıristiyanlara uygulamış olduğu zulüm, baskı ve takipten kurtulmak için sürekli göç halinde olan Hıristiyanlar mutlaka Hıristiyanlığı yaymak üzere bu bölgelere de gelmiş olmalıydılar.⁹² Öyleyse ilk zamanlarda Hıristiyanlığın İliirya'da az da olsa ve kilise teşkilatlanmamış olsa da münferit olarak mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

Mesela, İliirya'nın güneyindekilerin Yunan kültüründen etkilenmiş ve dolayısıyla belli kabile veya fertlerin Grek kültürüyle beraber Hıristiyanlığı da kabul etmiş olması mümkündür. Muhtemelen bu etkilenmeler tarihi belgelere yansiyacak kadar topluca veya büyük oranda gerçekleşmiş değildir. Çünkü her ne kadar tarih kitaplarında Hıristiyanlığın bu bölgede ilk asırlardan itibaren yayıldığı ve kiliseye ait tarihi eserlerin var olduğu ileri sürülüyorsa da, şimdiye kadar bulunan kalıntıların tarihin IV. yüzyılından sonraki dönemlere ait oldukları ortaya çıkarılmıştır.⁹³

Hıristiyanlık Roma devletinin resmi dini olarak ilan edildikten sonraki süreçte İmparatorluğun çoğunda olduğu gibi Adriyatik kıyılarına yakın olan merkezlerde de Hıristiyanlaştırma hareketleri hızlandırılarak ilk kiliseler oluşturulmaya başlamıştır. Fakat daha önce de belirtildiği gibi Hıristiyanlığın bu topraklarda Pavlus ve havariler döneminden beri var olduğu iddiaları asılsızdır. Şüphesiz ilerideki yıllarda Romalıların etkili olduğu çeşitli bölgelerde kilise teşkilatlandırılacaktır. Buna rağmen yörenin dağlık kuzey bölgesinde daha kapalı bir hayat sürdüren İliiryalı kabileler Roma kültüründen ve dolayısıyla Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinden etkilenmeden kalabilmişlerdir.

⁹² Bazı Hıristiyan Kaynaklarında Kilise teşkilatından bahsedilirken daha çok eski "kale"ler örnek verilmiştir. Bununla Kilisenin de teşkilanlandığı ispat edilmeye çalışılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz: Hoti, Afrim, "Aspekte të Përhapjes së Krishterimit Të Hershëm Në Provincën e Epirit të Ri", *2000 Vjet Art Dhe Kulturë Kishtare Në Shqipëri*, Simpozium Ndërkombëtar 16-18 Nëntor 2000, Kisha Orthodhokse Autoqefale e Shqipërisë, Tiranë 2003, s. 23-24.

⁹³ Xhufi, Pëllumb, "Shqipëria Në Perandorinë Bizantine (Shek. V-X)", *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Instituti i Historisë, Botimet Toena, Tiranë 2002, I, 200.

b. Barbar Halkların Göçleri (Akınları)

395 yılında Roma Devleti'nin ikiye bölünmesiyle İliya toprakları Doğu Roma İmparatorluğu'nun veya Bizans'ın hâkimiyetinde kalmıştır. Genel olarak Balkanlar ve özel olarak İliya toprakları bundan sonra daha da önemli bir konuma gelmiştir. Çünkü Bizansın Roma'ya, Roma'nın da Bizans'a ulaşabilmesi için bu topraklar üzerinden geçme mecburiyetleri vardı. Bir başka ifade ile İliya doğu ile batı arasında önemli bir köprü konumunda idi.

Ekonomik, siyasi ve sosyal krize maruz kalarak ikiye bölünen büyük Roma İmparatorluğu'nun zaafını değerlendiren kuzey halkları güneye doğru göç etmeye başlamışlardır. Balkanların her yerinde olduğu gibi Arnavut toprakları da göçmenlerin hedefi olmuştur. Göç eden halk ve kabileler her gittikleri yeri yağmalıyor ve yakıp yıkıyorlardı. Bundan dolayı da kendilerine “barbar” deniliyordu. Çünkü diğer topluluklara karşı vahşi davranış ve hareketler sergiliyorlardı.

Nihayet IV. yüzyılın sonlarına doğru Vizigotlar savaşarak Adriyatik kıyılarına kadar gelip askerlik yapmak şartıyla I. Theodhos ile anlaşma sağlamışlar ve dolayısıyla Balkanların kuzey ve batısında yerleşme izni almışlardır.⁹⁴ Balkanlarda yerleşen Gotlar da saldırgan hareketleriyle her iki İmparatorluk için büyük bir tehlike arz ediyorlardı. V. yüzyılda ise Balkan Yarımadasını Atilla kumandasındaki Hunlar işgal ettiler.⁹⁵ Hunlar özellikle Dardania'da (Kosova) Atilla'nın ölümüne kadar büyük zulüm yapmışlardır. V. yüzyılın sonlarına doğru ise İliya, Teodorik'in yönetiminde Ostrogotların şiddetli saldırılarına uğramıştır. Bunlar “Via Egnatia”yı kullanarak Durres'e kadar kalabalık bir orduyla gelip işgal etmişlerdir.⁹⁶

Daha sonra Bulgar, Avar ve Slavlar işgallerini devam ettirmişlerdir. Ancak barbar halklar arasında Balkanlarda en çok etkili olan ve yarımadaının her açıdan değişmesine sebep olanlar Slavlardır. Diğerlerinden farklı olarak Slavlar her ayak bastıkları yerde mutlaka bir “Sklavini”, yani Slav yeri kuruyorlardı.⁹⁷ Dolayısıyla

⁹⁴ Xhufi, a.g.e., s. 204; İbrahimi, a.g.e., s. 204.

⁹⁵ Karpat, a.g.e., s. 28.

⁹⁶ Xhufi, a.g.e., s. 204-205.

⁹⁷ Xhufi, a.g.e., s. 206.

Slavların izlediği politika Balkanlar açısından kalıcı bir leke olmuş ve Bizans'ın iç problemlerini değerlendirerek serbestçe kendi istekleri doğrultusunda hareket ederek Balkanlara yeni bir yapı kazandırmışlardır. Böylece VII. yüzyılın başlarına kadar "Sklavini" olarak bilinen Slavların yerleri neredeyse Balkanların her yerinde kurulup büyük bir yankı meydana getirmiştir. Barbar halkların göçüyle Balkanların etnik yapısı da değişmiştir. Slavlar birkaç kabileden oluşuyorlardı. Hırvat ve Slovenler Roma Devleti'nin hâkimiyetinde olan Balkanların kuzey taraflarına yerleştirilirken, Sırlar ise Bizans'ın himayesinde olan Balkanların güneyine doğru yerleşmişlerdir.⁹⁸ Yani İliya'nın büyük bir kısmına yayılmışlardır.

Bu göçlerin Balkanlar tarihindeki önemi bundan sonra Balkanların geleceğini de belirleyecek nitelikte olmuştur. Aynı zamanda göç hareketleri nedeniyle İliya halkı da kendilerine daha yakın hissettikleri kabilelerin yanına veya barbarlardan korunmak amacıyla yüksek dağlara sığınmak zorunda kalmışlardır. Buna rağmen XX. yüzyıla kadar kendi topraklarında kalan kabileler de olmuştur. Mesela Sırbistan'ın Niş, Yeni Pazar, Kruşevac ve Prekuple gibi pek çok şehrinde önemli oranda Arnavutlar yaşamışlardır.⁹⁹

Göçler ve genelde Balkanlarda meydana gelen çeşitli halk ve kabilelerin hareketleri dini açıdan da önem arz etmektedir. Çünkü bu topraklarda vuku bulan değişik olaylar, yeni kurumsallaşmaya başlayan Hıristiyan Kilisesi ve bununla beraber Romalılaştırma faaliyetlerine büyük bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla barbar halkların yıkıcı ve yağmalayıcı fiillerine maruz kalan kilise İliya topraklarında ve özellikle Dardania'da (Kosova) Romalılaştırma ile birlikte Hıristiyanlaştırma faaliyetlerini yürütemez hale gelmiştir. Slavlar İliya topraklarına geldiğinde İliya halkının bir kısmı yarı Romalılaştırılıp Hıristiyanlaştırılmışken diğerleri hiç Romalılaştırılmayıp Hıristiyanlaştırılmamıştır.¹⁰⁰

⁹⁸ Aref, a.g.e., s. 199.

⁹⁹ Riza, Skender, "Kosova, Shqiptarët Dhe Turqit Dje, Sot Dhe Neser-Kosova, Arnavut ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını", Seksioni i Shkencave Historike, Akademia e Intelektualëve Shqiptarë e Shkencave dhe e Arteve, Marifet Yay., Prishtinë (İstanbul) 1993, s. 185.

¹⁰⁰ Stipçević, a.g.e., s. 71; İbrahimi, a.g.e., s. 205.

Boşnak araştırmacı Nerkez Smailagiq'e göre VII. yüzyılda Slovenler tarafından yapılan saldırılar Arnavutların Romalılaştırılmasına engel olmuştur. Nexhat İbrahimi'ye göre ise, buna bağlı olarak Hıristiyanlaştırma faaliyetleri de durdurulmuştur.¹⁰¹ E Petroviq de, Slavların günümüz Sırbistan'ına göç ettikleri zaman orada bulmuş oldukları halkın Romalılaştırılmamış olduğunu ifade etmiş ve delil olarak da yer isimlerini göstermiştir.¹⁰²

Öyle anlaşılıyor ki meydana gelen bu gelişmeler İlirya'yı ve özellikle İlirya'nın kuzeydoğusundaki Dardania halkını derinden etkilemiştir. Bu nedenle halkın bir kısmı memleketinden sürülüp güneye doğru göç ettirilmiş, bir kısmı ise yüksek dağlara çıkmış ve böylece Dardania'da İlirya halkının nüfusu azaltılarak durumları daha da zorlaştırılmıştır.¹⁰³ Netice olarak Slavların günümüz Arnavut topraklarına geldikleri zaman kendileri gibi çoğu politeist ve sadece bir kısmı formalite olarak yarı Romalılaştırılmış fakat Hıristiyanlaştırılmamış bir halkla karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Hatta bir tarafta şimdiye kadar gösterilen deliller diğer tarafta ise bu topraklara gelen politeist ve pagan olan Slavların IX. yüzyıla kadar Hıristiyanlığı kabul etmemeleri göz önünde bulundurulduğu zaman İlirya'nın Dardania ve çevresindeki halkının hala politeist ve pagan inancına sahip olup hiçbir zaman Hıristiyanlığı kabul etmedikleri sonucuna varılmaktadır.¹⁰⁴

D. İLİRYA'DA İLK KATOLİK KİLİSESİNİN KURULUŞU

İlirya'ya veya Arnavutların yaşadıkları topraklara Hıristiyanlığın girişi konusunda olduğu gibi ilk Katolik Kilisesinin kuruluşu konusunda da bir kapalılık söz konusudur. Çünkü Hıristiyan Arnavut tarihçi ve araştırmacılara göre Hıristiyanlık bu topraklarda havariler döneminden itibaren var olmuş ve bizzat havariler ve Pavlus tarafından yayılmıştır. Dolayısıyla ilk kilisenin de bizzat Pavlus tarafından kurulduğunu kabul etmektedirler.¹⁰⁵ Ancak Hıristiyanlığın ilk yayılışı konusunda olduğu gibi ilk kilisenin kuruluşuyla ilgili de net bilgiler bulunmamaktadır. Özellikle ilk kilisenin

¹⁰¹ İbrahimi, a.g.e., s. 205; Samilagiq, Nerkez, "Albanija", *Leksion İslama*, Sarajevo 1990, s. 28.

¹⁰² İbrahimi, a.g.e., s. 206.

¹⁰³ Rizaq, Skënder, *Kosova Gjatë Shekujve XV, XVI dhe XVII*, Prishtinë 1982, s. 421.

¹⁰⁴ İbrahimi, a.g.e., s. 207.

¹⁰⁵ Marku, a.g.e., s. 26; Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 39; Mirdita, *Krishtenizmi Ndër Shqiptarë*, Drita Yay, Prizren-Zagreb 1998, s. 145; Zefi, a.g.e., s. 29.

kurulduğu yer, tahminî tarih, otoriter kişi, yapı kalıntıları ve benzeri konular hakkında havariler dönemine ait ve hatta IV. yüzyıla kadar hiçbir iz bulunamamıştır. Böylece ilk Hıristiyanlıkla ilgili yapılan değerlendirmeler ilk kilisenin kuruluşu için de geçerlidir. Aynı zamanda ilk üç asırda veya Hıristiyanlık 313 Milano Fermanı ile meşrulaştırılıncaya kadar kilisenin kurumsal hale getirilemediği yine Hıristiyan araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir.¹⁰⁶ Zaten Katolik Kilisesinin havariler döneminden beri kurulmuş olması imkânsızdır. Çünkü Roma Devleti Hıristiyanlığı kabul edenleri takibe alıp onları ortadan kaldırıyordu. Öyleyse devletin, henüz şahıslara yeni dinlerini uygulama izni vermediği bir dönemde kilisenin kurulmasına izin vermesini öne sürmek mantıklı değildir.

Ancak, her ne kadar Hıristiyan kilisesi İliya'da bir kurum olarak mevcut olamamışsa da kişisel olarak davet (misyoner) faaliyetleri belli kişiler tarafından sürdürülmeye çalışılmıştır. Çünkü Pavlus ve diğer havarilerin çeşitli yerler arasında İliya çevresine de uğramaları Hıristiyan toplulukların oluşmalarına vesile olmuştur. Muhtemelen bu toplulukların başında bulunan kimseler, resmi olarak faaliyet gösteren bir kilise olmadığı halde, dini görevlerini bir şekilde yerine getirmeye çalışmışlardır.¹⁰⁷

Arnavut topraklarında (İliya'da) Katolik Kilisesi'nin varlığını ispatlayacak izlere 325 yılında İznik'te toplanan ilk Ekümenik Konsil'de rastlanmaktadır. Çünkü bu konsilde ilk defa İliya'da bilhassa Üsküp'te görev yapan, "Dacus Dardaniae" şeklinde bir piskoposun imzasına rastlanmıştır.¹⁰⁸ Dolayısıyla bu imzaya göre Dardania eyaletinin ilk kilisesi Üsküp'te kurulmuş ve Üsküp bölgenin ilk kilise merkezi (konutu) olmuştur. Eyaletin ilk kilisesinin Üsküp'te olmasının sebebi Üsküp'ün çok eski bir şehir olup Balkanların kuzeyini Selanik ve Ege Denizine ve doğuyu Adriyatik Denizi ve batıya bağlayan bir şehir olmasıdır. Bunun yanında Üsküp'ün İliya eyaletinin merkezi olması da ayrıca önem arz etmiştir. Ancak, İznik Konsili'ne iştirak ettiği imzasından anlaşılan piskoposun görevli olduğu kilisenin ne zaman, kimin tarafından kurulduğu ve ne gibi bir yapıya sahip bulunduğu bilinmemektedir.

¹⁰⁶ Marku, a.g.e., s. 26.

¹⁰⁷ Meksi, Aleksandër, "Shën Pali Dhe Fillimet e Krishterimit në Trojet e Sotme Të Shqiptarëve", *Shën Pali Ungjillëzuesi i İliirëve*, Universiteti Mbretëror İliiria & Drita Yay., Prishtinë 2009, s. 68.

¹⁰⁸ Gjini, a.g.e., s. 54.

Dardania eyaletinden piskoposların ve doğu ve batıdan 170'e yakın piskoposun katıldığı yerel Sardika (Sofya) Konsili'ne de iştirak ettikleri ileri sürülmüştür.¹⁰⁹ İştirak edip konsilde alınan kararların altında imza atanların arasında Dardania'nın Üsküp'ten (Scupis) Pregorius Piskoposu, Niş'ten (Naissusi) Gaudentius ve Ulpiana'dan Machedonias Piskoposları da yer almışlardır.¹¹⁰

Papalar ile İlirya'da görev yapan bazı piskoposlar arasında karşılıklı olarak gönderilen mektuplardan bu bölgede birkaç kilisenin daha olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bazen bu mektuplarda piskoposların isimleri verilirken bazılarında sadece belli yerlerin isimleri yazılmış ve günümüz araştırmacıları onlardan hareketle kilise sayısını ortaya çıkarmaya çalışmışlardır.¹¹¹ Buna rağmen hem İznik Konsili'ne hem de diğer konsillere katılan ve Dardania, İlirya veya Arnavut piskoposu oldukları kabul edilenlerin sayısı çok düşüktür. Bu bölgede ilk kiliselerin kuruluş tarih ve yerleri bilinmezken bulunan bazı mektup ve dokümana göre tahminen ilk kilise Milano Fermanı'ndan sonra ve I. İznik Konsili'nden önce kurulmuştur.

Diğere taraftan, Dardania eyaletinde VI. yüzyıla kadar kilise ve piskoposlardan pek bahsedilmemiştir. Çünkü Hıristiyanlık da bu bölgede bundan sonra yayılmaya başlamıştır. Yani Hıristiyanlık ilk önce İlirya'nın deniz (Adriyatik) kıyılarında, VI. yüzyıldan sonra ise Roma Devleti'nin yardımıyla iç bölgelerde formalite olarak yayılmaya başlamıştır.¹¹² Dolayısıyla deniz kenarında olan Durres şehrinin piskoposlarından ilk asırlardan beri söz edilmiştir. Mesela Kristo Frashëri, Pavlus'un Filipililere göndermiş olduğu mektubunda, "bütün kutsallar, özellikle Sezar'ın ev

¹⁰⁹ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 45.

• Ulpiana: Üsküp'ün kuzeyinde ve günümüz Kosovası'nın başkenti olan Priştine'ye 7 km uzaklıktadır. Tarih öncesinden beri Dardanlıların (Kosovalılar) yaşadıkları bir şehirdir. Ulpiana Hıristiyanlık tarihinde önemli bir şehirdir. Çünkü tarihte Hıristiyanlıktan önce de bahsedilmiş, ilk Hıristiyan şehitleri olan Flori ve Lauri'nin burada şehit düştükleri kabul edilmektedir. III ve IV.y.y.'da "urbs splendidissima" olarak bilinip 380 yılında Teodosi İmparatoru'nun da bu şehirde konakladığı söylenmektedir. 518 yılında meydana gelen deprem nedeniyle Ulpiana yerle bir olmuştur. Justiniani İmparatoru şehri yeniden inşa etmiş ve Justiniana Secunda (ikinci Justiniana) ismini vermiştir. Bu şehirde ilk defa bir kilisenin mevcut olduğunu kilise piskoposunun Sadrika Konsili'ne katılması göstermektedir (bkz.Gjini, a.g.e., s. 54-55).

¹¹⁰ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 45.

¹¹¹ Gjini, a.g.e., s. 55.

¹¹² Mirdita, Zef, "Fillet e Krishterimit në Balkan Me Shqyrtim të Veçantë Ndër Shqiptarë", *Shën Pali Ungjillëzuesi i Ilirëve*, Universiteti Mbretëror Iliria & Drita Yay., Prishtinë 2009, s. 38.

halkından olanlar size selam ederler”¹¹³ şeklindeki sözlerinde geçen Sezar isimli piskoposun Durres’in ilk piskoposu olduğunu söylemiştir.¹¹⁴ Bunun dışında kaynağı belirtilmeksizin diğer isimler de zikredilmektedir.¹¹⁵

Bu dönemde Balkan Yarımadasında meydana gelen savaş, kargaşa, göç gibi çeşitli olaylar ve özellikle Roma Devleti’nin ikiye bölünmesi nedeniyle durum karışmış ve devletin otoritesi geri dönüşü olmayacak derecede ciddi bir şekilde sarsılmıştır. Bir taraftan Roma diğer taraftan Bizans Devleti baskılarını halkın üzerinde artırdıklarından ortalık karışmış ve kime tabi olunacağı belirsiz hale gelmiştir. Dolayısıyla dini açıdan da durum bundan pek farklı değildir. Çünkü Roma Devleti’nin desteğiyle Papa otoritesini Balkanlardaki Hıristiyan cemaatleri üzerinde sürdürmeye çalışırken İstanbul’daki Patrikhane de aynı şekilde otoritesini devam ettirmeye çalışmıştır.

Bu kargaşa ortamında genelde dini hayat ve özelde kiliselerin kuruluşu, onların yönetimi ve otoritesi hakkında bilgi eksikliği vardır. Günümüze kadar nakledilebilen bilgiler de ikili bir ortamda bulunduğu için pek sağlıklı değildir. Çünkü bazen hem Roma hem de İstanbul Patrikhanesi’nin kendine bağlı olarak dile getirdikleri kilise ve piskoposların aynı kilise ve piskopos olduğu ortaya çıkmıştır.¹¹⁶ Bunlarla ilgili ileride ayrı bir başlık altında bilgi verilecektir.

1. Doğu ile Batı Arasında İliya Kiliseleri

Hıristiyanlıkta doğuşundan itibaren ihtilaf ve ayrılık rüzgârları esiyordu. Bu ihtilaf ve ayrılıkları ünik bir çözüme ulaştırmak için Hıristiyan din adamları tarihte meşhur olan pek çok konsil düzenlemişlerdir. Ancak fikir birliği sağlamada pek başarılı olamamışlar ve ayrı görüşleri savundukları için neredeyse her konsilin sonunda yeni ihtilaflar meydana gelmiş ve karşılaşılan bu durum Hıristiyanlık içerisinde çeşitli grupların oluşmasına sebep olmuştur. Böylece doğu ile batı kiliseleri ilk olarak 395’te, kesin bir şekilde ise 1054 yılında birbirinden ayrılmışlardır.

¹¹³ Filipililer, 4/22.

¹¹⁴ Meksi, a.g.e., s. 67.

¹¹⁵ Bkz. Meksi, a.g.e., s. 67-68; Gjini, a.g.e., s. 55-57; Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 47-49.

¹¹⁶ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 47-48.

Hıristiyanlıkta yaşanan bu olaylar, Arnavut kiliselerini de yakından ilgilendirmektedir. Çünkü bu bölgedeki Hıristiyanlığın tarihsel gelişimi sözü geçen konsillerden öğrenilmektedir. Böylece günümüz Arnavutluk ve Kosova'sında bulunan kiliselerin ana kilisesi olan İlirya kilisesine ilk defa İznik Konsili'nde rastlanmaktadır.

İznik Konsili sonrası dönemde, Arius gibi Hıristiyanlıkta ortaya çıkan ünlü heretik muhalifler sıkça İlirya'ya uğramış ve kendi görüşlerini yayarak bir nevi bu topraklarda kendi cemaatlerini de kurmuşlardır. Dolayısıyla İlirya eyaletinde de Hz. Meryem'in bakireliğini kabul etmeyen pek çok piskopos ortaya çıkmaya başlamış ve bu piskoposların eskiden meydana gelen olayların yeniden gündeme gelmesine sebep olabileceklerine ve doğru inancı saptırabileceklerine dair endişe duyulmaya başlanmıştır. Bu nedenle İlirya'da çeşitli toplantılar düzenlenerek bu fikirlere son vermeye çalışılmıştır. Buna rağmen Niş Piskoposu Bonozi uzun bir süre bu fikirleri devam ettirmiş ve büyük faaliyetler gerçekleştirmiştir.¹¹⁷ Ancak barbar halkların bilinen akınlarıyla meydana gelen yıkım hareketleri neticesinde İlirya'da Hıristiyanlar ve özellikle kiliseler büyük hasar görmüş ve uzun bir dönem için aktif faaliyetleri durdurulmuştur.

IV. y.y.'ın sonlarında İlirya toprakları İstanbul'a bağlı olan doğu ile Roma'ya bağlı olan batı arasında olmak üzere ikiye bölünmüştür. Doğu bölgesindeki kiliseler İstanbul kilisesine bağlıyken kısa bir süre sonra, tahminen 424 ile 437 yılları arasında, batı tarafında kalan diğer İlirya kiliseleri de İstanbul kilisesine bağlanmıştır.¹¹⁸ İmparatorlar tarafından gerçekleştirilen bu değişiklikler Papa ile Patrik (İstanbul ile Roma Kiliseleri) arasındaki tartışmaların alevlenmesine de sebep olmuştur.

İlirya topraklarının Bizans İmparatorluğunun hâkimiyeti altında bulunması nedeniyle kiliselerin de İstanbul Patrikliğine bağlı olmaları istenmiştir. 421 yılında İmparator II. Teodozi tarafından çıkartılan kanuna göre İlirya'nın tüm kiliseleri herhangi bir konu ile ilgili İstanbul Piskoposluğuna başvurmak zorundaydılar. Yani İlirya'da Papa'nın otoritesi kaldırılmıştır. Bu karardan rahatsız olan Papa Bonifaci

¹¹⁷ Gjini, a.g.e., s. 36.

¹¹⁸ Gjini, a.g.e., s. 37.

İlirya'daki kiliselerin yeniden Papa'ya bağlanması için batı İmparatoru olan Honoriat'tan yardım istedi.¹¹⁹ İki imparatorun mektuplaşmalarından sonra yeniden İlirya'daki bazı kiliseler Roma'ya bağlandı. Böylece kilise içerisinde yaşanan teolojik ve doktrinel tartışmalar siyasete de yansıtılmış ve Hıristiyanlığı derinden etkilemiştir.

İlk dönem İlirya kiliseleri arasında, kuruluşundan bugüne kadar Balkanlarda dini ve siyasi sahada büyük bir rol oynayan Selanik Kilisesi de yer almaktaydı. Papaların mektuplarından anlaşıldığına göre bu kilise, Papa tarafından yetki verilerek Metropolitlik derecesine yükseltilmiş ve Balkanlarda kurulan diğer yeni kiliseler Selanik Kilisesine bağlanmıştır. Papa sürekli muhatap olarak Selanik Metropolitini almış ve bu şekilde İlirya'daki diğer kiliseleri de kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Daha sonra 424 yılında Papa I. Celestin sadece Selanik'e değil İlirya'daki diğer kilise piskoposlarına da mektup yazarak onlarla da irtibata geçmiştir.¹²⁰ Papa bu şekilde doğu ile batı arasında kalan İlirya kiliselerini kendisine doğru çekmek istemiştir. Dolayısıyla İlirya kiliseleri kurulduktan sonra bunların bir kısmı ilk yüzyıllardaki siyasi değişikliklerden de etkilenerek Roma'ya, bir kısmı da İstanbul'a bağlı kalmışlardır.

Doğu ile batı kiliseleri arasında devam eden karşılıklı suçlamalardan, İlirya Piskoposları da etkilenmiştir. İlk başta İlirya Piskoposları Hıristiyanlıkta ortaya çıkan monofizitlik gibi muhalif görüşleri reddetmelerine rağmen bir kısmı bu görüşleri kabul etmiştir. Dolayısıyla İliryada da kilise otoritesi açısından karışık bir tablo ile karşılaşmaktadır. İlirya kiliselerinin bağlı olduğu Selanik Kilisesi'nin İstanbul Kilisesi'ne katılması İlirya'daki kiliselerin durumunun daha da güçleşmesine sebep olmuştur. İlirya Piskoposlarının bir kısmı Selanik Piskoposlarını takip ederken bir kısmı ise Papa'nın da çabalarıyla Roma (Katolik) Kilisesi'ne bağlı kalmaya devam etmişlerdir. Papa sürekli İlirya'daki piskoposlara mektup yazarak asıl inançlarını korumalarını ve monofizit görüşlerden kaçınmalarını istemiştir.¹²¹ Diğer taraftan ise Papa'ya bağlı kalan piskoposlar İstanbul'a dönmek için Bizans tarafından sürekli takibe

¹¹⁹ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 48.

¹²⁰ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 48.

¹²¹ Gjini, a.g.e., s. 38.

alınmışlardır. Neticede Viyana piskoposu Aviti, Papa Hermozid'e göndermiş olduğu mektubunda Dardania Piskoposlarının Roma'dan ayrıldıklarını ifade etmiştir.¹²²

Görüldüğü gibi doğu ile batı arasında yaşanan büyük veya küçük skizmaların İlirya ve özellikle Dardania eyaletindeki kiliseler arasında da yaşanıp yaşanmadığı açık olarak anlaşılamamaktadır. Çünkü bu yıllarda yaşanan olaylar yeterince araştırılmamıştır ve araştırılması da güçtür. Bilindiği üzere bu dönemde gerçekleştirilen barbar halkların göçleri, yağmalama, yıkım, savaş ve özellikle tabî felaketler pek çok eserin yok olmasına ve yaşanan olayların kapalı kalmasına sebep olmuştur.

Netice olarak Büyük Roma Devleti'nin ikiye bölünmesinin hemen akabinde kiliselerin de ayrılmasından sonra Papa tarafından Selanik'e bağlanan İlirya kiliselerinin bir kısmı Selanik Kilisesi'nden önce İstanbul'a bağlanırken büyük bir kısmı ise Selanik Kilisesi'nden sonra bağlanmıştır. Birkaçı da Roma'ya sadık kalmıştır. Böylece kendi aralarında mini bir skizma yaşayan İlirya kiliselerinin de asıl skizma olayında önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

a. Selanik Vikariati*

Selanik şehri coğrafi açıdan önemli bir konuma sahiptir. Çünkü Selanik limanları tarihte çok önemli bir rol oynadıkları gibi günümüzde de aynı rolü oynamaktadırlar. Aynı zamanda Selanik o dönemde İlirya'nın en meşhur merkezlerinden biriydi. Selanik sadece tarihi, siyasi ve ticari açıdan değil, dini açıdan da önemli olup Hıristiyan Kilisesi için ayrıca ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü Selanik'te ilk defa Papa tarafından bir vikar (vekil) tayin edilmiş ve Selanik Kilisesi Vikariat haline gelmiştir.

Büyük Roma Devletinin ikiye bölünmesi ve Hıristiyanlıkta yaşanan bölünmeler sonucunda, Bizans hâkimiyeti altında kalan İlirya'nın çoğu toprakları gibi Selanik de Bizans hâkimiyeti altında kalmıştır. Bizans İmparatoru kendi hâkimiyeti altında olan

¹²² Gjini, a.g.e., s. 39.

* **Vikar** kelimesi vekil, temsilci anlamına gelen Latince **vicarius**'tan gelmektedir. Ayrıca bu kelime Papa'nın vekili ve temsilcisi anlamında da kullanılmaktadır. **Vikariat** ise **Vikar**'ın görev yaptığı kilise demektir. Yani Papa'nın vekilliği veya temsilciliğine denilmektedir (bkz: Ndreca, Mikel, *Fjalor Fjalësh e Shprehjesh të Huaja*, Rilindja, Prishtinë 1986, s. 732).

topraklarındaki kiliselerin de kendi otoritesinde olmasını istemiştir. Papa ise bu bölgedeki kiliselerin batı kilisesinden ayrılmamaları için Selanikli piskoposlara İliıya'daki kiliseler üzerinde özel yetkiler vererek "vikariat" makamını kurmuştur. Papa tarafından özel yetki alan Selanik piskoposları artık İliıya'da Papa'yı temsil ediyor ve Papa vekilliğini elde etmiş oluyorlardı.¹²³ Bu şekilde İliıya'daki kiliselerin doğu kiliselerine katılmalarına engel olunmaya çalışılmıştır.

Bu açıdan Selanik Kilisesi İliıya kiliseleri arasında önemli bir rol oynamıştır. Fakat IV. yüzyılın sonlarında meydana gelen skizma olaylarından sonra İliıya'daki bazı kiliseler ile beraber Selanik Kilisesi Papa'ya sırtını çevirerek doğu kilisesine katılmıştır. Selanik Kilisesi'nin, Papa'dan ayrılmasıyla yetkileri de alınmış ve Vikariat statüsü kaldırılmıştır. Böylece Selanik Kilisesi, her ne kadar kısa aralıklarla Batı kilisesine bağlandıysa da, o günden bugüne kadar doğu kiliseleri arasında yer almıştır.¹²⁴ Diğer tafatan, V. yüzyılın başlarında yeniden bazı kiliseler Roma'ya bağlandıysa da Selanik Kilisesi eski statüsünü bir daha elde edememiştir. Bunun yerine Roma İmparatoru Justinian kendi memleketinde Justiniana Prima (Birinci Justiniana)'yı Vikariat olarak ilan etmiştir.

b. Jusitiana Prima (Birinci Justiniana)

Siyasi gelişmeler ve kilise içinde yaşanan tartışmalar Hıristiyan toplumunu her yönden etkilemiştir. Özellikle Doğu ile Batı Kiliselerinin İliıya'yı kendi hâkimiyetleri altına alabilmeleri için devam ettirdikleri mücadeleler İliıya kiliselerini derinden etkilemiştir. İmparatorluğun başına geçenlerden bu istikrarsızlığa son verilmesi bekleniyordu. Bu dönemde pek çok selefi gibi İliıyalı olup iyi bir eğitim almış olan Justiniani 527 yılında Bizans İmparatorluğunun başına geçerek "*tek devlet, tek kanun, tek Kilise*" sloganıyla evrensel bir devlet kurmak istiyordu.¹²⁵

Justiniani bunu yapabilmek için hukuki bir zeminin olması gerektiğinden dolayı eski Roma Hukukunu yeniden ele alıp yorumlayarak "Novela" ismiyle bir dizi kural

¹²³ Gjini, a.g.e., s. 42.

¹²⁴ Gjini, a.g.e., s. 43.

¹²⁵ Redzeqi, a.g.e., s. 8.

yayımlamaya başlamıştır.¹²⁶ Böylece devletin idaresinden başlayarak her ayrıntısına kadar ve özellikle dini kanunlara da bizzat müdahale ederek yeniden düzenleme yapmıştır.

İlirya kiliseleri arasında önde gelen ve bu bölgedeki varlığını ilk İznik Konsili'nden hareketle ispatlayan Scupi (Üsküp) Kilisesi 518 yılında meydana gelen şiddetli bir depremden sonra büyük hasar görmüş ve tarihten silinmiştir. Bundan sonra Üsküp Kilisesi ve piskoposları hakkında ve bununla beraber Dardania (Kosova) ile ilgili bilgiler de bulunamamıştır.

Ancak tahta geçen Justiniani kendi memleketi olan bu bölgede surlarla çevirili yeni bir şehir kurmuştur. Bu şehir, zamanın modern, içerisinde yüksek yapılardan başlayarak güzel galeri, geniş meydan ve çeşmelerine kadar insan yaşamı için gereken her şeyi barındıran bir şehir şeklinde kurulmuştur. Şehrin içinde güzel bir kilise de yapılmış ve İmparatorun ismi, Justiniana Prima (Birinci Justiniana) şeklinde kiliseye verilmiştir.¹²⁷

535 yılında bu şehir, "*De privilegiis archiepiskopi Primea Justiniane*" isimli meşhur XI. Novela ile Üsküp Piskoposluğunun bir devamı olarak otosefal derecesine yükseltilmiştir.¹²⁸ Böylece bundan sonraki dönemde bu şehir İlirya'nın hem başkenti hem de metropoliti olarak mühim bir rol oynayacaktır. Ayrıca Hıristiyanlık için de ehemmiyet arz edecektir. Çünkü Roma, İstanbul, Kudüs, Antakya ve İskenderiye kilise merkezlerinden sonra kurulan ilk otosefal kilise olma özelliğine sahiptir. Hatta ileriki yıllarda kurulacak olan otosefal kiliselere de önayak olacaktır.¹²⁹

Justiniani'nin bu yeni hareketleriyle Hıristiyanlık İlirya'da yeni bir ivme kazanmış ve yeniden canlandırılmaya başlanmıştır. Dini otorite açısından ünük olan İlirya, siyasi gelişmeleri nedeniyle kendi başlentleri bile olacak kadar birbirinden farklılaşarak Güney İlirya ve Kuzey İlirya olmak üzere ikiye ayrılmıştır.¹³⁰ Güney

¹²⁶ Redzepe, a.g.e., s. 8.

¹²⁷ Gjini, a.g.e., s. 44.

¹²⁸ Qiriazı, a.g.e., s. 72

¹²⁹ Redzepe, a.g.e., s. 9-10.

¹³⁰ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 60.

İlirya'da Selanik Kilisesi ağırlık kazanırken, kuzeyde yeni kurulan Justiniana Prima merkez olmuş ve yeni yayımlanan Novela ile önemli yetkilere sahip olmuştur.¹³¹

İmparatorun özel talimatlarıyla günümüz Sırbistan, Batı Bulgaristan, Kuzey Makedonya, Kosova ve Karadağ, Papa ile istişare yapılmaksızın hem siyasi hem de dini bakımdan Justiniana Prizma'nın hâkimiyeti altına verilmiştir.¹³² Balkanların diğer eyaletleri ise Selanik Başpiskoposluğunun otoritesindeydi. Böylece bu şehir ve aynı zamanda bu kilise sadece bir metropolit değil, Papa'dan sonra kilisenin en yüksek otorite ve yetkilerine sahip bir kurum haline gelmiştir.¹³³ Yani burada görev yapan başmetropolit (başpiskopos) kendi hâkimiyetinde bulunan eyaletlerdeki kiliselerde bizzat görevleri ve görev yapacak piskoposları Papa'ya danışmadan tayin edebilirdi. Kısacası Roma'dan bağımsız hareket edebiliyordu.

Papa Agapiti'nin bu konuda İmparator Justiniani'ye karşı çıkmayıp sesiz kalmasının sebebini, tarihçilerin bir kısmı Papa'nın İmparatora olan borcuna bağlamaktadırlar.¹³⁴ Bir kısmına göre ise, Justiniana Prima'nın Üsküp Piskoposluğuna bağlı ve Akacie'nin skizmasını destekleyen Selanik Piskoposluğundan ayrı olduğu için Papa sessiz kalmıştır. Ancak Agapiti'nden sonra gelen Papa, İmparatorun bu kararlarından pek memnun kalmamış ve dolayısıyla bu kilise ile ilgili İmparator Justiniani'nin 545 yılında 151. Novela'yı yayımlamasıyla yeni kararlar çıkartılmış ve bu kararlar ile Justiniana Prima Roma'ya bağlanmış ve Papa'ya müdahale etme hakkı gibi önemli yetkiler verilmiştir. Böylece VII. yüzyıla kadar varlığını sürdürebilen bu kilise yaklaşık on sene bağımsız kalabilmiştir.¹³⁵ Üsküp Metropoliti Kateliani'nin 535–550 yılları arasında bu kilisenin ilk başpiskoposu olarak göre yaptığı söylenmektedir. Kateliani'den sonra Venenati ve Joani (Gjoni) gibi piskoposlar aynı kilisede görev yapmışlardır.¹³⁶

¹³¹ Gjini, a.g.e., s. 45.

¹³² Mirdita, Krishtenizmi..., a.g.e., s. 152.

¹³³ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 59.

¹³⁴ Gjini, a.g.e., s. 46.

¹³⁵ Redzepi, a.g.e., s. 9.

¹³⁶ Qiriazı, a.g.e., s. 72.

Balkanlarda Hıristiyanlık tarihi, İlirya tarihi ve kilise tarihi açısından önem arz eden Justiniana Prima'nın gerçek yerinin tespiti konusundaki tartışmalar hala devam etmektedir.¹³⁷ Arkeolojik kazılarda bulunan bazı kurşun mühürlere bakıldığında bu şehrin günümüzde Cariçin Grad'ın bulunduğu yerde olduğu anlaşılmaktadır. Bulunan kurşun mühürlerde "Episcopus" ve "Arhiepiscopus" gibi yazıların bulunduğu söylenmektedir.¹³⁸ Buna rağmen kesin bir sonuca varılmış değildir. Katolikler arkeolojik bulgulara rağmen Cariçin Grad'ın, Justiniana Prima'nın asıl yeri olamayacağını ileri sürerken, Ortodokslar arkeolojik bulgulara dayanarak Cariçin Grad'ın Justiniana Prima'nın asıl yeri olduğunu iddia etmektedirler.¹³⁹ Hatta bugün internette yer alan pek çok yazı, video ve fotoğrafta Cariçi Grad ile Justiniana Prima'nın beraber yer aldığı görülmektedir.

Neticede, Kilise tarihi açısından mühim olan Justiniana Prima, Kosova Katolik Kilisesi'nin erken dönemi için tek tarihi kaynaktır. Justiniana Prima, Balkanlardaki Katolik ekolün en önemli kilisesidir. Çünkü Doğu ile Batı Kiliseleri birbirinden ayrılıp, Balkanlardaki tüm kiliseler Doğu Kiliselerine katılırken Justiniana Prima, bir metropolit ve merkez olarak on sene kadar daha bağımsız olarak kaldıktan sonra Roma'ya tâbi olmuş ve Katolikliğin bu bölgede VII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla günümüz Kosova Katolik Kilisesi ve çevredeki diğer Katolik Kiliselerinin, yüzyıllarca faaliyetlerini yürütemedikleri halde Justiniana Prima'nın bir devamı olduklarını söylemek –biraz zorlama ile de olsa- mümkündür.¹⁴⁰ Ayrıca Justiniana Prima'nın, Roma ile İstanbul arasında bir nevi köprü rolü oynadığı da görülmektedir.

2. "Tria Capitula" Meselesi

Hıristiyanlığın doğuşundan itibaren ortaya çıkan inanç ve görüş ayrılıklarının sebep olduğu ayrılıkları önlemek için hem dini otorite hem de devlet yöneticileri büyük

¹³⁷ Mirdita, (sempozium), a.g.e., s. 59.

¹³⁸ Qiriazı, a.g.e., s. 73; Gjini, a.g.e., s. 47-48.

¹³⁹ Barişiç, Franjo, *Dosadaşnji Pokuşaji Ubikacije Grada Justiniana Prima*, ZFF VII-1, Beograd 1963, s. 128-129.

¹⁴⁰ Daha geniş bilgi için bkz., Boshtrakaj-Camaj, Kujtime, "Roli i Perandorëve Romakë për Fuqizimin e Krishterimit në Dardani jatë Shekujve IV-VI", *Gjurmime Albanologjike, Seria e Shkencave Historike*, Instituti Albanologjik, KGT Yay., sy. 37, Prishtinë 2008, s. 295-296.

çaba sarf etmişlerdir. Ayrıca toplumun refah ve istikrarı hususunda dinin etkisinin artırılmasıyla yöneticilerin dine karşı ilgisi de uyanmış ve yeni çözümler üretme konusunda uğraş vermişlerdir. Justiniani de bunlardan birisidir.

Justiniani, birbirini aforoz ederek bölünen doğu ve batıdaki çok sayıda kiliseyi yeniden barıştırarak birleştirmiştir. Böylece kendini kiliseye adanmış ve büyük hizmetler vermiştir. Hatta dini konularda bilgi sahibi olup kendine güvenerek Papa'ya danışmadan dini konularda çok sayıda hüküm vermiş ve farklı kararlar almıştır. Büyük Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesinden sonra İmparatorluğun başkenti olarak İstanbul seçilmiş ve İmparator buraya yerleşmiştir. Devlet yöneticilerinin Roma'dan İstanbul'a geçişi doğu kilisesi için bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Çünkü böylece, doğu kilisesi kendi görüş ve fikirlerini yönetime kabul ettirme konusunda bir fırsat ele geçirmiştir.

Bu bakımından, her ne kadar dürüst ve tarafsız davranmaya çalıştıysa da, Justiniani de bulunduğu çevreden etkilenmiştir. Dolayısıyla bilgisi ve dürüstlüğü ile kiliseye kazandırmış olduğu başarılarla rağmen bir süre sonra kiliseyi yeniden karıştıracak adımlar da atmıştır. Bunun en bariz örneği "Tria Capitula (Üç Başlık)" meselesidir. İmparator Justiniani, doğulu piskoposların etkisiyle Nestorian düşünceleri savunan Teodor Mopsuet, Efes Konsili'ni kabul etmeyen Kırsalı Teodoret ve Edesli İban'ın yazmış oldukları ve Hıristiyan literatüründe "Tria Capitula" olarak bilinen eserleri geçersiz ilan ederek üç yazarı taraftarlarıyla beraber aforoz etmiştir.¹⁴¹ İmparatoru bu karara iten sebepler arasında "Tria Capitula"nın yazarlarının monofizitizm taraftarı olmaları ve yazılarının Nestorian unsurlar içermesidir.¹⁴²

Hıristiyan toplumu içerisinde Justiniani'nin "Tria Capitula"ya karşı tutumu esefle karşılanmış ve yeni tartışmalara yol açılmıştır. Justiniani, söz konusu problemi çözmek üzere Papa Vigili'yi İmparatorluğun başkenti İstanbul'a davet etmiştir. 548 yılında Papa'nın imparatorun kararlarına tabi olup "Tria Capitula" ve okuyucularını kınayarak "judicatum" fermanını ilan etmesi kiliseler arasındaki memnuniyetsizliğin

¹⁴¹ Gjini, a.g.e., s. 50.

¹⁴² Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 60.

daha da artmasına sebep olunmuştur.¹⁴³ Bu konuda her kilise kendi görüşünü açıklamıştır. Burada “Tria Capitula” olayı ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken nokta ise Dardania, yani günümüz Kosova Katolik Kilisesi’nin bu konudaki tutumudur. Çünkü, görüleceği gibi doğu ile batı kiliselerinin ihtilafa düştükleri yeni bir mesele olan “Tria Capitula” ile ilgili görüşler bu kiliselerin hangi tarafa tabii oldukları konusunda ipuçları vermektedir.

Zef Mirdita’ya göre “Tria Capitula”nın kınanması ve taraftarının aforoz edilmesine karşı çıkanlar arasında Justiniana Prima’ya bağlı olan kiliseler de yer almaktadır. Yani Dardania• Kilisesi de karşı çıkmıştır. Bir taraftan itirazlarını belirtmek üzere “Tria Capitula”nın İmparator Justiniani ve Papa’nın desteğiyle kınandığı II. İstanbul Konsili’ne Dardania Kiliselerinden kimsenin katılmadığı söylenirken, diğer taraftan Justiniana Prima’nın başmetropoliti Benenati’nin II. İstanbul Konsili’nin yapıldığı sıralarda İstanbul’da bulunduğu ancak konsil çalışmalarına sadece temsilcisini gönderdiği ileri sürülmektedir.¹⁴⁴

Ancak Papa ve İmparatorun bu konu üzerinde şiddetle durmaları - Dardania’dakiler dâhil- piskoposların kafalarını karıştırmıştır. İlk başta karşı çıkmalarına rağmen aralarında yeni tartışmalar yaşanmıştır. II. İstanbul Konsili’nde alınan kararları desteklemek için Papa ve Justiniani tarafından devamlı yapılan çağrılara Dardania Piskoposlarının çoğu kulak vermemiştir. Dolayısıyla Dardania Piskoposlarının bağımsız olarak hareket ettikleri burada bir daha ortaya çıkmaktadır.

Dardania Kiliselerinin “Tria Capitula” olayı ve II. İstanbul Konsili ile ilgili tutum ve davranışları farklı açıdan değerlendirilmiştir. Dardania Piskoposlarının, II. İstanbul Konsili’nde alınan kararların altında imzalarının bulunmaması “Tria Capitula”nın kınanmasına karşı çıktıkları anlamına gelmektedir. Ancak imzalarının bulunmamasından bu olaya karşı çıktıklarının anlaşılabilceği gibi, bu piskoposların

¹⁴³ Mirdita, (sempozyum)..., a.g.e., s. 61.

• Bundan sonra İlyria Kiliseleri yerine bir süre Dardania Kiliseleri olarak geçecektir. Çünkü Justiniana Prima’nın kurulmasıyla İlyria eyaleti ikiye bölünmüştür. Dolayısıyla konumuz olan Kosova Katolik Kilisesi İlyria’nın kuzeyindeki Dardania kısmında kaldığı için Dardania ismiyle zikredilmesi uygun görülmüştür. Ancak Dardania Kilisesi denildiğinde sadece günümüz Kosova Katolik Kilisesini değil, çevresindeki Ohri ve Üsküp gibi kiliseleri de kapsar.

¹⁴⁴ Gjini, a.g.e., s. 51-52.

çeşitli sebeplerden dolayı bahsi geçen konsile katılamamış olabilecekleri ihtimali de vardır. Çünkü tam bu sıralarda barbar kavimlerin göçleri başlamıştır. Aynı zamanda Dardania Kiliselerinin bulunduğu bölgede halen paganizmin ve pagan ibadethanelerinin faal olması ve Dardania Kiliseleri de zayıf bir yapı ve etkiye sahip oldukları için bu kiliselerin katılması önemsenmemiştir. Hatta bağlı oldukları Justiniana Prima'nın piskoposlarının katılmaları yeterli görülmüştür. Buna benzer pek çok değerlendirme yapmak mümkündür.

Netice olarak Dardania Kiliseleri doğu ve batı kiliselerinin Justiniani ve Papa başta olmak üzere pek çok piskoposun da desteklediği "Tria Capitula"nın kınanmasına karşı çıkmaları bir daha bağımsız olarak hareket ettiklerini göstermektedir. Yani Dardania Kiliselerinin bir nevi iki tarafı da idare eder bir tutum sergilemiş olduklarını söylemek mümkündür.

Dardania Kiliselerinin "Tria Capitula" konusunda göstermiş oldukları karmaşık ve ikili tutum bu kiliselerin nasıl bir çıkmaz sokakta olduklarını da göstermektedir. Çünkü sürekli doğu ile batı kiliseleri arasında kalmışlardır. Ancak, Dardania Kiliselerinin bu durumu daha sonra ortaya çıkacak İslam'ın hemen geniş bir kitle tarafından kabul edileceğinin de bir göstergesidir.

"Tria Capitula" olayı ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle kilisenin durumu karışmış ve zora girmiştir. Tam bu yıllarda barbar halkların ve özellikle Slav akınlarının artmasıyla kilise daha da zor bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Artık bundan sonra kilisenin karanlık yılları başlamıştır. Çünkü VII. yüzyılda yoğun bir şekilde başlayan bu akınlar tüm Balkan Yarımadasını etkilediği gibi Katolik Kilisesini de etkilemiştir.

E. VII. İLE XV. YÜZYILLAR ARASINDA DARDANIA KİLİSESİ

Daha önce verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Hıristiyanlık Balkan Yarımadasının ilk olarak güney doğusunda yayılmış, daha sonra batı ve iç kısımlara doğru yayılmaya devam etmiştir. Dolayısıyla Hıristiyanlığın bu bölgedeki erken izlerini sözü edilen kısımlarda günümüzde de görmek mümkündür. Büyük Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesiyle doğu ile batı arasında ortaya çıkan otorite krizi

kiliseye de yansımıştır. Dolayısıyla Balkanlardaki kilise otoritesi konusunda doğu ile batı arasında büyük rekabetlerin yaşandığı görülmüştür. Sözü edilen göç dalgaları ise bunlara farklı bir yön vermiştir.

1. Slav Akınları ve Kilise*

Kuzeyden göç eden barbar halklar ve özellikle Slavlar en çok Balkan Yarımadasının kuzey ve orta bölgelerini etkilemişlerdir. Slavların yerleşmesiyle Balkanların etnik yapısı ve dolayısıyla demografisi önemli ölçüde değişmiştir. Slav kabileleri Balkanların büyük bir kısmında, ağırlıklı olarak da Rashka** (Raşka) bölgesinde yerleşmişlerdir. Kısa bir süre sonra Yunanistan'ın iç kısımlarına ve Arnavutluğun kuzeyine, hatta Durres'e kadar yerleşmişlerdir. Ancak Avarların gelmesiyle pek çok Slav kabilesi yok olmuş ve büyük bir kısmı buralardan kovulmuştur.¹⁴⁵ IX. yüzyıla gelindiğinde Slav dilini konuşanlar toplumun önemli bir kesimini oluşturmuş ve büyük bir asimilasyon gerçekleştirilmiştir.

Slavların geldiği sıralarda İmparatorluk gibi kilise de büyük tartışma ve ayrışmalar içerisindedir. Bu durum Slav ve diğer halkların yıkıcı ve yağmalayıcı faaliyetlerine karşı zayıf düşme sebeplerinden birisi olmuştur. Bu şekilde Hıristiyanlık, İliya'nın güney kısmı hariç, özellikle Dardania eyaletinde büyük darbeler almıştır.¹⁴⁶ Çünkü Slav hareketlerine karşı güçsüz kalan yerel halkın bir kısmı yüksek dağlara çıkmış, büyük bir kısmı güneye doğru göç etmiş, bir kısmı kalelere kapanmış ve bir kısmı da savaşmak mecburiyetinde kalarak öldürülmüş veya hapse atılıp köleleştirilmişlerdir.¹⁴⁷ Slavlar tarafından karşılaşılan her şey gibi kilise ve piskoposlar da kötü muamelelere maruz kalmışlardır. Yani kiliseye ait tüm mal ve değerli eşyalar yağmalanmış ve yıkılmıştır.¹⁴⁸

* "Barbar" halkların Balkan Yarımadasına göçü ile ilgili daha önce kısa da olsa bilgi verilmiştir. Dolayısıyla bilgi tekrarı olmasın diye bu alt başlık altında doğrudan bu halkların ve özellikle Slavların kilise üzerindeki etkilerinden bahsedilecektir. Ayrıca bu açıklamalar konunun dağılması için Dardania (Kosova) eyaleti ile sınırlı tutulacaktır.

** Raşka Bölgesi ismini bölgenin kalesinden almıştır (bkz. Xhufi, a.g.e., s. 206).

¹⁴⁵ Malcolm, a.g.e., s. 24.

¹⁴⁶ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 64.

¹⁴⁷ İbrahimi, a.g.e., s. 183-184; Gjini, a.g.e., s. 71.

¹⁴⁸ Qriazi, a.g.e., s. 43.

Bu dönemde genel olarak Balkanlarda ve özel olarak Dardania’da gerçekte neler olup bittiğini kaynak yetersizliğinden dolayı ayrıntılı olarak bilmek ve hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Çünkü tarih boyunca tarihçiler tarafından -bazen gerçekleri yansıtmasa veya birbirlerine zıt olsa da- bu olaylarla ilgili farklı yazılar kaleme alınmıştır. Mesela eski tarihçi Farlati’ye göre Justiniana Prima Bulgarlar tarafından VIII. yüzyılda alınmıştır. İsmi bilinmeyen bir başka tarihçiye göre ise Justiniana Prima Bulgarlar tarafından değil, Slavlar tarafından yıkılmıştır. Ancak Doğu İliya’nın VII. y.y.’dan itibaren Slavlar tarafından işgal edildiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda Dardania Metropolitisi olan Scupi (Üsküp) Piskoposluğunun ne zamana kadar faaliyetlerini devam ettirdiği bilinmemekle birlikte Dardania’lı bir piskoposun VII. Ekümenik Konsil’e katıldığı ileri sürülmüştür.¹⁴⁹ Böyle bir bilginin, Dardania Piskoposlarının en son Papa I. Gerguri’nin 602 yılında Justiniana Prima’nın en son başpiskoposu olarak bilinen Gjoni’ye göndermiş olduğu bir mektupta zikredildiği kabul edilmiştir. “Miracula S. Demetrii II” isimli, yazarı bilinmeyen mektupta Dardania’dan kısaca bahsedilir ve 618 yılına kadar sadece Selanik’in işgal edilmediği ve orada Dardania gibi bölgelerden sürülen kimselerin kaldığı belirtilmektedir.¹⁵⁰ Görüldüğü gibi bu konularda nakledilen bilgiler birbirlerine uymadıklarından dolayı ne kadar sağlıklı oldukları tartışılmaktadır. Çünkü çoğunun yazarı dahi bilinmemektedir.

Slav hareketleri neticesinde Dardania’da neredeyse yıkılmayan hiçbir kilise kalmamıştır. Slav hareketlerinden sonra, 602 yılından X. yüzyıla kadar Scupi Kilisesi ve dolayısıyla Dardania Kilisesinden hiç bahsedilmemektedir. Bu yıllar karanlık yıllar olarak değerlendirilmektedir.¹⁵¹ Sonuç olarak barbar halkların göçleri ilk yıllarda kilisenin faaliyetlerini durdurmuş ve kiliseyi etkisiz hale getirmiştir.¹⁵² Aynı zamanda bu bölgedeki Hıristiyan din adamları ile Papa veya İstanbul’daki başpiskopos arasındaki irtibat da kopmuştur. Balkanlardaki göç akınları Slavlar ile başlamadığı gibi onlarla da sona ermemiştir. Avarlar ve Bulgarlar da büyük bir iz bırakmışlardır. Özellikle

¹⁴⁹ Gjini, a.g.e., s. 72.

¹⁵⁰ Gjini, a.g.e., s. 72-73.

¹⁵¹ Mirdita, (sempozyum), a.g.e., s. 63.

¹⁵² Hoxha, Gëzim, “Procesi i Kristianizimit në Provincën e Prevalit Deri Në Fillim të Shekullit VII” *Kirshërimi Ndër Shqiptarë*, Simpozium Ndërkombëtar Tiranë, 16-19 Nëntor 1999, Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë, Shkodër 2000, s. 86-87.

Bulgarlar, Doğu ile Batı Kilisesinin Balkanlardaki hâkimiyeti konusunda ehemmiyet arz etmektedirler. Bundan dolayı Bulgarlar kısaca ele alınarak kilise konusundaki etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

a. Bulgar Krallığının İşgali ve Kilise

Slavlardan sonra Balkan Yarımadasının büyük bir bölgesi, Boris Kralı önderliğinde Türk asıllı Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. Ancak Slavlar o zamana kadar bölgede öylesine etkili olmuşlardır ki uzun bir süre sonra işgalci Bulgarlar bile kendi dillerini unutup Slavca'dan etkilenmişlerdir.¹⁵³ Bulgarca günümüzde de Slav dilleri arasında yer alır ve bu Bulgarca'yı diğer dillerden ayırmak zordur.

Meşhur kralların yönetiminde Balkanlarda yerleşen Bulgarlar IX. yüzyılda Kosova ve Arnavutluğun ortasına kadar hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdir.¹⁵⁴ Böylece Kosova, Kral Samuil'in ölmesiyle dağılan Bulgar Krallığı yönetiminde 1014–1018 yıllarına kadar kalmıştır.¹⁵⁵ Yeniden güçlenen Bizans İmparatorluğu sonraki XI-XII. yüzyıllar arasında Kosova'daki hâkimiyetini sürdürecektir.¹⁵⁶

Hem Slavlar hem de Bulgarlar Balkanların her yerinde olduğu gibi Arnavut topraklarında ve özellikle günümüz Kosova'sında da çok etkili olmuşlardır. Slavlar ve Bulgarlar, eski pagan inançlarını uzun bir süre koruduktan sonra siyasi çıkarları doğrultusunda, 867-874¹⁵⁷ yılları arasında Hıristiyanlığı kabul edince etkileri daha da artmıştır. Bulgarlar IX. yüzyılda Patrik Foti zamanında bu dinle tanıştıkları halde, 866¹⁵⁸ yılında Bulgar Kralı olan meşhur Boris, halkı ile beraber Hıristiyanlığı kabul

¹⁵³ Malcolm, a.g.e., s. 23.

¹⁵⁴ Hill, Stephan, *Aspekte Të Shqipërisë Mesjetare Para Pushtimit Turk(6)*, "Bujku", *Günlük Gazete*, 19 Mayıs 1995, s. 13.

¹⁵⁵ İbrahimi, a.g.e., s. 211; Demiraj, Shaban, *Gjuhësi Ballaknike*, Üsküp 1994, s. 194.

¹⁵⁶ Malcolm, a.g.e., s. 28.

¹⁵⁷ Gjini, a.g.e., s. 78.

¹⁵⁸ Borisin Hıristiyanlığı kabul ettiği yıl hakkında kaynaklarda farklı tarihler verilmiştir. Mesela Nexhat İbrahimi 864; Dhori Qiriazı 866, Gasper Gjini 867, Shan Zefi ise 864 gibi farklı tarihler vermişlerdir. Bu farklılık tarihi açıdan herhangi bir problem teşkil etmemektedir. İbrahimi, Nexhat, *İslami Dhe Muslimanët Në Tokat Shqiptare Dhe Në Ballkanin Mesjetar /Shekujt IX-XIV/*, Logos-A Yay., Shkup 2003, s. 33; İbrahimi, a.g.e., s. 211; Qiriazı, a.g.e., s. 44; Gjini, a.g.e., s. 78; Zefi, a.g.e., s. 47.

ederek vaftiz olmuştur.¹⁵⁹ Yörenin halkı gibi Bulgarlar da dini otorite açısından belli bir süre Roma ile İstanbul arasında tereddütte kalmışlardır.

Bilindiği üzere Roma İmparatorluğu ikiye bölündükten sonra Balkanlardaki kiliselerin çoğu İstanbul'a bağlanmıştır. Belli bir süre bağımsız kaldıktan sonra Roma'ya bağlanan tek metropolitlik Justiniana Prima idi. Ancak Papa, barbar halkların gelmesiyle etkisiz hale getirilerek ortadan kaldırılan Justiniana Prima'nın yetkilerini yeniden Selanik Kilisesine devretmek istemiştir. Bu sıralarda daha yeni Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Bulgar Kralı Boris, kendi halkını Bizans etkilerinden korumak amacıyla ve din ve devlet meselelerini çözümlmek üzere Papa I. Nikolla ve Almanya'dan misyoner talebinde bulunmuştur. Ancak olumsuz cevap alan Boris, IV. İstanbul Konsili'ne başvurmuş ve konsil sonunda Bulgar Krallığının İstanbul Patrikhanesi'ne bağlanmasına karar verilmiştir. Kısa bir süre sonra Bulgarlar İstanbul Patrikhanesi'nden Başpiskoposluğu da elde ederek bölgeye dini açıdan da hâkim olmuşlardır.¹⁶⁰ Dolayısıyla Dardania'da kalan piskoposlar sürülmüş ve böylece yeni bir dönem başlamıştır.

Hıristiyanlığın Bulgarlar arasında yayılışı konusunda en önemli rolü oynayanlar hükümdar ve -diğer Slav toplumlarında da olduğu gibi- Kiril (Cyrille) ve Metodi (Methode) kardeşlerdir. Bulgarlar Hıristiyanlığı bu ikisinden öğrenmişlerdir. Aziz Kiril ve Metodi misyonerlerin öğrencileri Bulgaristan'da Slav Hıristiyanlığının kuvvetli bir ocağını teşkilatlandırmışlardır.¹⁶¹ Bunlar Hıristiyan litürjisini Bulgar, yani Slav diline çevirmişler; her yeri gezerek Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır. O güne kadar Hıristiyanlık ile tanışmayanları bile tanıştırmışlardır.¹⁶² Böylece Balkanlardaki tüm Slavlar Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir.

Bulgar Kilisesi, IX. yüzyılın sonu ve X. yüzyılın başında krallık tahtında oturan Siemon döneminde otosefallik kararını almıştır. Kilise'nin merkezi ilk kuruluş

¹⁵⁹ Qiriazı, a.g.e., s. 44.

¹⁶⁰ Gjini, a.g.e., s. 79.

¹⁶¹ Clement, a.g.e., s. 57.

¹⁶² Gjini, a.g.e., s. 79.

döneminde Preslav şehrindeyken 971 yılından itibaren Ohrid'e taşınmıştır.¹⁶³ Daha sonra ise Bizans'ın, Siemon'un krallığına son vermesiyle Ohrid Patrikliği Makedonyalı Slavların merkezi olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bizans İmparatoru II. Vasil'in ölümünden sonra tahta geçen Bizans İmparatorları "Yunanlaştırma Politikası"nı benimsedikleri için Ohrid Başpiskoposluğuna Yunan asıllı din adamlarını atamaya başlamışlardır. Bu durumdan rahatsızlık duyan Bulgarlar ayaklanarak II. Bulgar Krallığını kurmuşlardır. II. Bulgar Krallığı'nın kurulmasıyla 1186 yılında Tırnova merkezli Bulgar Patrikliği de kurulmuştur.¹⁶⁴

Netice olarak söylemek gerekirse, genel olarak Slavlar ve özel olarak Bulgarlar Balkanlara yerleştikten sonra dini açıdan da önemli bir hamle yapmışlardır. Çünkü Bulgarların Hıristiyanlaşmasına kadar doğu ile batı arasında kalmış olan, barbar halkların zulümlerinden kurtulabilen ve bundan sonra inşa edilecek olan İliyya Kiliseleri Doğu Kilisesine bağlanmıştır. Bundan sonra uzun bir dönem içerisinde (yaklaşık 600 sene) İliyya* Kiliseleri ile Papa arasında irtibat kurulamadığı gibi o yönde bir çaba dahi gösterilmemiştir. Böylece Balkan Yarımadası, tesirleri yoğun bir şekilde günümüzde de fark edilecek şekilde, hem dini hem de devlet idaresi açısından Bizans'a, yani İstanbul'a bağlanmıştır. Bu şekilde büyük ölçüde Romalılaştırılmayan ve Hıristiyanlaştırılmayan Dardania halkının, Slav ve Bulgarlar ile IX. yüzyıla kadar eski pagan inançlarını korudukları anlaşılmaktadır.¹⁶⁵

Buna rağmen sağlıklı bilgiler bulunmadığından dolayı Orta Çağın ilk yıllarında Dardania Kilisesinin sürecini kesin ifadelerle açıklamak mümkün değildir. Çünkü o zamana kadar Hıristiyanlığı kabul eden kesim Slavlar tarafından ya öldürülmüş, ya kovulmuş ya da köleleştirilmiştir. Günümüzde ise bu dönemle ilgili bazı bilgiler sunulduğu halde doğrulanamadığından dolayı pek itibar edilmemektedir.

¹⁶³ Nesimi, a.g.e., s. 17.

¹⁶⁴ Jusufoski, a.g.e., s. 21.

• İliyya Kiliseleri ile Dardania (Kosova Katolik Kiliseleri) da dâhil olmak üzere Justiniana Prima'ya bağlı olan kiliseler kastedilmektedir.

¹⁶⁵ İbrahimi, a.g.e., s. 207.

b. Sırp Krallığı ve Kilise

Bilindiği üzere dünden bugüne Kosova ile ilgili iddialar Arnavutlar ile Sırlar arasındaki tartışmalı bir konu haline gelmiştir. Çünkü Sırlar siyasi çıkarlarından dolayı Kosova'nın "ezelden beri" kendilerinin öz memleketleri ve "Sırların Beşiği" olduğunu söylemektedirler. Balkanlar tarihini ve özellikle Kosova tarihini farklı tarihçilerden değil de sadece Sırp tarihçilerinden okuyan birisi, gerçekten Kosova'nın "Sırp Beşiği" olduğuna inanabilir. Fakat Sırların Balkanlara gelişi ile Balkanların Osmanlılar tarafından ele geçirilişi arasında yaklaşık 800 yıllık bir dönem vardır. Bu dönem içerisinde Sırlar Kosova'ya yaklaşık 250 yıl kadar hâkim olmuşlardır.¹⁶⁶ Yani söz konusu zamanın üçte birinde bile Kosova'yı yönetmemişlerdir. Buna rağmen Slavların Balkanlara gelişi, Hıristiyanlığı kabul edişi, Sırp Krallığının kuruluşu gibi tarihi olaylar, Kosova için de ayrı bir önem arz etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Slavlar Balkanlara geldikten sonra uzun bir dönem içerisinde kendi inanç ve adetlerini korumuşlardır. Ancak misyonerlik faaliyetleri neticesinde Bulgarların Hıristiyanlığı kabul etmelerinden etkilenerek Slavlar da bu dine girmişlerdir. Tarihte başarıları ile meşhur olan Kiril ve Metodi misyoner kardeşler sayesinde diğer Slav kavimleri gibi Sırlar da kendi dillerinde Hıristiyan litürjisine sahip olmuşlardır. Daha önceleri Doğu ile Batı arasında yaşanan küçük skizmalardan sonra resmi olarak 1054 yılında büyük skizma meydana gelmiştir. Bizans yönetiminde kalan Balkanlarda dini açıdan da Doğu Kilisesinin ağırlığı görülmektedir.

Bulgar Krallığı Çar Samoil zamanında zirveye ulaşmıştır. Samoil devletin merkezi olarak Ohri'yi seçmiştir. Aynı zamanda Ohri, bölgedeki Hıristiyan din ve kültürünün de merkezi olmuştur. Ohri Piskoposluğu, Samoil tarafından patrikhane derecesine yükseltilerek İlirya'da Justiniana Prima'dan sonra ikinci otosefal kilise haline getirilmiştir.¹⁶⁷ Ohri Kilisesi'nin sınırları tartışılmakla birlikte devletin sınırları ile eşit olduğu kabul edilmektedir. XI. y.y.'da bölgedeki pek çok kilise gibi Üsküp,

¹⁶⁶ Malcolm, Neol, *Kosova-Balkanları Anlamak İçin*, (çev. Özden Arıkan), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s. 68.

• Ohri kenti günümüz Makedonya'sı sınırları içerisinde olup batısında yer almaktadır.

¹⁶⁷ Redzevi, a.g.e., s. 16.

Lipjan dhe Prizren kiliseleri de Ohri Patrikliğine bağlanmıştır.¹⁶⁸ Ancak Çar Samoil'in ölümüyle düşen Bulgar Krallığından sonra İstanbul Patrikhanesine değil de direkt Bizans İmparatoruna Bağlanan Ohri Patrikhanesi, İmparator Vasili'nin çıkartmış olduğu fermanla Başpiskoposluk derecesine indirilmiş ve Dardania Kiliseleri başta olmak üzere Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya, Epir ve Thesalia piskoposlarını kapsayacak şekilde sınırları belirlenmiştir.¹⁶⁹ Daha önce de Papa'nın Balkanlardaki kiliseler üzerindeki yetkileri kısıtlandığı gibi, bundan sonra yeni gelişmelerin meydana gelmesi ve özellikle Bizans'ın daha da güçlenmesi nedeniyle Adriyatik kıyılarındaki birkaç kilise hariç, diğer kiliseler otoritelerini kaybetmiştir.

Ayrıca Ohri Başpiskoposluğunun başına getirilen Yunan asıllı piskoposun yoğun bir şekilde yürüttüğü Helenleştirme faaliyetleri neticesinde bazı Slav okulları kapatılmış ve Slav ayin usulü bırakılmaya başlanmıştır. Helen merkezine gelen Ohri Başpiskoposluğuna bağlı diğer piskoposluklara da Helen asıllı Piskoposlar görevlendirilmiştir. Böylece iki asırdan fazla Üsküp ve Prizren Kiliselerinde iyi eğitim almış Yunan Piskoposları görev yaptıklarından dolayı XII. yüzyıla gelindiğinde Yunanca özellikle Üsküp'te ağırlıklı olarak konuşulmaya başlanmıştır.¹⁷⁰ Bundan anlaşılıyor ki bölge halkı Roma'ya karşı göstermiş olduğu çabaları Bizans'a karşı gösterememiştir. Dolayısıyla Balkanlar Slavlaştırma ve Helenleştirme ile beraber Bizanslaştırmaya da maruz kalmış ve bölgede büyük bir asimilasyon yaşanmıştır.

Sırbistan Devletinin çekirdeği olacak günümüz Kosovası'nın kuzey batısında yer alan ve bölgeye damgasını vuracak olan Stefan Nemanja tarafından XII. yüzyılda Rashka (Rascia)'da kurulan Nemnja Hanedanlığı*, Balkanların geleceği ile beraber kilisenin durumu ile ilgili de imtiyazlı bir öneme sahiptir. Kısa bir zaman içerisinde büyük zaferler elde eden Sırp Krallığı Karadağ'ı, Arnavutluk'un kuzeyini, Kosova'nın büyük bir kısmını ve Makedonya'nın kuzeyini kapsayacak şekilde geniş bir bölgede

¹⁶⁸ Malcolm, a.g.e., s. 42.

¹⁶⁹ Redzepe, a.g.e., s. 17-18.

¹⁷⁰ Malcolm, Kosova..., a.g.e., s. 70.

* Nemanja, Kitabı Mukaddes'teki "Naaman" adının Yunanca biçiminden türemiş bir Sırp adıdır. Sırp Devletinin çekirdeğini oluşturan Nemanja Hanedanlığı bir süre Rashka (Raška-Rascia) devleti olarak geçmektedir. Daha sonra ise çeşitli savaşların neticesinde ve milliyetçi unsurların mesafe almalarından sonra Sırp Devleti olarak geçecektir. Burada bundan sonra ise Sırp Devleti ve Sırp Krallığı olarak zikredilecektir.

hâkimiyet sağlamıştır.¹⁷¹ Yaklaşık 1214 yılında Prizren de fethedildikten sonra Kosova tamamen Sırların eline geçmiştir. Bazı tarihi kaynaklara göre Prizren ve hatta İpek Şehri, yaşanan siyasi olaylardan dolayı arada bir Bulgar ve Yunanların eline geçmiştir.¹⁷² XIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise yine Osmanlılara kadar Prizren ve dolayısıyla Kosova tamamen Sırların hâkimiyetinde kalmıştır.

Balkanlarda yaşanan yeni gelişmeler sayesinde Stefan, çeşitli kültür ve kitlelerle irtibata geçmiştir. Böylece Stefan, memleketi olan Karadağ'daki (Dioklecia) Katolik Kilisesi ile irtibat kurarak vaftiz olmuş ve Papa'nın özel temsilcisi tarafından taç giydirilerek Sırbistan Kralı olarak ilan edilmiştir.¹⁷³ Ancak koyu bir Ortodoks olan Sava, ağabeyinin Roma'ya tabi olmasına son derece sinirlenerek derhal Aynaroz'a dönmüştür. İki yıl sonra Sava, tarihte uzun vadeli iz bırakacak bir işi başarmıştır. O zamana kadar -Kosova Piskoposlukları da dâhil- Sırp Piskoposlukları, Rum Ortodoks Kilisesi hiyerarşisi içinde Ohri Başpiskoposluğuna bağlıydı. Ohri Başpiskoposu'nun İstanbul Patriğine başkaldırmasını fırsat bilen Sava, İstanbul Patriğini ikna ederek Sırp Kilisesine otosefallik unvanını kazandırmıştır. Sırp Kilisesinin başında 1233'e kadar kalan Sava, Kosova'daki tüm Yunan Piskoposlarını kovmuş ve yeni düzenlemeler yapmıştır.¹⁷⁴

Kilisede detaylı reformlar yapan Papaz Sava (gerçek ismi Rastko), rahip ve diğer kilise memurlarına özel mülk sahibi olma, hizmetçi alma, aile ve arkadaşlarla iletişimde bulunma, özel günlerde herhangi bir yiyeceği kullanabilme gibi yasaklar getirerek sıkı bir düzen kurmuş¹⁷⁵ ve otosefallik kazanan Sırp Piskoposluğunu devlet yönetiminin merkezi haline getirmiştir. Böylece bundan sonra Sırp yöneticilerin ilk ilham kaynağı kilise olacaktır. Kosova'nın kuzey batısında kurulan Sırp Krallığı başarılı yöneticiler sayesinde hızla büyüyüp genişleyecektir. Bununla beraber ilk başta devletin merkezi olan Rashka çevresinde, daha sonra ise Kosova'nın içinde çok sayıda kilise ve manastır

¹⁷¹ Malcolm, a.g.e., s. 44.

¹⁷² Ahmedî, Abîb, *Theranda – Prizreni Ndër Shekuj*, Orient Yay., Prizren 1996, s. 46-47.

• Stefani ürkütücü bir ihtiyar ve Dördüncü Haçlı Seferinin de mimarlarından olan Venedik Düğü Enrico Dandolo'nun torunuyla evlenmişti (bkz., Malcolm, Kosova, a.g.e., s. 71).

¹⁷³ Malcolm, a.g.e., s. 45.

¹⁷⁴ Malcolm, a.g.e., s. 46.

¹⁷⁵ Malcolm, a.g.e., s. 46.

kurulmuştur. Bu şekilde XII.-XIII. yüzyıllarda Sırp manastır ve kiliselerinin beşiği Rashka bölgesi (bilhassa Zhiça Manastırı) iken, XIV. yüzyıla gelindiğinde Zhiça Manastırı Tatar ve Kumanlar* tarafından yıkıldıktan sonra kilise ve manastırların beşiği Kosova ve bilhassa İpek Patrikliği** olmuştur.¹⁷⁶ Sırp devleti sınırlarını sürekli genişlettiği için Kosova devletin merkezinde kalarak hem siyasi hem de dini açıdan merkez haline gelmiştir.¹⁷⁷ Özellikle Stefan'nın torunu olan Milutin yönetiminde Sırp devleti Adriyatik'in kenarında bulunan Durres ve Sırbistan'ın kuzey bölgeleri fethedilerek genişlemiş ve başkent olarak Üsküp seçilmiştir. Ancak Orta Çağ Sırp Devleti'nin hiçbir zaman resmi bir başkenti olmamıştır. Merkez olarak kullandığı Rashka, Üsküp, Prizren, Priştine gibi pek çok şehir vardır. Yani siyasi gelişmelere göre uygun buldukları şehre devlet merkezini taşımışlardır. Bu dönemde Sırp Krallığı Balkanların en güçlüsü olarak büyük zenginlikler elde etmiş ve Orta Çağın parlak yıldızı olmuştur. Hatta Sırp Devleti tarihte yeraltı zenginlikleriyle meşhurdur. Bu zenginlikleri değerlendiren Milutin yurt içi ve yurt dışında çok sayıda kilise inşa ettirmiştir.¹⁷⁸

1346 yılına gelindiğinde Bizans'ın iç sivil savaşını değerlendiren Sırp Kralı Dushan (Duşan), Arnavutluğun tamamını ve Yunanistan'ın kuzeyini de işgal etmiştir. Akabinde ise Kral Dushan, teorisel olarak Yunan Kilisesi'ne bağlı olan otosefal Sırp Başpiskoposluğunun bağımsızlığını ilan ederek Patriklik derecesine yükseltmiştir.¹⁷⁹ Sırp Patrikhanesinin başına getirilen yeni Sırp Patriği Kral Dushan'a Çar tacını giydirmiştir. Böylece Kral Dushan, tarihte Çar Dushan'ı olarak bilinegelmiştir.

* Kumanlar Romanya ve Bulgaristan'da yerleşen bir Türk kavmidir (bkz., Malcolm, a.g.e., s. 383).

** Sırp Krallığı savaşla elde ettiği toprakların önemli bir kısmını sürekli kiliseye veriyordu. Bu topraklardan bir kısmı da İpek etrafındaki arazilerdir. Böylece Sırp Başpiskoposluğu yaklaşık XIII. y.y.'in yarısında İpek'te bir kilise kurmuştur. XIV. yüzyılın başlarında ise kilisenin yanında diğer binalar da inşa edilerek İpek Patrikhanesi kurulmuştur. Zhiça'nın yıkılmasıyla Sırp Başpiskoposluğunun merkezi İpeğe geçmiştir.

¹⁷⁶ Lajçi, Lulëzim, "Të Dhënat e Para Për Pejën Dhe Emërtimin e Saj", *Gjurmime Albanologjike, Seria e Shkencave Historike*, Instituti Albanologjik, KGT Yay., S. 37, Prishtinë 2008, s. 240; Malcolm, a.g.e., s. 47.

¹⁷⁷ Tërnavë, Muhamet, *Popullsia e Kosovës Gjatë Shekujve XIV-XVI*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë 1995, s. 21.

¹⁷⁸ Malcolm, a.g.e., s. 48.

¹⁷⁹ Lajçi, a.g.e., s. 241.

İpek Patrikliğinden sonra Deçan, Graçanica ve Arhengjell Manastırlarının kurulmasıyla Kosova, Sırp devleti açısından önemli bir konuma gelmiştir. Devlet yatırımlarının büyük bir kısmı bu bölgeye tahsis edilmiş ve böylece insanların bu tarafa doğru göç etmeleri sağlanmıştır. Dolayısıyla Sırp Kilisesi'nin İstanbul Kilisesi'nden ayrılması, Bizans Ortodoksluğundan ayrılıp Sırp Milli Ortodoksluğunun yayılmasının başlangıcı anlamına gelmektedir. Bizzat Kosova'da kurulan büyük Sırp milli kilise ve manastırları Sırp Ortodoksluğunun merkezi olmuş ve onun temellerini oluşturmuşlardır. Bu şekilde güçlenen koyu Ortodoks Sırp Krallığı Kosova'da uzun süre hâkimiyetini sürdürmüştür. Aynı zamanda Kosova'da bulunup Sırlara uymayan diğer din mensuplarını ve farklı etnik kökene sahip olanları baskı altına alarak kendi dini uygulamalarından alıkoymuşlardır. Çar Dushan tarafından çıkartılmış olan "Dushan Kodu" ile devlet ve topluma yönelik pek çok mesele kanunlaştırılmıştır. Böylece Sırp dinine uymayanlar ile ilgili maddeler arasında "...şayet Hıristiyanlar (Sırp Ortodoksları kast edilmektedir) arasında bir heretiğin yaşadığına rastlanırsa yüzü damgalanıp kovulmalıdır"¹⁸⁰ şeklinde bir madde de yer almaktadır. Bu şekilde Roma Katolikliği ile ilgili pek çok kanun çıkartılmış ve Katoliklik kesin ifadelerle yasaklanarak takibe alınmıştır. Katolikliğe ait her şey Sırp asimilasyonuna maruz kalmıştır. Hatta kurulan çok sayıda Sırp kilise ve manastırları Katoliklerin¹⁸¹ ve önceki toplulukların ibadethaneleri üzerine kurulmuştur.¹⁸² Yani Sırlar o dönemden günümüze kadar devam edecek olan Sırplaştırma politikalarını yoğunlaştırmışlardır. Buna rağmen Roma ve İstanbul'a sadık kalanların sayıları da az değildir.

Seri bir şekilde büyüyen Sırp Krallığının yeraltı zenginlikleri tarihe damga vurmuştur. Sırp Kralları, yeraltı zenginliklerini kullanabilmek için madenciligi iyi bilen

¹⁸⁰ Malcolm, a.g.e., s. 53.

¹⁸¹ Günümüze kadar yapılan araştırmalarda Sırlar eski ibadethanelerin temelleri üzerine inşa etmiş oldukları kilise ve manastırları, bu ibadethanelerin çoğunlukla paganlara veya doğu kilisesine bağlı olanlara (Ortodokslara) ait oldukları ortaya çıkmıştır. Bunların en iyi örneği Kral Millutin'in emriyle yeniden inşa edilen Aziz Premta (Shën Premtes) kilisesidir. Prema veya Premta İliyalıların bereket ve doğum tanrıçasıdır. Dardanlar arasında Premta Tanrıçası o kadar çok yaygınlaşmıştır ki sonradan gelen Hıristiyanları yeni inancın bir parçası olarak saymak zorunda kalmışlardır. Yeniden inşa edilen Aziz Premta Kilisesine Sırlar Sveta Petka ismini vermişlerdir. Osmanlı döneminde ise bu kilise camiye çevrilmiş ve Xhuma Xhami (Cuma Camii) olarak adlandırılmıştır (bkz. Shukriu, Edi, *Kisha e Shën Premtës*, Felsefe Fakültesi Bülteni 21, Prishtinë 1993, s. 93-94; Ahmed, a.g.e., s. 50-51).

¹⁸² Ahmed, a.g.e., s. 51.

Sasonları* ülkeye davet etmişlerdir. Sasonların madencilik konusundaki becerileri sayesinde Sırp Devleti kurşun, gümüş ve altını yoğun olarak üretmeye başlamış ve büyük kazançlar elde etmiştir. Bu madenler Kosova'nın Trepça, Novobërda ve Janjeva bölgelerinde bulunuyordu¹⁸³. Dolayısıyla Sasonlar da bu işin uzmanı olarak buralara yerleşmişlerdir. Sırp yöneticileri Sasonlar'a özel muamelede bulunmuş ve onlara özel haklar tanımışlardır. Yani Sasonlar, tanınan bu geniş haklar sayesinde kendi mahkemelerini (adalet saraylarını) kurmuş, kendi dillerini muhafaza etmiş ve kendi dinlerini yaşamakta serbest bırakılmışlardır. Bu arada çok sayıda ibadethane de inşa etmişlerdir. Sasonlar dışında Dubrovnik (Hırvatistan) ve Kotor'dan (Karadağ) da gelenler olmuştur. Bunlara da özel haklar verilmiştir. Kısa bir süre zarfında dışardan gelen yabancıların küçük birer topluluğu oluşmuş ve kendilerine has kilise ve diğer ibadethaneleri kurmuşlardır

Slav ve Slavlara yakın olan Sason ve Dubrovniklilerin Kosova'ya gelmesiyle Dardanların hayatı daha da ağırlaşmıştır. Artık devlete de ağırlıklarını koyan Sırp Ortodoks Kilisesi yerel halk üzerinde baskılarını artırmıştır. Yani Slavlaştırma politikalarını seri olarak yaygınlaştırarak sertleşmişlerdir. Dolayısıyla yerel halk ile beraber az sayıda olan "Katolikler" de Sırp Kilisesinin uygulamalarına maruz kalarak neredeyse izleri kaybolmuştur. Buna rağmen Katolik tarihçiler bu döneme ait çok sayıda "Katolik" kilisesinin mevcudiyetinden bahsetmektedirler. Mesela Novobërda, Trepça ve Janjeva gibi maden ocaklarının bulunduğu yerlerde en azından birer de "Katolik" kilisesinin olduğu ileri sürülmektedir. Trepça'nın doğusunda (ki burası Kosova'nın dışında kalıyor) Aziz Trifuni Kilisesi, Janjeva'da papaz olarak Kumbona, Sasonların kilisesi zikredilirken Planla, Prishtina, Graçanica, İpek, Prizren, Rudnik gibi kentlerde çok sayıda Katoliğin yaşadığı söylenmektedir.¹⁸⁴

Bu bilgiler verilirken Papa'nın bazı mektupları referans olarak gösterilmektedir. En büyük kaynak ise Hırvatistan'ın Dubrovnik şehrinden Kosova'ya gelen Katoliklerdir. Bunların dışında Kosova'nın batısında sayıları az da olsa Arnavut

* Sasonlar Saksonya'dan değil Kuzey Macaristan'dan ya da Transilvanya'dan gelen Almanlardır.

¹⁸³ Malcolm, a.g.e., 54.

¹⁸⁴ Gjini, a.g.e., s. 83-87.

Katolikler de vardı. Buna rağmen Sırp Devletinin sınırları içerisinde kalan topraklarda bulunan kiliseler üzerine Papa'nın otoritesini gösteren herhangi bir delil mevcut değildir. Tivar (Karadağ) kilisesi ise belli bir süre Papa ile irtibatla olmuştur. Sırp Devleti içerisinde olan kiliseleri kendi himayesine almak isteyen Papa, Tivar Piskoposu'na mektup yazmış ve oradaki kiliselerin yetkisini ona vermiştir. Tivar Piskoposu'na verilen yetki, başta Yunan Kralı ve Sırp Krallarının hâkimiyetleri altında bulunan bölgelerdeki kiliseler olmak üzere, geniş bir alanı kapsıyordu. Papa'nın bu tavrı, Roma'nın otoritesinin bulunmadığı Balkanların çoğunda Tivar Kilisesi aracılığıyla bir nevi ağını genişletme planı olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu topraklardaki kiliseler tamamen Yunan ve Sırp Devletlerine uymak mecburiyetindeydi ve dolayısıyla doğu kiliseleri arasında yer alıyorlardı. Tivar Piskoposu'nun Papa'ya yazdığı bir cevabî mektupta, Tivar Kilisesi'ne bağlı kiliselerdeki görevli piskoposların bağımsız olarak hareket ettiklerinden ve hatta dini ayinleri yerine getirmediklerinden bahsedilmiştir.¹⁸⁵ Yani Roma ne kadar uğraştıysa da hiçbir zaman bu kiliseleri hâkimiyeti altına alamamıştır. Bu dönemde Hırvat Kiliseleri dışında Kosova'da diğer Katolik Kiliselerinden bahsetmek mümkün değildir.

Netice olarak Sırp Krallığı döneminde Adriyatik kenarında bulunan Tivar, Durres, Kotor ve Hırvatistan'ın batısı¹⁸⁶ hariç, Balkanların çoğunda ve özellikle Sırp

¹⁸⁵ Gjini, a.g.e., s. 92-93.

¹⁸⁶ Buralarda Katolik Kiliselerinin var olduğu ve Katoliklerin yaşadıkları bilinmektedir. Ancak Yunan, Bulgar ve özellikle Sırp tarafından buradaki Katolikler de takibe alınmıştır. Dolayısıyla buradaki kilise ve ona ait olan diğer kurumları da zarar görmüş ve çoğu da yıkılmıştır. II. Stefan Urosh için Katoliklerden nefret ettiğini söylenmektedir. İlk önce gizli daha sonra açık olarak Katolikleri savaştı ve Latin uygulamaları yasaklamıştır. Böylece Katoliklerin en büyük düşmanı Rashka (Sırbistan) kralı II. Stefan Urosh olmuştur. II: Urosh'un bu tavırları mevcut olan Katolikleri rahatsız etmiş ve böylece Papa'dan yardım istemişlerdir. Papa da onları saygın Katolik olarak nitelendirmiş ve yardım için elinden geleni yapacağına dair söz vermiştir. Bu kimseler arasında bazı Arnavutların da olduğu söylenmesine rağmen ispat edilmemiştir. II. Urosh'un kapsamlı hareketlerinden rahatsız olan Bosna, Maceristan ve Tarantos'un kralları anlaşarak güya müdahale edeceklerdi. Ancak II. Urosh da bunlarla birleşmiş ve herhangi bir müdahale yaşanmamıştır. Bu dönemde Tivar Kilisesinin de II. Urosh tarafından alındığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü üç kral ile anlaşmasından sonra iyi niyetini göstermek için II. Urosh Tivar Kilisesine gümüşten Latince bir plaka takmıştır. III. Urosh (veya Deçan olarak bilinir 1321–1331) ise daha toleranslı olarak zikredilmektedir. Diğer din mensuplarına karşı tutumu babasınınkinden daha yumuşaktı. III. Urosh'un oğlu Stefan Dushan (1331-1355) tahtaya gelince babası gibi değil dedesi gibi Katoliklere karşı tutumu sert olmuştur. Özellikle çıkartmış olduğu yeni kanun ile Katoliklere büyük sınırlamalar getirmiştir. Mesela Katolik bir papaz bir Ortodoks'u Katolikliğe davet edemezdi, aksi takdirde cezalandırılacaktı. Yani propaganda yapmak yasaktı; (Daha geniş bilgi için bkz. Xhufi, Pëllumb, "Shqipëria Midis Bizantit Dhe Perëndimit (Shek.

milliyetçiliğine maruz kalan Kosova’da Katolik varlığından bahsetmek pek mümkün görülmemektedir. Çünkü büyük oranda Ortodoksluğa geçmek mecburiyetinde bırakılmışlar ve Katoliklik propagandası yasaklanmıştır. Bu dönemde Balkanlardaki Katoliklerin durumundan tek bahseden Papa Mektuplarında bile çok yüzeysel bilgiler verilmektedir.¹⁸⁷ Üstelik verilen bu bilgilerin sıhhati de ayrı bir soru işareti meydana getirmektedir. Çünkü Papa’ya atfedilen mektupların bir kısmı bile birbirleriyle çelişkilidir.¹⁸⁸ Bu dönemde zikredilen Katolikler de Arnavut veya Dardan değil, Sason ve Dubrovnk’ten gelenlerdir. Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi hem Sason hem de Dubrovnk’liler maden ocaklarında çalışmak üzere davet edilmiş ve kendi dinlerini yaşamak üzere Katolik Kiliseleri kurmalarına izin verilmiştir.

Kosova Katolik Kilisesi’nin tarihi ile ilgili kaleme alınan yazılarda Arnavutların (Dardanların) Katolikliği bu kiliseler ile ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, dışarıdan gelen madenciler tarafından Kosova’nın farklı yerlerinde inşa edilen kiliselere Arnavutların* katıldığına dair herhangi bir kaynakta veya tarihi veride bilgi verilmemektedir. Bahsi geçen Katolik Kiliseleri uzun bir süre Sasonlu ve Dubrovnikli kişiler tarafından idare edilmiş ve kullanılmıştır. Bunlar Sırp devletinden özel muamele gördükleri için her gittikleri yerde kilise inşa etmede serbesttiler. Dolayısıyla kendileri buralarda buldukları sürece bu kiliseler de var olmuştur. Roma da, kendisine bağlı olan bölgedeki Kotorr ve Tivar Kiliseleri vasıtasıyla bu kiliseleri kendisine bağlamak istemiştir.¹⁸⁹ Tarih kitaplarında bu iki kiliseden bahsedilmiş ve Kosova Katolik Kilisesi’nin geçmişi bu iki kiliseye bağlanmıştır. Ancak bu kiliselerin Roma’ya ne kadar sadık kaldıkları¹⁹⁰ ve Kosova’da bulunan kiliselerin ne kadarını kendi himayelerine aldıkları konusunda da soru işaretleri vardır.

XIV yüzyılın sonlarına ve XV. yüzyılın başlarına gelindiğinde hem Sasonlar hem de Dubrovnk’lilerin sayıları aşırı derecede azalmıştır. Bu şekilde kiliseler de

XI-XIV”, *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Instituti i Historisë, Botimet Toena, Tiranë 2002, I, 247-248; Gjini, a.g.e., s. 94-97).

¹⁸⁷ Gjini, a.g.e., s. 93.

¹⁸⁸ Gjini, a.g.e., s. 96-97.

* Bilindiği gibi Kosova’da bulunan Katolikler sadece Arnavutlardan oluşmaktadır.

¹⁸⁹ Gjini, a.g.e., s.998.

¹⁹⁰ Yukarıda Tivar Piskoposunun Papa’ya göndermiş olduğu mektubundan kiliselerin Roma’ya bağlı olmadıkları ve kilise görevlilerinin dini ayinleri yerine getirmediğini bildirdiği görülmüştür.

Sırpların eline geçerek önemli oranda Ortodoks Kiliselerine dönüştürülmüşlerdir.¹⁹¹ Ayrıca zenginlikleriyle “altın hazinesi” haline gelen Kosova Sırpı için büyük önem arz ediyordu. Özellikle Sırp Patrikliğinin merkezi İpeğe geçince Kosova neredeyse Sırpın ana vatanı gibi bir öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla Sırp Kralları da genelde hayatlarının çoğunu buralarda geçirmeyi tercih ediyorlardı. Koyu Sırp Ortodoks milliyetçisi olan yöneticiler patrik ve piskoposların tavsiyeleriyle Kosova’da çok sayıda kilise ve manastır kurmuşlardır. Hatta yöneticilerin bazıları son nefeslerini bu kilise ve manastırlarda vermişlerdir. Onlardan biri, Prizren’de inşa etmiş olduğu Arkangjel Manastırında 1355 yılında vefat eden Stefan Dushan’dır.¹⁹² Böylece Kosova’da Roma Devleti ile beraber Hıristiyanlığa da direnen Dardanlar, Sırplaştırılarak Ortodokslaştırılma gibi sert uygulamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi büyük bir kısmı yüksek dağlara çıkmış, bir kısmı direnmeye çalışmış ve önemli bir kısmı da bu asimilasyonlara maruz kalmışlardır. Sonuç olarak Dardanlar her ne kadar direnmişlerse de, Sırp Ortodoksluğunun ve Sırpçanın hakimiyeti göz önünde bulundurulduğunda asimilasyonun genel olarak önemli ölçüde gerçekleşmiş olduğunu düşünmek mantıklıdır.¹⁹³ Arnavutların çoğu Arnavutça’yı unutarak Sırplaşmış ve Ortodokslaşmıştır. Pek çok Arnavut’a da Ortodoks veya Sırp ismi verilmiştir. Aynı zamanda yer isimleri de Sırpça olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁴ Dolayısıyla Kosova’daki Arnavutların büyük bir kısmının Katolikleştirilmeden önce Ortodokslaştırdıklarını söylemek mümkündür. Böylece, karanlık bir dönem olmasına rağmen günümüze kadar

¹⁹¹ Sırp Krallığı döneminde maden ocaklarında çalışan Sason ve Dobuvnikliler hariç münferit olarak var olan diğer Katoliklere aşırı dini uygulama sınırları getirilmiştir. Öyle ki Katoliklerin bir kısmı formalite olarak da olsa neredeyse hepsi Ortodoksluğa geçmişlerdir. Çünkü Sırp Devletinin resmi dini olarak kabul edilen Ortodoksluk büyük önem kazanmış, Katoliklik ise terk edilip yasaklanmıştır. Bununla ilgili “Dushan’ın Kodu” olarak bilinen kanunname bazı ayrıntılar verilmiştir. Bu koda göre bir Ortodoks Katolikliğe geçemez, Katolik bir erkek Ortodoksluğu kabul etmezse Ortodoks bir kız ile evlenemez, Ortodoks bir köle Katolik’e satılamaz gibi kanunlar Ortodoksların devlet ve patrikhane tarafından ne kadar üstün tutulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla devlet politikalarına uymayanların hayatları ne kadar zorlandığı da görülmektedir (geniş bilgi için bkz. Tërnavë, a.g.e., s. 178-179; Xhufi, Shek. XI-XIV..., a.g.e., s. 248).

¹⁹² Gjini, a.g.e., s. 97.

¹⁹³ Malcolm, a.g.e., 57-58.

¹⁹⁴ Sırp araştırmacı Stojan Stanojeviç Deçani beratlarındaki adları taramış ve birçok ailede baba Arnavutça ad taşıırken oğlunun Sırpça ad taşıdığını ya da tam tersinin söz konusu olduğunu görmüştür. Mesela babanın adı Tanush’ken (Arn.) oğlu Boljko (Srp.) adını taşımış, Bogdan (Srp.) adlı babanın oğlunun adı Progon (Arn.) olarak taşıyabilmiş ve biri Gon (Arn.) öbürü Draško (Srp.) adında kardeşlere rastlanmıştır (geniş bilgi için bkz. Malcolm, Kosova..., a.g.e., s. 84-85).

yapılan araştırmalara göre Katolikliğin Kosova’da hiçbir zaman çoğunluğun dini haline gelmediği ortaya çıkmaktadır.

Bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu Balkanlara yaklaşmış durumundaydı. Sırlar ise taraftar bulmak için sert tavırlarını yumuşatmaya başlamışlardır. Birkaç defa Macaristan ile anlaşmaya kalkışan Sırp devleti sonunda birbirleriyle savaşmış ve bu Şekilde bir panik içerisine girmişlerdir. Tüm bunlar ve kaynaklarda yer verilememiş olan çok sayıda gelişme Balkanlarda yeni bir rzgrın eseceğinin işareti olarak kabul edilmiştir.

2. Prizren Kilisesi

Prizren Kilisesi’nin başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bu kilisenin isminin ilk zikredilmeye başlandığında Ohri Başpiskoposluğuna bağlı olduğu ileri srlmştir. Bulgar Krallığı döneminde bu kilisenin başında Abraham isimli bir zatın bulunduğu söylenmektedir. Prizren’in 1214 yılında Sırp Krallığı tarafından işgal edildiğinde kilisede görevli bulunan Yunanlı Piskopos görevden uzaklaştırılmış ve yerine bir Sırp getirilmiştir.¹⁹⁵ Bununla ilgili yukarıda bilgi verilmiştir. Uzun bir süre Prizren Kilisesi Sırların himayesinde kalmış ve Prizren’de diğer Sırp Ortodoks Kiliseleri de inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu kilise başlangıçta doğu kilisesine bağlı olduğu gibi sonradan da aynen devam etmiştir. Pjetr Mazreku, Gjon Pozhegu, Franjo Sojmirovi isimli papazların Prizren Kilisesinin başında buldukları ileri sürülmektedir.¹⁹⁶

Yapılan bazı araştırmalara veya Papa’nın bazı mektuplarından anlaşıldığına göre Prizren Kilisesi ilk başta Tivar Kilisesine bağlıydı. Papa, Balkanlarda ve özellikle Sırp Devletinin sınırları içerisinde bulunan kiliseleri kontrol altına alabilmesi için pek çok yolu denemiştir. Bunlardan birisi de kendisine bağlı bulunan en yakın kiliseye diğer kiliseler üzerinde yetki vermiş olması ve onları o kiliseye bağlı kılmasıdır. Mesela Tivar Kilisesine Prizren, Janjeva veya Novobrda gibi kiliseleri de bağlamıştır. Ancak bu kiliseler Roma veya Tivar Kilisesinden tamamen bağımsız olup daha çok Sırp Devletine

¹⁹⁵ Gjini, a.g.e., s. 116-117.

¹⁹⁶ Gjini, a.g.e., s. 118.

bağlıydılar. Ohri ile Prizren Kiliseleri arasında sınır sorunu çıkınca Prizren Kilisesi'nin başına Andrea Bogdani tayin edilerek Üsküp Kilisesine bağlanmış ve artık Prizren Kilisesi, Üsküp-Prizren Kilisesi olarak zikredilmeye başlanmıştır.¹⁹⁷

Sonuç olarak Prizren Kilisesi, Sırp Krallığı hâkimiyeti süresince Katolik Kilisesi'nden ziyade bir "Sırp Ortodoks Kilisesi" şeklinde ortaya çıkmıştır. Çünkü bu kilise, Milutin Kralı döneminde Sırp tarafından inşa edildiğinde bir pagan ibadethanesi olarak bilinmekle birlikte, kilisede sürekli Sırp Piskoposların görev yaptıkları ve Sırp Patrikliğinin propagandasını yaptıkları da net olarak görülmektedir.

a. Üsküp-Prizren Kilisesinin İlk Papazları

Dardania'da ilk Katolik Piskoposların isimleri, Bulgar Kralı Kolojan (1204) döneminden itibaren bazı papalık dokümanlarında zikredilmektedir. Ö dönemde kiliseyi Papa III. Inoçent (1198–1216) yönetiyordu. Belesbusdt Piskoposu Anastasi papaya göndermiş olduğu mektubunda Üsküp ve Prizren piskoposlarının imzalarının bulunduğu ileri sürülmektedir. 1299 yılında ise Papa IX. Bonifoci, Konctanc'te doğan Gjon'u (John) Üsküp Piskoposu olarak tayin etmiştir. 1327 yılında aynı kiliseye Gjon Lemegu'nun^{*} piskopos olarak getirildiği belirtilmektedir.¹⁹⁸

Lemegu'nun ölümünden sonra Üsküp Kilisesi'nin başına 1351 yılında Alman Fridericus Retersbeke, 1352 yılında da Gjon Kajode getirilmiştir. Gjon Sieberg de, 1354 yılında aynı kilisede en üst düzeyde bir göreve getirilmiştir. I. Kosova Meydan Savaşı sıralarında ise Üsküp Piskoposu olarak Herman'ın görev yaptığı söylenmektedir. Bundan sonra yaklaşık bir asır boyunca Üsküp Kilisesi'nde kimlerin görev yaptığı bilinmemektedir. 1518 yılında ise X. Leon tarafından Benedikt Ęarsalun'i tayin edilmiştir. Macar Shtjefan Zakalynczy ise, 1554'te III. Juli tarafından görevlendirilmiştir. Yine Macar Fran Andreis 1571 yılında aynı göreve getirilmiştir. Yine uzun bir süre Üsküp-Prizren Kilisesinde görev yapan piskoposlar hakkında bilgi kopukluğu meydana gelmiştir. Verilen bilgilere göre Hiacint Makripodar (1649) ve

¹⁹⁷ Gjini, a.g.e., s. 119.

^{*} Daha önce Almanya'nın Köln şehrinde görev yaptığı bilinmektedir.

¹⁹⁸ Gjini, a.g.e., s. 121.

Gjergj Lipay (1650)'den sonra bu kilisenin başına kimse görevlendirilmemiştir.¹⁹⁹ Buna rağmen adı geçen kişiler hakkında kesin bilgiler de bulunmamaktadır. Bazen isim benzerliği gibi sebeplerden dolayı eksiklikler ve karışıklıklar olmuştur. Neticede bu isimlerin bu bölgede görev yaptıkları kabul edilmekle birlikte, görevlerini nasıl icra ettikleri konusunda verilere rastlanmamıştır.

¹⁹⁹ Gjini, a.g.e., s. 122-123.

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE KOSOVA'DA KATOLİK KİLİSESİ

A. OSMANLI DÖNEMİNDE KOSOVA KATOLİK KİLİSESİ

Balkanlar tarihinde özel bir yeri olan Osmanlı İmparatorluğu Anadolu’da ortaya çıkıp hızlı bir şekilde Avrupa’ya doğru yayılmaya başlamıştır. XIV. y.y.’ın ortalarında Osmanlılar Galipol Şehrinin Cimpes Kalesini fethettikten sonra Balkan Yarımadasına da ayak basmışlardır.²⁰⁰ Dolayısıyla bu gelişmeler Balkanlardaki hükümdarların paniklemelerine neden olmuştur. Osmanlıların Balkanlardaki yayılışının ayrıntısına girmeden, bu sıralarda Balkanlardaki ve özellikle Kosova’daki durum ele alınacaktır.

1. Sırp Krallığının Son Yılları

Çar Dushan’ın 1355 yılında vefatından ve Maceristan ile yaşanan savaştan sonra Sırp Krallığı parçalanmaya başlamıştır. Osmanlılarla ilk defa 1371’de Bulgaristan’ın Meriç bölgesinde savaştan Sırp asker ve toprak kaybederek derinden etkilenmişlerdir. Bunun akabinde Sırp yönetiminde bulunan topraklar farklı prensliklere bölünmeye başlamıştır.²⁰¹ En büyük ve meşhur prenslik ise Sırbistan’ın merkezinde bulunan Lazar Hrebeljanoviç’in prensliğiydi. Kosova’nın zengin madenlerini kontrolünde tutan Lazar, Sırp Patrikliğinin merkezini yeniden Zhiça’ya taşıyarak Sırp Patrikhanesinin hamisi durumuna gelmiştir.²⁰² Kosova’nın büyük bir kısmı ise Vuk Brankoviç’in yönetimindeydi. Bunlar dışında Arnavut topraklarının çeşitli yerlerinde otoriter aile prensleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların amacı Bulgar, Sırp ve Yunan işgalcilerden kurtulmaktır. Brankoviç tarafından kovulan ancak Kuzey Arnavutluk ve Karadağ’da hükümdarlığını sürdüren Arnavut II. Balsha²⁰³ Prensi, Timurtaş’ın kumandasındaki Osmanlı Ordusu ile karşılaştığı Savra (Arnavutluğun Lushnja şehrinin yakınlarında) Savaşı’nda hayatını kaybetmiştir. Bir taraftan Osmanlı Ordusuyla diğer taraftan Boşnakların tehditleriyle karşı karşıya kalan II. Balsha’nın

²⁰⁰ Biçoku, Kasem, “Shqipëria Përballë Pushtimit Osman (1385-1443)”, *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Instituti i Historisë, Botimet Toena, Tiranë 2002, I, 373; Zefi, a.g.e., s. 57.

²⁰¹ Afyoncu, Erhan, , “Osmanlı İdaresinde Sırbistan”, *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yay., Çorum/Ankara 2006, I, 351.

²⁰² Malcolm, a.g.e., s. 60.

²⁰³ Stefan Dushan (Duşan)’ın ölümünden sonra ilk Arnavut soylularından Balsha (Balşa)’lar Hanedanı Bağımsız Arnavut Birliğini kurmuşlardır. 1385’e kadar I. Balsha Prensiği Papa’nın yardımıyla Arnavut topraklarının büyük bir kısmını kendi hâkimiyetleri altına almışlardır. Balsha prensliğinden sonra Arnavutlar arasında en çok şöhret kazanan Topia, Kastriot, Muzaka, Dukagjin gibi prenslikler olmuşlardır; Rizaj, Kosova Shqiptarët..., a.g.e., s. 169-170; Biçoku, a.g.e., s. 279.

halefi Gjergj Balsha Osmanlılarla anlaşmıştır.²⁰⁴ Bu olay Arnavutluk'taki Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.²⁰⁵

Böylece Balshalar dışında diğer Arnavut hükümdarlar da Osmanlılarla anlaşarak güçlenmeye çalışmışlar ve çevreden gelen tehditlere karşı tedbir almışlardır. Bundan dolayı Türklerle işbirliği yapan Arnavutlar diğer Balkan yazarları tarafından ihanetle suçlanmışlardır. Ancak o zamanın durumuna bakıldığında böyle bir şeyin söz konusu olmadığı da görülmektedir. Çünkü en azından kendisi açısından tehdit oluşturan bir gücü düşmana salmak son derece önemli ve uygun bir taktiktir. Sadece Arnavutlar değil neredeyse Balkanlardaki tüm hükümdarlar farklı zamanlarda yardım etmeye üzere Osmanlıları davet etmişlerdir.²⁰⁶ Böylece bu davetler üzerine ve bölgede elde ettikleri zaferler neticesinde Osmanlılar Balkanlara gelmiş bulunmaktaydılar. Sırp Krallığı ise parçalanmıştır. Ancak Osmanlılardan gelen tehditleri fark eden Lazar, ülkeyi birlikte savunmak üzere diğer prenslere çağrıda bulunmuştur.

XIV. y.y.'ın 80'li yıllarına gelindiğinde zenginlikleriyle bölgenin en müreffeh kesimi olan Sırbistan'a, Sultan I. Murat Hudavendigâr tarafından saldırılmış ve böylece 1386'da Niş Şehri fethedilmiştir.²⁰⁷ Bundan sonra Sırp Prensligi direnmeye çalışsa da gücünü yitirmiş ve bu şekilde birkaç yıl sonra dağılmaya mahkûm olmuştur. Sırp'ların insiyatifiyle Osmanlı Ordusuna karşı düzenlenen ve tarihte iz bırakan I. Kosova Meydan Savaşı Balkanların geleceği ve meydana gelecek olan yeni gelişmeler açısından önem arz etmektedir.

2. Kosova Meydan Savaşı

Osmanlıların Avrupa'ya doğru seri olarak ilerlemesinden rahatsız olan batı Hıristiyan dünyasına Papa tarafından ittifak çağrısı yapılmıştır. Çünkü Osmanlı güçlerine ancak birlikte karşı çıkılması halinde kurutulacakları ümit ediliyordu. Bu doğrultuda ilk olarak Macaristan²⁰⁸ ve Venedik Kralları, daha sonra da Grek, Latin,

²⁰⁴ Biçoku, a.g.e., s. 374.

²⁰⁵ Pamuk, Bilgehan, "Osmanlı Döneminde Arnavutluk", *Balkanlar El Kitabı*, Karam&Vadi Yay., Çorum/Ankara 2006, I, 341.

²⁰⁶ Malcolm, a.g.e., s. 61.

²⁰⁷ Biçoku, a.g.e., s. 375.

²⁰⁸ Zefi, a.g.e., s. 57.

Gjenova (Cenova), Rod gibi pek çok bölgenin yöneticileri davet edilmiştir.²⁰⁹ Bunun dışında yine Papa'nın öncülüğünde bir Haçlı Seferi düzenlemek için çok sayıda görüşme ve pazarlık yapıldığı halde netice alınamamıştır.²¹⁰

Büyük darbe alan Sırp Kralı Lazar'ın bölgedeki prensleri daveti üzerine Macar, Boşnak ve Arnavut güçlerinden oluşan bir ittifak kurulmuştur.²¹¹ Söz konusu ittifaka kimlerin katıldığı ile ilgili tarihte farklı söylemler ortaya çıkmıştır. Sırp tarihçiler Arnavutların katılmadıklarını söylerken, Osmanlı arşivlerinden elde edilen bilgilere göre ise bazı Arnavut ve bölgede bulunan diğer pek çok prens ve hükümdarın da katıldığı anlaşılmaktadır.²¹²

15 Haziran 1389 yılında, Kosova Cumhuriyeti'nin başkenti olan Priştine yakınlarındaki geniş bir ovada Sultan Murad kumandasındaki Osmanlı Ordusu ile Lazar'ın önderliğindeki Balkan müttefik güçleri karşılaşmış ve böylece büyük bir savaş yaşanmıştır. Balkan müttefikleri savaş alanını terk ederek kaçmışlardır. Böylece Osmanlı Ordusu büyük bir zafer kazanmıştır. Bu savaşta çok sayıda asker arasında Sırp Kralı Lazar da öldürülmüştür. Sultan Murad da Miloş Obiliç isimli şahıs tarafından şehit edilmiştir. Bundan sonraki yıllarda Osmanlılar her seferinde daha da büyük ordularla Balkanlara ve Avrupa'ya doğru yayılmışlardır. Müttefikleriyle beraber Sırp'ların uzun vadede büyük bir yenilgi aldıklarını kabul etmek doğrudur. Kosova halkı da bunu böyle görüyordu, hatta XV. y.y. ortalarında Martino Segono isimli Katolik bir piskopos bile bu savaşı Türklerin büyük bir zaferi olarak nitelendirmiştir.²¹³

Diğer taraftan Sırp'lar bu savaşı kendilerinin bir zaferi olarak görmektedirler. Savaştan bir yıl sonra Lazar'ın cesedi bulunduğu yerden alınıp Belgrat ile Niş arasında yer alan Ranavica'da kendisinin inşa ettirdiği manastırda yeniden gömülmüş ve bu şekilde Lazar, Sırp'lar için unutulmayacak bir efsane haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu savaşın Sırp'lar tarafından bir zafer olarak nitelendirilmesinde Sırp Patrikliğinin parmağı

²⁰⁹ Gjini, a.g.e., s. 126.

²¹⁰ İnbaşı, Mehmet, "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskan", *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yay., Çorum/Ankara 2006, I, 290.

²¹¹ Emecen, Feridun, "Kosova Savaşları", *DİA.*, İstanbul 2002, XXVI, 222.

²¹² Malcolm, a.g.e., s. 63; İnbaşı, a.g.e., s. 290-291.

²¹³ Malcolm, a.g.e., s. 78; Rizaj, a.g.e., s. 196.

ve emeği vardır. Çünkü Patrikhane, Lazar'ın savaştan hemen önce askerlerine: “Utanc duyarak yaşamaktansa savaşarak ölmek yeğdir... bu dünyada uzun zamandır yaşıyoruz sonunda, şehitlerin mücadelesini üstlenip sonsuza dek cennette yaşayacağız” diye hitap ettiğini söylemiş ve dolayısıyla onun öbür dünyayı seçmesini doğru bularak kendisini kutsallaştırmışlardır.²¹⁴ Yani Sırp'lar bu savaşı bir mite dönüştürerek kutsal bir zafer olarak kabul etmişlerdir. Günümüzde de her yıl 28 Haziran'da, Kosova'nın kuzeyindeki Gazimestan denilen ve bu savaşın gerçekleştiği ovada bu “zaferi” anmaktadırlar. Oradaki zafer heykelini de Miloşeviç döneminde dikmişlerdir.

Böylece mite dönüştürülen Kosova Meydan Savaşı Sırp kültüründen başlayıp tarih, siyaset, folklor, edebiyat, eğitim ve müziğe kadar her alanda bir “kahramanlık” olarak anlatılmaktadır ve Sırp tarihinde kutsal bir olay olarak yazılmıştır. Bu savaş ile ilgili yazılan pek çok eser arasında çeşitli şarkılar, şiirler, kitaplar, romanlar, hikâyeler vb. de yazılmıştır. Bunun etkisi günümüzde de hissettirilmektedir. Çünkü Sırp'lar Kosova'yı Sırbistan'ın beşiği olarak nitelendirmektedirler. Daha son günlerde Sırbistan yetkililerin, “Jerusalem (Kudüs) İsrail için neyse Kosova da Sırbistan için aynıdır” dedikleri medyaya yansımıştır. Sırp'ların bu savaşı kullanmalarının en önemli sebeplerinden birinin Balkanlarda ve hatta belki Avrupa'da yeraltı zenginlikleriyle meşhur olan Kosova'yı kendi ellerinde tutarak zenginliklerinden faydalanmak olabilir.

Sonuç olarak I. Kosova Savaşı ile Osmanlı Ordusu büyük bir zaferin ötesinde, tüm Balkanları ele geçirmek açısından en stratejik yeri ele geçirmiştir. Kosova Meydan Savaşı, İslam'a uzak olan ve Papa'nın temsil ettiği Katolikliğe sırtını dönmüş ve İslam'a daha yakın olan Ortodoks Mezhebine mensup bir halkla Sultan Murad'ın temsil ettiği İslamiyet arasında meydana gelmiş bir ideoloji savaşıdır. Bundan sonra Balkanların güney taraflarına, Osmanlılar ile beraber İslam dini de getirilmiştir. Böylece Balkan Yarımadası siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve dini açıdan yeniden şekillendirilecektir. Kosova'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle Sırp hâkimiyetine son verilmiş ve bundan sonra Kosova, XX. y.y.'in başlarına kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Dolayısıyla Sırp'ların Kosova'daki hâkimiyetleri sadece iki yüz yıl kadar devam etmiştir.

²¹⁴ Malcolm, a.g.e., s. 78.

3. İslam'ın Yayılması ve Kosova'daki Katolikler

Bilindiği üzere Balkan Yarımadası stratejik bir konuma sahiptir. Dolayısıyla tarih boyunca çeşitli devlet ve medeniyetin hedefi olmuştur. Balkanlarda yaşayan İliryalılar da eski Grek medeniyetinden başlayarak Roma, Bizans, Slav ve Osmanlı Medeniyetleri ile karşılaşmışlardır. İliryalılar tarih boyunca her medeniyete direndikleri halde Osmanlılara direnmemiş olmaları ilginçtir. Her ne kadar bazı yazarlar tarafından bu görüş kabul edilmemişse de, bununla ilgili farklı sebepler ileri sürülmüştür. Bilindiği gibi İliya topraklarında farklı medeniyet, devlet, yönetici veya hükümdar el değiştirmiştir. İliryalılar ise hiçbirinde kendilerini bulamamışlardır. Çünkü her gelen devletin mutlaka yanlış yanı bulunduğundan dolayı ötekine karşı daima sert davranılmış veya kötü tutum sergilenmiştir. Bunun için Balkan halkları arasında durum siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan zayıflanmış ve özellikle insanların ruhsal hayatları bozulmuştur.

a. Balkan Halkları ve İslam

Balkan hakları üzerindeki tesirleri pek belirgin değilse de, buralardan gelip geçtiklerinden dolayı ilk olarak Yahudiler ele alınabilir. Yahudilere göre Allah diğer kavimleri Yahudilere hizmet etsinler diye yaratmıştır. Yani köle ancak Yahudi olmayan birisi olabilir. Aynı zamanda Yahudiler arasında faiz yasaklanmışken Yahudi ile öteki arasında faiz alış veriş caiz görülmüştür. Böylece Yahudiler, kendileri dışındakilere karşı herhangi bir sorumluluk duymamak, karşılarındakileri kullanmayı caiz görmek gibi diğer insanları “küçümseyici” tutumlarından dolayı insanların gönül dünyalarına nüfuz edememişlerdir. Nitekim Aristo'nun insanları hür ve köle olmak üzere ikiye ayırara ikinci grubun birinci gruptakilere hizmet etmek için yaratıldıklarını söylemesi, Yunan kültürü ile Yahudilerin diğer insanlara bakışları arasında bir fark olmadığı şeklindeki değerlendirmelere sebebiyet vermiştir.²¹⁵

Aynı şekilde Hıristiyanlara da öteki üzerinde pek çok hak verilmiştir. Mesela bir Hıristiyan zor kullanarak Hıristiyanlaştırma faaliyetinde bulunabilir.²¹⁶ Tarihte kiliseyi

²¹⁵ İbrahimi, a.g.e., s. 188.

²¹⁶ “Ve efendi hizmetçiye dedi: Yollara ve çitlerin boyunca çık, bulduklarını içeri girmeğe zorla da evim dolsun”, Luka, 14/ 23.

reddeden pek çok kimsenin canından olduğu bilinmektedir. Kadınlara ilgili de haksızlıklara da yer verilmiştir.²¹⁷ Hıristiyanlıkta, ötekine karşı sergilenen farklı olumsuz tutumlara da rastlanmaktadır.²¹⁸ Dolayısıyla hem Roma hem de Bizans'ta durum farklı değildi. Kilise bu ve benzeri tutumları sebebiyle tarihte pek çok başkaldırı, isyan ve alternatif akımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mesela bu açıdan Balkanlarda X. y.y.'da ortaya çıkan en meşhur heretik akım Bogomilizm'dir.²¹⁹

Balkan halkları böyle bir durumla karşılaştıkları için her açıdan olduğu gibi ruhsal açıdan da zor durumda kalmışlardır. Bundan dolayı farklı amaçlarla Balkanlara gelen Müslümanlara kapılarını açmışlardır. İliyalılar, Osmanlılardan önce ticaret, askeri, diplomatik ve bilimsel temaslar vasıtasıyla İslam'ı tanıma fırsatı bulmuşlardır.²²⁰ Yani Endülüs ve Sicilya'ya kadar yayılan İslam dini ve kültürü arasına Adriyatik kıyılarında yaşayan halklarla temasa geçebilmiştir.²²¹ Balkan halkları XV. yüzyıldan çok daha önceleri İslam ile tanışma fırsatı bulmalarına rağmen İslam, Balkanlarda ve İliya'da sistemli ve düzenli bir şekilde Osmanlılar vasıtasıyla yayılmaya başlamıştır.²²²

İslamî ilkelere göre hareket eden Osmanlı'nın Balkanlara geldiğinde herkese karşı âdil davranması, herkese eşit mesafede yaklaşması ve şartsız olarak kapılarını açması insanların dikkatlerini çekmiştir. Dolayısıyla, Slav sömürgeciliğine ve asimilasyonuna maruz kalan Arnavut ve Boşnaklar Osmanlılara tabii olmuş ve İslam'ı kabul etmişlerdir. Böylece İslam diğer bölgelerde olduğu gibi Kosova'da da yayılmaya başlamıştır. Hem Sırp tarafından zorla Ortodokslastırılan Arnavutlar hem de Katolik ve pagan olanlar hemen İslam'ı kabul etmeye başlamışlardır. İlk önce büyük kabilelerin reis veya prensleri Osmanlılara yasal olarak katılmışlar; onlarla anlaşarak savaşlara beraberce iştirak etmişlerdir.

²¹⁷ I. Timoteosa, 2/11-13; Bulaç, Ali, *Din ve Modernizm*, İz Yay., İstanbul 1992, s. 161; İbrahimi, a.g.e., s. 76-77.

²¹⁸ Luka, 9/48, 10/16; Matta, 12/30; İbrahimi, a.g.e., 189.

²¹⁹ İbrahimi, a.g.e., s. 191-192.

²²⁰ Duka, Ferit, "Momente Të Kalimit Në Islam Të Popullsisë Shqiptare Në Shek. XV- XVII", *Feja, Kultura Dhe Tradita Islame Ndër Shqiptarët*, Simpozium Ndërkombëtar, KBIK, Prishtinë 1995, s. 119.

²²¹ İbrahimi, a.g.e., s. 209-210.

²²² Duka, Ferit, "Ndryshimet Në Strukturën Fetare Të Popullit Shqiptar. Përhapja e Fesë Islame (Shek. XV-XIX)", *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë-Instituti i Historisë, Botimet Toena, Tiranë 2002, I, 587.

b. Kosova’da Osmanlılar ve Katolikler

Batı dünyasında olduğu gibi Arnavut tarihinde de İslam’ın zorla yayıldığı ve özellikle Arnavutlara zorla kabul ettirildiği söylenmektedir. Şüphesiz bu konuda Papa’nın desteğiyle kendi çıkarları doğrultusunda en çok Katolik Kilisesi sesini yükseltmeye çalışarak Osmanlı dönemini karanlık ve bir kölelik dönemi olarak nitelendirmiştir. Osmanlı hâkimiyeti nedeniyle Kosova’da ekonomi dâhil her şeyin yok edildiği ve halkın çoğunun öldürüldüğü şeklinde pek çok iddia ortaya atılmıştır.²²³

Hıristiyan yazarların bu ve benzeri görüşlerinin neye dayandırılarak söylendiği bilinmemektedir. En azından Arnavutlar açısından bunun böyle olmadığı kesindir. Çünkü Osmanlı’nın geldiği sırada Kosova Sırp’ların elindeydi ve Arnavutlar Sırp’lar tarafından zorla Ortodokslarıyla Slavlaştırılıyordu. Özellikle Katolik Arnavutlar Sırp’ların sert muamelelerine maruz kalarak diğerleriyle beraber asimile ediliyorlardı. Böylece bir asır geçmeden Arnavutlar ve Arnavutça neredeyse Sırp’ların işgal ettikleri bölgelerde fark edilemeyecek durumdaydı. Osmanlıların gelmesiyle Slavlaştırma politikalarına son verilmiş ve ister Arnavut, Sırp, Yunan, Bulgar olsun ister Ortodoks veya Katolik olsun herkese aynı şekilde davranılmıştır. Ayrıca Arnavut halkın çoğunlukla İslam’ı kabul etmesi, Kosova da dâhil İliya topraklarının büyük bir kısmının Slav işgalcilerinden kurtulmasına vesile ve yardımcı olmuştur.²²⁴ Dolayısıyla, Katolik Kilisesinin bu dönemle ilgili iddialarının ne kadar gerçek dışı olduğu ortaya çıkmaktadır²²⁵.

Osmanlılar Balkanlara geldiklerinde yepyeni ve yabancı bir sistem kurmamışlardır. Her fethettikleri yerde buldukları toplumların hayat tarzlarını, örf ve adetlerini, ayin ve merasimlerini koruyarak ulusal kimliklerini korumalarına müsaade etmişlerdir. Kosova ve çevresinde Türk asıllı göçmenleri toplu olarak yerleştirmemişler ve köylülere daha çok haklar tanımışlardır. Ayrıca Osmanlı yasaları da öncekilerin yasalarından daha insani idi. Özellikle diğer din mensuplarına, önceden sahip oldukları dinlerini yaşamalarına izin vermişlerdir. Ortodoks Kilisesine de kendi cemaatine hizmet

²²³ Gjini, a.g.e., s. 127-128.

²²⁴ Jashari, Behxhet, “*Shqiptarët Ndërmjet Dy Kishave Dhe Grabitqarët e Huaj Për Supermacion Fetar e Politik*”, Dituria İslame Dergisi, sy. 238, y. 25, Prishtinë, Mayıs 2010, s. 29.

²²⁵ Malcolm, a.g.e., s. 96.

etme izni verilmiştir.²²⁶ Osmanlı İmparatorluğu dışarıdan gelen saldırıları önlemek ve onlara karşı çıkabilmek için zamanla sanki militarist bir karaktere bürünmüştür. Yani adeta harp için kurulmuş bir mekanizma haline gelmiştir.²²⁷ Bu gerekçeyle düzenlemiş olduğu sistem Hıristiyanlar tarafından eleştirilmiş ve bu sistem İslam'ı kabul ettirmek için kurulmuş bir mekanizma olarak görülmüştür. Ancak Osmanlının temel dinamiği askeri yayılmacılık olduğu için Osmanlı Devleti savaşta kullanılacak insan ve bunlara ödenecek para ile ilgileniyordu. Dolayısıyla savaşa katılanlar ve parayı ödeyenler olmak üzere toplumda iki tabaka oluşmuştu. İlk başta Müslümanlar dâhil savaşa katılmayıp vergi ödeyenlere “reaya” deniliyordu. Daha sonraki dönemlerde ise bu isim sadece Hıristiyanlar için kullanılmaya başlandı. XV. y.y.'da yapılan savaşlarda birçok yerli Hıristiyan şövalye, Osmanlı Ordusuna hizmet vermek şartıyla sipahi ocağına alınmıştır.²²⁸ Üsküp, Tetova (Kalkandelen) ve Kosova'yı kapsayan 1455 tarihli bir sicilde 50 Hıristiyan sipahinin adı sayılmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki Osmanlıda Müslim ve gayrimüslim arasında ayrımcılık yapılmamıştır. Bunların dışında Hıristiyanlara diğer pek çok hak ve imtiyaz sağlanmıştı.²²⁹

Kosova Osmanlı döneminde de merkez konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Osmanlıların gelmesiyle güçlendirilen ekonomi köylülerin de büyük kentlere akın etmeleri hususunda teşvik edici olmuştur. Böylece XIV. y.y.'ın sonlarına gelindiğinde Kosova şehirlerinin nüfusu en azından %70 artırılmıştır. Nüfusun artışı ile beraber Kosova'da Müslümanların sayısı da büyük oranda artmıştır. XV. y.y.'da Müslümanların nüfusu yavaş yavaş artarken XVI. ve XVII. yüzyıllarda büyük artışlar olmuştur. Mesela o dönemde Kosova'nın önemli ve en zengin şehri olan Novobërda'da, XV. y.y.'da 354 haneden 148'i Müslüman idi. Priştine'de 521 haneden 309'u, Janjeva'da 259 haneden 42'i, Trepça'da 441'den sadece 23'ü Müslüman'dı.²³⁰ Bu rakamlar da gösteriyor ki günümüz Katoliklerinin iddia ettikleri gibi Kosova'da İslam zorla kabul ettirilmeyi bizzat kişilerin kendi tercihlerine bırakılmıştır. İlk başta İslam'ı kabul edenlerin sayısı

²²⁶ Malcolm, a.g.e., s. 97.

²²⁷ Riza, Kosova..., a.g.e., s. 199-200.

²²⁸ Arnold, Thomas W., *Historia e Përhapjes së İslamit*, (çev. Nexhat İbrahimi), KBIK, Prishtinë 2004, s. 147.

²²⁹ Malcolm, Kosova..., a.g.e., s. 126-129.

²³⁰ Gjini, a.g.e., s. 133.

az olsa da ileriki yıllarda bu sayı giderek artmış ve Müslümanlar, tüm Arnavut topraklarında olduğu gibi Kosova'da da çoğunluk haline gelmişlerdir. XVI. y.y.'ın sonlarına gelindiğine halkın İpek'te %90'ı, Vuçiterna'da %80'i, Priştine'de %60'ı ve Prizren'de %56'sı, kısaca Kosova halkının %60'tan²³¹ fazlası İslam'ı kabul etmişlerdir.²³² Bu dönemlerde Müslümanların sayısının giderek arttığı hatta büyük çoğunluğu elde etikleri pek çok Papalık temsilcisinin yazdığı raporlarda da görülmektedir.²³³ Osmanlı dönemi boyunca Arnavutlar arasında Müslümanların sayısı sürekli artarken, XVIII. y.y.'a kadar Osmanlı ile Avusturya ve diğer ülkelerle yapılan savaşlar sebebiyle yaşanan göçler neticesinde diğer din mensuplarının sayısı çok azalmıştır.

Ortodoks veya Katolik, Kosova'daki tüm kiliseler Osmanlı Devleti tarafından İstanbul Patrikliği'nin rızasıyla İpek Patrikliğine bağlanmıştır. Siyasi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti uzun zamandır hiç ayırım yapmadıysa da İpek Patrikliğine önemli haklar tanımış ve Kosova'da İpek Patrikliğinin otoritesine bağlı olmayan bir kiliseyi tanımamıştır.²³⁴ Yani Bizans döneminde İstanbul Patrikhanesine bağlı olan tüm kiliseler Osmanlı döneminde de aynen devam ettirilmiş ve devletin himayesinde bırakılmışlardır.²³⁵ Arnavut topraklarında var olan Katolik Kiliseleri (Üsküp'teki Üsküp-Prizren Kilisesi de dahil), önceden olduğu gibi Tivar Kilisesi'ne bağlı olarak serbest bir şekilde faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Ancak mensuplarının çoğu İslam'ı kabul etiklerinden dolayı bu kiliseler faaliyetlerini daha çok sembolik olarak yürütmüşlerdir.²³⁶

²³¹ Duka, a.g.e., s. 609.

²³² Thëngjilli, Petrika, "Katolicizmi Në Shqipëri Përballë Shtetit Osman (shek. XVI-XVIII)", *Krishtërimi ndër Shqiptarë*, Simpozium Ndërkombëtar, Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë, Shkoder 2000, s. 226-227; Duka, a.g.e., s. 590.

²³³ Rizaj, Kosova..., a.g.e., 185-187; Gjini, a.g.e., s. 134-136; Zefi, a.g.e., s. 77 vd.

²³⁴ Zamanla merkez olan İstanbul Patrikhanesi ile İpek Patrikliği arasında farklı açıdan sorun ve tartışma yaşanmıştır. Bundan dolayı insanların kiliseye bağlılığı ve inancı zayıflamış ve Ortodoksların bir kısmı bu nedenle İslam'a geçmişlerdir. Sorunların çözülmemesinden dolayı 1766 yılında İpek Patrikliğinin otonomluğu merkez tarafından kaldırılmıştır. Buna bağlı olan tüm kiliseler direk İstanbul Patrikhanesine bağlanmıştır. Duka, a.g.e., s. 606.

²³⁵ Duka, a.g.e., s. 604-605.

²³⁶ Duka, a.g.e., s. 606.

Tivar Piskoposu'na, Papa'nın da onayı alınarak, bizzat Padişah tarafından Tivar Kilisesine bağlı olan her piskopos ve cemaat üzerine her türlü yetki verilmiş ve faaliyetlerini yürütebilmesi için devlet tarafından çıkartılan özel fermanlarla güvence altına alınmıştır. Hıristiyan (Katolik) dini açısından gereken her tür ayini yapmakta yetki ve kiliselerin mal varlığı Tivar Piskoposun idaresine verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devletin yapmış olduğu uluslar arası anlaşmalara göre Fransa ve Avusturya gibi ülkelere Arnavut Katoliklerin haklarını korumak ve onlara sahip çıkmak için izin verilmiştir.²³⁷ Kısacası Osmanlı dönemi süresince Hıristiyanlara kendi dini açısından herhangi bir sınırlama getirilmiş söz konusu değildir. Aksine Hıristiyanlar serbest bırakılmış ve ödedikleri cizye²³⁸ veya harçlardan hariç başka herhangi bir şeyden mesul tutulmamış ve kendi din, adet ve örflerini yerine getirmek için güven sağlanmıştır.

ba. Kriptokristianizm (Gizli Hıristiyanlık)

Etimolojik açıdan Kriptokristianizm kelimesi gizli anlamına gelen “kripto” ve Mesihçi, Hıristiyan dinine mensup olan²³⁹ anlamına gelen “Christian (Hıristiyan)” kelimelerinden oluşmaktadır.²⁴⁰ Arnavut Hıristiyan literatüründe Kriptokristianizmin eş anlamlısı olarak “karışık, puanlı” anlamına gelen “laraman” kelimesi kullanılmaktadır. Terminolojik açıdan Kriptokristianizm (Laraman), Osmanlı döneminde Arnavut topraklarında Hıristiyanlığı gizleyen kimselere verilen bir isimdir.²⁴¹

Osmanlı döneminde İslam'ı kabul eden Kosova halkı arasında gerçek Müslümanların yanında münafıkların (sahte Müslüman) da bulunması tabii bir durumdur. Çünkü Hz. Muhammed'in hayatta olduğu sürece ve dolayısıyla İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren münafıkların varlığı bilinmektedir. Binaenaleyh, Kosova'da görünüşte Müslüman olup da farklı sebeplerden dolayı eski inancını gizleyenlerin var olduğu gözlenmiştir. Bilindiği üzere tarih boyunca Roma Kilisesi kendi mensuplarının sayısını çoğaltmak ve onlara sahip çıkmak için her türlü teşebbüs ve teşvikte

²³⁷ Duka, a.g.e., s. 603.

²³⁸ Hıristiyan tebaadan alınan cizye (bedel-i askeriye), yani ahalinin bu kısmının yapmadığı askerlik hizmeti mukabilinde verdiği fakat karşılığını koca imparatorluğun ekonomik ve ticari kaynaklarını kesintisiz ve endişesiz kullanarak fazlasıyla aldığı cüzi bir bedeldir. Rizaç, Kosova..., a.g.e., s. 200.

²³⁹ Demirci, Kürşat, “Hıristiyanlık (Giriş)”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 328.

²⁴⁰ Ndreca, a.g.e., s. 415; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., 1998, s. 224.

²⁴¹ Zefi, a.g.e., s. 128; Gjini, a.g.e., s. 147.

bulunmuştur. Özellikle Osmanlı döneminde Balkanlardaki otoritesini genişletebilmek için halka yönelik misyoner kuruluşlar ve Avrupa ülkelerinin yardımıyla çeşitli kolaylıklar sağlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti de İslam'ı kabul edenlere kolaylıklar sağlıyordu. Bunun üzerine bazı kimseler bir taraftan Osmanlı Devletinin aldığı cizye ve haraç gibi vergilerden kurtulmak, diğer taraftan devletin tanıdığı kolaylıklardan ve Roma Kilisesi'nin sağladığı imkânlardan faydalanabilmek için Müslüman görünerek Hıristiyanlıklarını gizlemeye çalışmışlardır.

Arnavut Hıristiyan tarihçilerine göre Osmanlı tarafından getirilen zor şartlar ve yapılan baskılardan dolayı pek çok Hıristiyan kendilerini mecbur hissettikleri için sadece ismen Müslüman olmuş²⁴² ve böylece haraç ve diğer vergilerden kurtulmuşlardır.²⁴³ Ancak bunun doğru olup olmadığı tartışılmaktadır. Çünkü Osmanlı döneminde gayrimüslimlere yönelik herhangi bir baskı veya mecburi yaptırım uygulanmamıştır. Bu dönemde Katoliklerin daha rahat hareket edebilmeleri, yeni kilise ve mabet inşa etmeleri, Katolik cemaatin yeniden faaliyete geçebilmesi gibi haklar İslam ve Osmanlı'nın ötekine ne kadar hoşgörülü davrandığının en iyi göstergesidir. Osmanlı tarafından Katoliklerin Avusturya ve Fransa'nın himayesine verilmesi²⁴⁴, onlara karşı herhangi bir baskının söz konusu olmadığı ayrı bir delilidir. Bunun dışında, iki yüzlülük yapan bazı kimseler 1845 yılında yönetici Reşit Paşa tarafından hapisneden çıkartılarak eski dinlerini yaşama konusunda serbest bırakılmışlardır.²⁴⁵ Görüldüğü gibi münafıkça bir tutum sergileyenler herhangi bir baskı baskı, zorlama veya devlet tarafından getirilen mecburi herhangi bir uygulamadan dolayı değil, sırf kendi çıkarları için iki yüzlülük yapmışlardır.

Kosovalı Katolik tarihçilere göre Kosova halkının çoğu gerçek imanlarını gizlemiştir. Bunu da yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı yapmışlardır.²⁴⁶ Neye göre böyle bir iddiada buldukları kesin olarak bilinmediğinden, bu tür söylentiler bir iddia olmaktan öte geçmemektedir. Çünkü "Kriptokristianizm (Laramanizm)" iddiası ile

²⁴² Zefi, a.g.e., s. 129-130.

²⁴³ Thëngjilli, Petrika, *Shqiptarët Midis Lindjes Dhe Perëndimit 1506-1839*, Maluka shpk, Tiranë 2002, s. 159-162.

²⁴⁴ Duka, a.g.e., s. 603-604.

²⁴⁵ Gjini, a.g.e., s. 152.

²⁴⁶ Gjini, a.g.e., s. 148-150.

Osmanlı İmparatorluğu ile beraber İslam Dini ve Müslümanların Hıristiyanlar tarafından karalanmasının amaçlandığı ortadadır. Ayrıca Arnavutların çoğunlukla İslam'ı kabul etmediklerini, bunu yüzeysel ve geçici olarak yaptıklarını ve gizlice Hıristiyanlığı yaşadıklarını ispatlamaya yönelik bir çaba olarak da nitelendirilebilir.

Şayet Katoliklerin söz konusu iddiaları doğru olarak kabul edilecek olursa, o zaman Osmanlıların Kosova'dan çekilmesinin üzerinden bir asır geçmesine rağmen günümüzde Kosova'daki Katoliklerin sayıca çok olmaları gerektiği halde sayıca az olmaları, diğer taraftan Müslümanların sayıca çoğunluğu teşkil etmeleri nasıl izah edilecektir? Eğer ortaya atılan iddialar doğru olsaydı, geçici olarak İslam'ı kabul edenlerin Osmanlılardan sonra yeniden Hıristiyanlığa dönmüş olmaları gerekirdi. Dolayısıyla günümüzde Kosova'da Katoliklerin nüfusunun %1 değil daha çok olması icap ederdi. Şu halde Kosova halkı Müslüman olduktan sonra hiçbir zaman inancından dönmediği gibi, aksine kendi dinine daha çok sarılmış ve en sıkıntılı günlerinde bile İslam'a sahip çıkmış ve böylece inancını da korumuştur. Çünkü Arnavutlar, İslam Dinini, insana insanca muamele eden, herkese eşit muamelede bulunan, insanlar arasında din, dil, ırk ve renk ayrımı yapmayan vb. özelliklerinden dolayı zorla değil, kendi iradeleriyle kabul etmişlerdir.

Kriptokristianizm ile ilgili çalışmalar Birinci Arnavut Milli Konsili'nde (Kuvendi i Parë i Arbënit) yapılmıştır. Bu konsil Arnavut Hıristiyanlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü böyle bir konsil Arnavut dünyasında ilk defa toplandığı gibi, bu konsilde Arnavut topraklarında yaşayan Hıristiyanlar açısından da hayati kararlara imza atılmıştır.

c. Arnavut Milli Konsili*

Osmanlıların Balkanlara gelmesiyle birlikte İslam Dini Arnavutlar arasında çoğunlukla yayılmıştır. Arnavutların İslam'ı bu kadar hızlı ve büyük çoğunlukla kabul etmelerinin sebeplerinden bazıları yukarıda açıklanmıştır. Doğu ve Batı Kiliseleri bu olaydan rahatsızlık duymuşlardır. Başta Papa olmak üzere Roma Kilisesi, Balkanlarda

* Arnavut Milli Konsili, Arnavut topraklarında toplanan kapsamlı bir ilk konsil olması sebebiyle Kuvendi i Arbënit (Arbën'in Meclisi) olarak da zikredilmektedir.

sayıca azınlıkta kalan Katolik cemaatini toparlayabilmek için farklı teşebbüslerde bulunmuştur. Bunlardan biri, 1703 yılında Arnavutluğun Lezha şehri yakınında Mërqinë mevkiinde toplanan Birinci Arnavut Milli Konsili'dir.²⁴⁷ Arnavut Milli Konsili veya Arbënin Meclisi, Papa'nın teşvikleriyle, tüm Sırbistan'dan sorumlu olan Tivar Başpiskoposu Viçenc Zmajeviku tarafından toplanmıştır. Bu konsile, tüm Arnavutluk Piskoposları yanında Üsküp Piskoposu Pjetër Karagiçi de katılmıştır.²⁴⁸

Arnavutluk Hıristiyan tarihi ve özellikle Katolikler açısından Arbën Konsili önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü bu konsilde Arnavut topraklarındaki Katoliklerle ilgili çok sayıda karar alınmıştır. Konsilde, din olgusundan başlayarak dinin önemi, Katolik inancı, sakramentleri, Katolik halkın hayatı ve özellikle inancını gizleyen kimselere varıncaya kadar pek çok konu ele alınmıştır. Alınan kararlara göre görünüşte Müslüman olarak görünen Katoliklerin kendi dinlerini gizlememeleri ve günlük hayatlarında dini görevlerini yerine getirmeleri istenmiştir. • Yani Kriptokristianizm, Arnavut Katoliklerin en önemli konsillerinden biri olan Arben Konsilinde (A.M.K.) bile yasaklanmıştır.²⁴⁹

Daha önce de belirtildiği üzere bu konsilde çok sayıda ve kapsayıcı kararlar alınmıştır. Bu kararlar ile Katoliklerin inanç meseleleri ve dini ayinleri yeniden düzenlenmiştir. Günümüzde hem Kosova'daki Katolikler hem de tüm Arnavut topraklarında yaşayan Katolikler dinlerini bu kararlara göre yaşamaktadırlar. Dolayısıyla Kosova Katolik Kilisesi'nin inanç ve ibadetleri Arbën Konsili ile düzenlenmiştir. Bu konsilde alınan kararlar ve Kosova Katolik Kilisesi'nin inanç ve ibadetleri ileride ayrıca ele alınacaktır.

4. Osmanlı Döneminin Son Yıllarında Kosova Katolik Kilisesi

Osmanlı döneminde Arnavutluk'tan ve Katolik dünyasından göç edenler ve misyonerlerin faaliyetleri neticesinde Kosova'daki Katoliklerin sayısı artmıştır. Bu

²⁴⁷ Gashi, Zef, *Kuvendi i Arbnit 1703*, Konferenca Ipeshkvore Shqiptare–Tiranë, Prishtinë 2003, s. 482.

²⁴⁸ Gashi, a.g.e., s. 483.

• Osmanlı döneminde Arnavut topraklarında böyle kapsamlı bir konsilin düzenlenmesi Osmanlıların Hıristiyanlara gösterdikleri hoşgörünün ve tanıdığı hakların bir göstergesidir.

²⁴⁹ Gjini, a.g.e., s. 148; Gashi, a.g.e., s. 393-394.

dönemde Katolikler cemaat olarak toparlanabilmişler; yeni kilise ve mabetler inşa edebilmişlerdir. Kısacası hür bir hayat yaşamışlar ve her vatandaşın sahip olduğu haklara onlar da sahip olmuşlardır. Mevcut bazı raporlara göre Kosova halkının % 90'dan fazlasının İslam'ı kabul etmesine rağmen, Kosova'nın büyük kentlerinde Osmanlı döneminin sonlarına doğru büyük kiliselerin varlığı göze çarpmaktadır. Mesela, Papa'nın özel temsilcilerinin raporlarından birinde, Prizren'deki bir kilisenin çatısında haçı gördükleri zaman çok şaşırıldıkları söylenmektedir.²⁵⁰ Çünkü onlara göre Osmanlı Devleti'nde buna benzer bir şey görmek çok nadirdir. Ayrıca o dönemde çok sayıda Katoliğin yaşadığına dair raporlar da vardır. Ayrıca Kosova'daki Katolik cemaati ancak Osmanlı döneminde organize edilebildiği için yetişmiş piskoposlara ihtiyaç duyulmuş ve bunlar genelde Arnavutluk'tan temin edilmişlerdir. Bu bilgilerden, Kosova'daki Katoliklerin ne kadar acemi oldukları ve son zamanlarda organize edilmeye başladıkları anlaşılmaktadır.

Her ne kadar Osmanlı dönemi Katolikler tarafından karanlık, savaş, ölüm ve göçle dolu, baskı ve zorlukların artırıldığı bir dönem olarak nitelendirilirse de, bunun gerçeği yansıtmadığı yine bizzat Katoliklerin ve Katolik Kiliselerinin durumundan anlaşılmaktadır. Zira Osmanlılar bu topraklardan çekildiği zaman geride iyice organize edilmiş Katolik bir cemaat kalmıştır.

a. Katolik Kilisesi ile Sırp Patrikliği Arasındaki İlişkiler

Kosova, doğu ile batının ayrıldığı sınır çizgisini uzun süre temsil etmiştir. Dini açıdan da aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla zaman zaman tarihte doğu ile batı kiliselerini birleştirme teşebbüsleri yaşanmıştır. Sırp Krallığı döneminde köşeye sıkıştırılan Katoliklerin, Osmanlı döneminde Müslümanlara karşı bizzat Sırp Ortodokslar ile işbirliği yaptıkları ortaya çıkmaktadır.

Nitekim XVII. y.y.'da Sırp Patriği olan Jovani, Papa ile temasa geçerek yeniden birleşme iradelerini gündeme getirmiştir. Bununla ilgili özel bir temsilci seçmiş ve zaman zaman Papa ile görüşürmüştür. Aynı zamanda 1640 yılında Fran de Leonardin, Papa tarafından, Kosova'yı da kapsayan Sırp Krallığına özel bir misyoner olarak

²⁵⁰ Gjini, a.g.e., s. 155.

gönderilmiştir.²⁵¹ Fran'ın en önemli vazifesi bölgedeki Slav Ortodoks Patrikliği ile iyi ve yakın temaslar kurmaktır.

Patrik Pajs, Kosovalı olup Katoliklerin bulunduğu nadir bölgelerden biri olan Janjeva belgesi menşeli idi. Pajs, Janjeva'da Katolikler ile beraber büyümüştür. Dolayısıyla çocukluğundan itibaren Katolikler ile tanışmış ve iyi ilişkiler kurmuştur. Patrik seçildiğinde de eski ilişkileri koparmamış, Müslümanlara karşı onlarla işbirliği yapmıştır. Katoliklerle beraber büyümesine rağmen koyu bir Sırp Ortodoks yanlısı olarak patrikliğın başına gelmiştir.²⁵² Patrik Pajs'ın yolunu diğer patrikler de takip etmişlerdir. Mesela Cetinje Metropoliti Mardar, Pajs'ın halefi Gavril, Üsküp Piskoposu Pjetër Bogdani, Ohri Piskoposu V. Sikstin, Porfiri, II. Atanasi, Meleti gibi piskoposların hepsi Roma ile iyi ilişkiler kurmuşlar ve Osmanlılara karşı direnmek için işbirliği yapmışlardır.²⁵³ Zira Hıristiyanların, Osmanlı Devleti'nden kurtulabilmeleri için birleşmeleri gerekiyordu. Bunun yanında Katolik Kilisesi, Sırp Patrikliğinin yardımıyla ekümenik faaliyetlerini de sürdürmeye çalışarak bağımsız olmak için büyük çaba sarf etmiştir. Bu bakımından Roma ile Sırp Ortodoks Kilisesi arasında kuvvetli bir bağ kurulmuş ve sürekli birbirlerini desteklemeye çalışmışlardır. Gösterilen çabalara rağmen Roma ve Sırp Patrikleri hiçbir zaman tam bir işbirliği içerisinde olamamış ve birlikte hareket edememişlerdir.

b. Kosova Katolik Kilisesinin İleri Gelen Piskoposları

Kosova Katolik Kilisesi'nin merkezinin tarih boyunca bir şehirden diğerine geçtiği görülmüştür. Mesela Osmanlı döneminden itibaren ortaya çıkan Kosova Katolik Kilisesi bazen Üsküp, bazen Tivar bazen de Prizren şehrini merkez edinmişlerdir. Daha sonra Tivar Kilisesine bağlı Üsküp-Prizren Kilisesi olarak bilinegelmiştir. Bu dönem içerisinde Kosova Katolik Kilisesi'nin genişlemesi ve yayılması konusunda bazı piskoposların faaliyetleri kilise tarihi açısından dikkat çekmektedir. Kosova Katolik Kilisesinde görev yapan belli başlı piskoposlar şunlardır:

²⁵¹ Gjini, a.g.e., s. 165.

²⁵² Gjini, a.g.e., s. 166.

²⁵³ Gjini, a.g.e., s. 167-168.

Andrea Bogdani: 1636 yılında Loretos'ta bulunan İllirik Kolejinden mezun olup 1647 yılında Prizren'de görev yapmıştır. 1649 yılında Ohrid Piskoposu olarak tayin edilmiştir. Daha sonra Roma'nın isteğiyle tekrar Prizren'e tayin edilmiştir. Ancak Andrea Bogdani Üsküp'te görev yapmak istediğini belirtmiş ve kendi merkezini burada kurmayı istemiştir. Fakat Üsküp halkının büyük çoğunluğu İslam'ı kabul ettiklerinden dolayı orada tutunamamış ve Janjeva'ya yerleşmiştir. Misyonerlik faaliyetlerini Janjeva'dan yürütmeye çalışmış ve 1677'de kiliseden ayrılmıştır. 1684 yılında 80 yaşında vefat etmiştir.²⁵⁴

Pjetër Bogdani: Verilen bilgilere göre 1623 veya 1625 yılında Prizren'in yakınlarında bir köyde dünyaya gelmiştir. Eğitimine memleketinde başlayıp Bulgaristan'da devam etmiş ve Roma'da tamamlamıştır. 1651-1654 yılları arasında Pult ve Prizren'de misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Dolayısıyla Kosova Katolik Kilisesi tarihine büyük katkılarda bulunmuştur. Bir süre Kosova Katolik Kilisesinin de bağlı bulunduğu Tivar Kilisesinde görev yapmıştır. Daha sonra İşkodra'da 21 seneye yakın görevde bulunmuştur. Bunun dışında Kosova ve Üsküp vilayetlerinde bulunan bazı Katolik Kiliselerinde de görev yapmıştır. Pjetër Bogdani, Arnavut Edebiyatında önemli bir yer alan ve Hıristiyanlık tarihi açısından önem taşıyan "Çeta e Profetëve" (Peygamberler Çetesi) isimli eserin de yazarıdır. Geçirdiği ağır bir hastalıktan sonra 1689 yılında vefat etmiştir.²⁵⁵

Daniel Duranti: Duranti'nin en önemli özelliği İtalya'dan gelmiş ve Pjetër Bogdani'nin yerine geçmiş olmasıdır. Kahire gibi dünyanın önemli şehirlerinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Aynı zamanda Arap Dili ve Belagati uzmanıdır. San Pjetro İn Montorio okulunda misyonerlik faaliyetlerine öncülük etmiştir. 1713 yılında vefat etmiştir.²⁵⁶

Matej Mazreku: 1726 yılında Janjeva'da doğmuş, ilahiyat ve felsefe eğitimini Roma'da tamamladıktan sonra 1750 yılında memleketine dönmüştür. İlk olarak

²⁵⁴ Gjini, a.g.e., s. 196-197.

²⁵⁵ Gjini, a.g.e., s. 197.

²⁵⁶ Gjini, a.g.e., s. 198.

Tomiçiq Kilisesi'nde, daha sonra da Hırvatistan'ın Dburovnik şehrinde piskopos olarak görev yapmıştır. 1808 yılında vefat etmiştir.²⁵⁷

Andrea Logoreci: Andrea Logoreci Üsküp Kilisesi'nde görev yapmıştır. Görev süresince Katolik cemaatini organize etmek için büyük çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda Prizren, Gjakova şehirlerinden öğretmenler getirtip Üsküp Katolik Kilisesi bünyesinde din eğitimi verilmesine yardımcı olmuştur. 1891 yılında kendi ofisinde hayata gözlerini yummuştur.²⁵⁸ Dolayısıyla bu zatın en önemli özelliği kilise içinde din eğitimi verilmesi konusunda önemli katkılarda bulunmuş olmasıdır.

Lazër Mjeda: İşkodra'da dünyaya gelmiş ve ilk olarak bu bölgede görev yaptıktan sonra 1909 yılında Üsküp Kilisesi'ne tayin edilmiştir. Mjeda en çok yeni kiliseler kurmak ve yeni nesiller yetiştirmek konusunda çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda Üsküp'un son Katolik Piskoposudur.²⁵⁹

Yukarıda zikredilen piskoposların dışında Pjetër Karagiçi, Mikel Suma, Nikoll Kazazi, Tomë Tomiçiçi, Matej Krasniçi, Pjetër Shala, Dario Bucciarelli, Fulgenc Carevi, Pashk Trokshi, İvan Gdinovec, Smlijan Frano Çekada gibi piskoposlar da buralarda farklı görevlerde bulunmuşlar ve misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca Kosova Katolik Kilisesi'nin gelişmesi için büyük katkılarda bulunmuşlardır.

B. XX. YÜZYILDA KOSOVA KATOLİK KİLİSESİ

Osmanlı döneminin sonlarına doğru batı dünyasının da yardımıyla Kosova'da devlet otoritesi zayıflamaya başlamıştır. Bu durumu fırsat bilen Roma Kilisesi faaliyetlerini yoğunlaştırarak Kosova'da bulunan Katolıklere sahip çıkmak adına her konuda gereken yardımı yapmaya çalışmıştır. Diğer taraftan Osmanlıların çekilmesinden sonra Kosova'yı Sırp-Hırvat-Sloven (SKS) Krallığı işgal etmiştir. Bundan sonra Kosova'da Slav halkları tarafından asimilasyon politikaları da yoğunlaştırılmıştır. Slavların lehine olmayan her şey yok edilmeye çalışılmıştır.

²⁵⁷ Gjini, a.g.e., s. 200.

²⁵⁸ Gjini, a.g.e., s. 202.

²⁵⁹ Gjini, a.g.e., s. 202.

Dolayısıyla bu politikalarından en çok Müslümanlar etkilenmişlerdir. Çünkü onlardan ya kendi dinlerinden vazgeçmeleri ya da memleketlerini terk etmeleri istenmiştir.

Bu dönemde Katoliklerin durumu daha olumlu idi. Çünkü Osmanlı döneminin sonlarında Sırlar ile başlatılan işbirliği sayesinde Katolikler bazı avantajlara sahip olmuşlar ve kendi dinlerini yaşamakta serbest bırakılmışlardır. Katolik Kilisesi II. Dünya Savaşına kadar faaliyetlerini normal bir şekilde devam ettirmiştir. II. Dünya Savaşının ortaya çıkmasıyla her sahada olduğu gibi dini sahasında da sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Savaş ve siyasi olaylar neticesinde Üsküp-Prizren (veya Kosova Katolik Kilisesi) Kilisesinin toprakları dörde ayrılmış ve böylece kilisenin otoritesi zayıflamıştır. Hatta bazı bölgelerde tamamen irtibat kesilmiştir. Ayrıca 1941’de Üsküp’e yapılan bombalandırmalardan sonra kilise ve kiliseye bağlı kurumlar büyük hasar görmüştür. 1963 yılında meydana gelen depremden sonra Üsküp Kilisesi bir kere daha hüsrana uğramıştır. Depremden sonra Üsküp Piskoposu bir süreliğine Ferizaj (Kosova) şehrinde ikamet etmek zorunda kalmıştır. Burada Üsküp’teki kiliseyi yeniden inşa etmek üzere para toplamıştır.²⁶⁰

Kosova Katolik Kilisesi, Katolik dünyasında yapılan genel toplantılara temsilci olarak katılmıştır. Bu çerçevede II. Vatikan Konsili’ne iştirak etmiştir. 1964 yılında din hürriyeti ve kutsal yazılarla ilgili düzenlenen toplantılara da temsilci olarak katılmıştır.²⁶¹ Görüldüğü gibi Kosova Katolik Kilisesi’nin XX. y.y.’da merkezi Üsküp olmuştur. Bu dönemde meydana gelen savaş ve kargaşalardan etkilenmesine rağmen faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. 31 Ekim 1969 yılında Papa, Üsküp Kilisesi’nin ordinaryüsü olarak Joachim Herbut’u, yardımcısı olarak da Nikollë Prela’yı tayin etmiştir. Müteakiben Prizren Kilisesi yeniden tamir edilmiş ve Üsküp Kilisesi’ne bağlanmıştır.²⁶²

Osmanlılardan sonra Sırp Devleti ile anlaşılan Kosova Katolik Kilisesi sınırlarını genişletmiştir. Kosova dışında Makedonya, Sancak bölgesi, Karadağ ve Sırbistan’ı da kapsamaktaydı. Roma Kilisesi’nin isteği üzerine Makedonya’nın kuzey tarafı (Veles’e

²⁶⁰ Gjini, a.g.e., s. 203.

²⁶¹ Gjini, a.g.e., s. 204.

²⁶² Gjini, a.g.e., s. 204.

kadar) İstanbul Patrikliğine bağlı kalmıştır. Osmanlı döneminin sonuna kadar Kosova'daki Katolik Kilise ve mabetlerinin sayısı ikiye katlanmıştır. Yani Osmanlıların kiliselere yönelik gösterdiği saygı, hoşgörüyü fırsat bilen batı dünyası bu kiliselerin açılmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Yapılan anlaşmaya göre bütün Katolik Kiliselerinde Slav litürjisi icra edilecekti. Dolayısıyla Katolik Kiliselerinde de Slav dili kullanılmıştır. Fakat bu anlaşmanın ne derece tatbik edildiği bilinmemektedir. Katolik tarihçilere göre Üsküp-Prizren Kilisesinin mensuplarının sayısı 60-65 bin civarında idi.²⁶³

XX. y.y.'ın sonlarında inşa edilen yeni kiliselerin sayısı artmış olup ikisi Makedonya'nın Üsküp ve Manastır şehirlerinde diğerleri ise Kosova'da bulunmak üzere, Kosova Katolik Kilisesine (Üsküp-Prizren) bağlı toplam 22 kilise vardı. Bu dönemde din eğitimi için de yeni binalar inşa edilmiştir. Kosova'daki Katolik Kiliselerinin en meşhurları Franseskan cemaatine ait olan Gjakova Aziz Anton Kilisesi ve Letnica Bayan (Zojës) Kilisesi'dir.²⁶⁴

Sonuç olarak denilebilir ki, Kosova Katolik Kilisesi XX. y.y. boyunca önemli bir mesafe katetmiştir. Osmanlılardan sonra Kosova'da bulunan Slav ve diğer yabancı hükümetlerle Katolik Kilisesi ortak bir nokta bulmaya çalışmıştır. Özellikle Sırp Devleti ile anlaşarak otoritesini yaygınlaştırmıştır. Bazı kiliselerde litürji Latince ve yerel dilde icra edilirken bazılarında Slavca kullanılmıştır. Bu dönem içerisinde yeni kadrolar hazırlamak üzere bazı özel okullar da açılmıştır.

C. İNANÇ VE İBADETLER

Kosova Katolik Kilisesi Vatikan'a bağlı olduğundan, inanç ve ibadet konularında diğer Katolik Kiliselerinden bariz bir farkları yoktur. Buna rağmen Kosova Katolik Kilisesi, kültür ve dinlerin buluşup yan yana yaşandığı bir bölgede bulunduğundan, bazen kendine has durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Öyle durumlarda çözüm bulmak üzere, Vatikan ile görüşülerek özel konsil ve toplantılar düzenlenmiştir. Bazen bu toplantılarda inanç ve ibadetlerle ilgili özel kararlar da alınmıştır. Bu

²⁶³ Gjini, a.g.e., s. 209-210.

²⁶⁴ Gjini, a.g.e., s. 210.

konsillerin en iyi örneği Arbën'in Konsili'dir. Bu konsilde alınan kararlar, Kosova Katolik Kilisesi başta olmak üzere, tüm Arnavut topraklarında bulunan Katolik Kiliseleri tarafından kabul edilmiştir. Yani Arbën Konsili Arnavut Katolikler açısından önem taşıdığından, aşağıdaki inanç esasları ve ibadetler konuları açıklanırken bu konsil referans alınmıştır.

1. İnanç Esasları (Përmbi Besimin e Fesë)

Arbën Konsili'nde alınan ilk kararlar inançla ilgilidir. Bu kararlara göre:

a. Tek olan, göğün, yerin, görünen ve görünmeyen tüm hayvanların Yaratıcısı olan Baba'ya inanılmalıdır.

b. Çok eskiden beri Baba'dan doğan Mesih'e inanmak gerekir.

c. Baba ve Oğul ile beraber Kutsal Ruha da inanılmalı ve o yüceltilmelidir.

d. Teslis inancı dışında Apostolik olan Kutsal Katolik Kilisesine de inanılmalıdır.

e. Günahların af olunması için vaftiz olunmalıdır.

f. Bütün ölülerin dirilişine inanılmalıdır.

g. Kilise içerisinde geçmişten gelen her söz kabul edilmelidir.

h. Kilise'den çıkan her emir ve yasak tereddütsüz kabul edilmelidir.

i. Kutsal Kitabın doğruluğuna inanılmalı ve o ana kilisenin anladığı şekilde anlaşılmalıdır.

j. Yedi Sakramentin insanların iyiliği için konulduğuna ve onların her insan için aynı şekilde gerekli olmadığına inanılmalıdır.

k. Göklerde kutsal ruhun ve Mesih'in ruhunun bulunduğuna ve onların imdada yetiştiğine inanılmalıdır.

l. Roma Kilisesi tüm Katolikler için anne ve öğretmendir. Papa ise Kutsal İsa'nın vekili ve Pavlus'un halefidir.

m. Kiliseye sahip çıkıp o korunmalı ve son nefese kadar bu dine davet yapılmalıdır.²⁶⁵

Bu inanç esasları geniş olarak Arbën Konsili'nde belirlenmiş olup günümüzde Katolik Kiliseleri tarafından hala tatbik edilmektedir.

2. Sakramentler

Hıristiyanlıkta inanç esasları ile beraber büyük önem arz eden bir başka husus da ibadet veya litürji konusudur. Hıristiyan litürjisinin başında sakramentler gelmektedir. Latince'de "and, yemin, bağ" anlamında "sacramentum"dan gelen sakrament, "dini ayin" demektir. İnançın göstergesi olan sakramentler, Hıristiyanlığa göre manevi hediyeleri sembolize etmeleri ve insanlara aktarılmaları için, Kutsal İsa tarafından istenilmiş olduklarına inanılan maddi işaretlerdir.²⁶⁶ İbadet konusu ve dolayısıyla sakramentler, Hıristiyan cemaatleri arasında sayı bakımından farklılık göstermektedir. Zira Katolik ve Ortodokslar yedi sakramenti kabul ederken, Protestanlar sadece vaftiz ve evharistiyayı kabul eder, bir kısmı da sakramentlerin iman konusu olduğuna inanmazlar.²⁶⁷

Az önce de ifade edildiği gibi, Katolik mezhebine göre sakramentlerin sayısı yedidir. Aynı sakramentler Arbën Konsili'nde de ele alınmış ve bu sakramentlerin Roma Kilisesi'nin belirlediği esaslara göre yerine getirilmelerinin gerektiği kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla, Arbën Konsili'nde ele alınan sakramentler şunlardır:

²⁶⁵ Gashi, a.g.e., s. 387-390.

• Litürji kelimesi batı dillerinde 'ibadet' karşılığında ve Hıristiyanlıkta toplu halde yapılan ibadetleri ve ayinleri belirtmek üzere kullanılmaktadır.

²⁶⁶ Güç, Ahmet, *Dinlerde Mabet ve İbadet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 202.

²⁶⁷ Aydın, Mehmet, "Hıristiyanlık (Mabet ve İbadet)", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 349.

a. Vaftiz (Pagëzimi)

Vaftiz kelimesi, Yunanca'da 'suya daldırmak' anlamına gelen 'baptisma'dan gelmektedir.²⁶⁸ Vaftiz Hıristiyan imanının kabulünün ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Yani Hıristiyan olmak için ilk şart vaftiz olmaktır ve vaftiz sakramentlerin ilkidir. Her şey vaftiz ile başlar.²⁶⁹

Arbën Konsili'nde vaftizin bir kişiye iki defa yapılmaması, olağanüstü bir durum olmadığı sürece, vaftizin sadece kilisede yapılması ve Hıristiyanlığını gizleyen kimselerin vaftiz edilmemesi kararı alınmıştır. Ayrıca vaftiz ayini ile ilgili özel bir defterde kayıt tutulması kararı da alınmıştır. Çünkü Arnavut topraklarında görev yapan papazlar insanları vaftiz ettikten sonra herhangi bir kayıt tutmuyorlardı. Bunu da tembellikten ve daha çok yazı bilmediklerinden yapıyorlardı.²⁷⁰ Dolayısıyla Arbën Konsili'nde, Ana Katolik Kilisesinin vaftizle ilgili kanunlarının tamamının yerine getirilmesi istenmiştir.

b. Konfirmasyon (Krezmimi)

Katoliklerde vaftizden sonra, yedi ile on dört²⁷¹ yaş arasındaki çocukların, kutsanmış yağla vücutlarının çeşitli yerlerinin yağlanmasına konfirmasyon (confirmation) denilmektedir.²⁷² Konfirmasyon bir nevi vaftizin kuvvetlendirilmesi olarak değerlendirilmektedir. Arbën Konsili'nde konfirmasyonun da kiliselerde bizzat başpiskopos tarafından yapılması ve konfirmasyonu yapılacak çocukların yedi yaş altında olmaması istenmiştir. Ayrıca "sacrileg" denilen büyük günah işlenmiş olunacağından konfirmasyonun ikinci kez yapılmaması uyarısı yapılmıştır. Konfirmasyondan önce büyüklerin de günah itirafında bulunmaları gerekir.²⁷³ Yani vaftizle ilgili yapılması gereken tüm hususların konfirmasyon için de yerine getirilmesi istenmiştir.

²⁶⁸ Güç, a.g.e., s. 202; Aydın, "Hıristiyanlık (Mabed ve İbadet)", *DİA*, XVII, 349.

²⁶⁹ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 297.

²⁷⁰ Gashi, a.g.e., s. 407-412.

²⁷¹ Aydın, Mahmut, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri* (ed. Şinasi Gündüz), Ankara 2007, s. 98.

²⁷² Aydın, "Hıristiyanlık (Mabed ve İbadet)", *DİA*, XVII, 349; Güç, a.g.e., s. 205; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 297.

²⁷³ Gashi, a.g.e., s. 414-415.

c. Evharistiya (Eukaristia/Kungimi)

Ehemmiyet açısından sakramentlerin ikincisi olan evharistiya, kilisenin kutladığı en eski sakrament olarak Hıristiyan litürjisinin (ibadetinin) temelini teşkil eden merkezi bir fiildir.²⁷⁴ Evharistiya ayini, İsa Mesih'in havarilerle yediği Son Akşam Yemeği'nin hatırası olarak tüm Katolik, Ortodoks ve Protestan Hıristiyanlarca Pazar günleri kilisede yapılan bir ayindir.²⁷⁵ Evharistiya, Kutsal Komünyon, Mass, Rabbin Son Akşam Yemeği ve Ekmek-Şarap Ayini olarak da zikredilmektedir.²⁷⁶ Bu ayine iştirak edenlerin İsa Mesihle bütünleştiğine inanılmaktadır.

Arbën Konsili'nde Evharistiyanın içeriğine ve sakramentlerin en önemlisi olduğuna dair vurgu yapılmıştır. Arnavut topraklarında bulunan Katoliklerin Evharistiya ayinine her sene iştirak etmeleri istenmiş ve piskoposlar bu ayine daha çok özen göstermeleri konusunda uyarılmışlardır.²⁷⁷

d. Günah İtirafı (Rrëfimi)

İyileştirici bir sakrament olarak kabul edilen günah itirafı, kaybolan vaftiz inayetini yeniden elde etmek için yapılan ayindir. Yani kişinin işlediği hatasını kilisede itiraf etmesi ve rahibin de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına söz konusu hatayı bağışlaması sakramentidir.²⁷⁸

Günah itirafı ile ilgili Arbën Konsili'nde bazı açıklamalar yapılmıştır. İlk olarak, her insan vaftizden sonra günah işleyebileceğinden, günahların af olunmasının tek yolunun kilisede günah itirafında bulunulması olduğu açıklanmıştır. Aynı zamanda Arnavut Katoliklerin bu ayine katılmaları çağrısında da bulunulmuştur. Zira bu ayinin özellikle gençler tarafından yerine getirilmediği ve piskoposların bu konuda pasif kaldıkları ortaya çıkmıştır. Günah itirafında bulunanlardan af karşılığı olarak herhangi bir şeyin talep edilmemesi istenmiştir.²⁷⁹

²⁷⁴ Güç, a.g.e., s. 206; Aydın, "Hıristiyanlık (Mabed ve İbadet)", *DİA*, XVII, 349.

²⁷⁵ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 297.

²⁷⁶ Aydın, Mahmut, a.g.e., s. 99.

²⁷⁷ Gashi, a.g.e., s. 419-421.

²⁷⁸ Aydın, Mahmut, a.g.e., s. 99; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 298.

²⁷⁹ Gashi, a.g.e., s. 416-418.

e. Son Yağlama (Vojimi i Shenjtë)

Yağlama ayini, rahip tarafından okunmuş yağ ile hasta veya ölümü yaklaşan kimselerin meshedilmesi ve şifa dilenmesidir. Hasta yağlama ayinini sadece piskopos ve rahipler yapabilmektedir. Son Yağlama, aynı zamanda ölüme hazırlık ayini olarak da değerlendirilmektedir.²⁸⁰

Sakramentler arasında yer alması ve Katolikler için vazgeçilmez bir ayin olması nedeniyle, Son Yağlama Ayini Arbën Konsili'nde tüm Arnavut Katolikler tarafından özenle uygulanması istenmiştir. Yağlama ile hastalara ve ölümü yaklaşanlara, hastalık ve ölüme değil onların hem ruhi hem de bedeni şifalarına sebep olacağına dikkat çekilmiştir. Bu ayinin her kilisede yapılması ve piskoposların insanları teşvik etmeleri istenmiştir.²⁸¹

f. Rahip Takdisi (Urdhëri i Priftërisë)

Rahip takdisi, din adamlarının tayini, görevlendirilmesi ve fonksiyonlarının belirlenmesi olarak bilinen ve sakramentler arasında yer alan bir ayindir. Yani Kilise hiyerarşisinin üç üst merhalesinde bulunan piskopos (bishop), rahip veya papaz (priest) ve diyakosların (deacon) takdisi ayinidir.²⁸² Bu ayinde görevlendirilecek olan kimse hayatını Katolik topluluğuna adayacağı ve en iyi şekilde hizmet vereceği vadinde bulunmalıdır. Rahip takdisi kilisede piskopos tarafından yapılmaktadır.

Arbën Konsili'nde rahip takdisi konusu da ele alınmıştır. Arnavut Katolikler arasında bulunan rahiplerin kendi görevlerini yerine getirmedikleri, kimin rahip veya papaz olduğunun iyi seçilemediği ve Arnavut Katoliklerin kötü durumunun bundan kaynaklandığına dair vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla hiç kimse, bağlı bulunduğu ana kilisenin piskoposundan izin alınmadan takdis edilmemelidir. Büyük günah işleyen, isteyerek adam öldüren, mürted, kilise tarafından kınanan ve hasta olan kimselerin takdis edilemeyeceği açıklanmıştır. Yani rahip olarak takdis edilecek kimselerin özellikleri konusunda bilgi verilmiş ve kesinlikle yakınların ve tanıdıkların seçilmemesi

²⁸⁰ Güç, a.g.e., s. 209; Aydın, "Hıristiyanlık (Mabed ve İbadet)", *DIA*, XVII, 350.

²⁸¹ Gashi, a.g.e., s. 422-423.

²⁸² Güç, a.g.e., s. 210.

hususunda uyarılar yapılmıştır. Bu sakramentin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi halinde Katoliklerin durumunun daha iyi olacağı vadedilmiştir. Ayrıca takdis edilecek kimselerin iyi bir eğitimden geçirilmeleri de istenmiştir.²⁸³

g. Nikah (Martesa)

Evliliğin kilise tarihinde önemli bir yeri vardır. Çünkü evlilik, dünyaya yeni bir Hıristiyan'ın gelmesine imkân verecek bir müessese olarak düşünüldüğünden sakrament seviyesine çıkarılmıştır.²⁸⁴ Nikâh töreni kiliseden kiliseye değişmektedir. Bu ayin sırasında farklı dualar okunmakta ve böylece evlenecek çift kutsanmaktadır. Katolik Kilisesi'ne göre nikâh, İsa ile kilise arasındaki çözülmeyen spiritüel (ruhani) münasebetin bir sembolü ve bundan dolayı da kutsal bir sakramettir.²⁸⁵

Arbën Konsili'nde nikâh sakramenti konusunda da bazı açıklamalar yapılmıştır. Nikâhın önemi, kilisenin bu törene gösterdiği özen ve nikâhın devam etmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ondan sonra evlenecek olanların mutlaka nikâh kıymaları, Tanrı ve piskoposun rızasını kazanmaları ve dolayısıyla dinin kurallarının yerine getirilmesi istenmiştir. Kilisenin haberi olmadan kesinlikle gizli nikâh yapılmamalıdır. Nikâh kiliselerde iki veya üç şahidin huzurunda yapılmalıdır. Evlenecek kimseler mutlaka günah itirafında bulunmalı ve ekmek ve şarap ayinini yerine getirmelidirler. Her ikisinin de kendi hür iradeleriyle nikâhlarının kıyılması gerekir. Karşı tarafın rızası olmamasına rağmen evlenen kimse, kilise tarafından kınanmalıdır. Çiftlerin karşılıklı rızası olmadığı halde nikâh kıyan rahip ve piskoposlar cezalandırılmalı ve kiliseden aforoz edilmelidir. Sonunda her nikâh ayininin kayıt altına alınması gerekir.²⁸⁶

3. Dini Bayramlar ve İbadetler

Bayramlar, dini uygulama ve litürjilerde yer aldığı için büyük önem taşımaktadır. Özellikle ibadetlerin çoğu bayramlarda icra edildiği ve her günün de ayrı bir bayram olduğunu kabul eden Hıristiyanlık tarafından bayramlara büyük önem

²⁸³ Gashi, a.g.e., s. 424-426.

²⁸⁴ Aydın, "Hıristiyanlık (Mabed ve İbadet)", *DİA*, XVII, 350.

²⁸⁵ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 298; Güç, a.g.e., s. 211.

²⁸⁶ Gashi, a.g.e., s. 427-430.

verilmiştir. Dolayısıyla Hıristiyan litürji takvimi zengin bir takvimdir. Her bayram çeşitli ibadetlerle kutlandığı için bayram ve ibadet konuları birlikte ele alınacaktır.

Katolik Kilisesi dâhil Hıristiyan kiliselerinin çoğu, İsa'nın annesi Meryem, Meryem'in kocası Yusuf, büyük melekler ve havariler anısına aziz yortularını eş zamanlı olarak kutlamaktadırlar. Bunlara ilaveten farklılıklarla birlikte, Tanrı'ya şefaathçi olan çok sayıda azizle ilgili bayramlar da bulunmaktadır.²⁸⁷ Hıristiyanlıkta ibadetler, papazın da hazır bulunduğu kiliselerde cemaatle icra edilir. Çeşitli vesilelerle yapılan ibadetlere çağrı, çan çalarak yapılır.

Kosova Katolik Kilisesi her açıdan Roma Kilisesi'ne bağlı olduğu gibi, dini bayramlar ve ibadetler konusunda da Roma'ya bağlıdır. Dolayısıyla Roma Kilisesi'nin kutladığı bayram ve ibadetler Kosova Katolik Kilisesi tarafından da kutlanmakta ve icra edilmektedir. Söz konusu kilise tarafından kutlanan bayram ve ibadetler günlük, haftalık ve senelik olmak üzere üç aşamada ele alınabilir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Katolik litürji takvimi her senenin başında yayınlanmaktadır. Çünkü bazı bayramların tarihleri, hem Gregoryan hem de Julian takvimlerine göre hesaplandıkları için değişiklik arzemektedir.

a. Günlük

Katolik yıllık takviminde her gün, Kilise tarafından kutsal ve insanlar için örnek alınması gereken zatlar olarak ilan edilen azizler anılmaktadır. Dolayısıyla kilisede icra edilen günlük ibadetten önce o günde anılacak azizler için birlikte dualar edilir. Ayrıca günün azizinin ismini taşıyanlar^{*} da tebrik edilir ve ailesi tarafından evde veya başka bir yerde kutlama yapılır. Bu bayramlarda aile fertleri toplanır, eldeki yakılmış mumlarla dualar okunur, tebrik edilir ve sonunda özel olarak hazırlanan akşam yemeği yenilir. Mesela 7 Ocak Rajmondi ve Luciani, 7 Şubat Rikardi ve Venanci, 7 Mart Felicita ve Perpetua, 1 Kasım ise tüm azizlerin günüdür. İbadet, sabah ve akşam olmak üzere

²⁸⁷ Aydın, Mahmut, a.g.e., s. 100.

* Eğer günün azizinin ismini bir kilise, bir kabile veya bir ev taşıyorsa o zaman bayram da o kilise, kabile veya o eve atfedilir. Bu vesile ile çeşitli kutlamalar düzenlenmektedir.

günde iki defa papaz nezaretinde kilisede yapılır. İbadetlerde genel olarak Kutsal Kitap'tan seçilmiş bölümler okunur ve birlikte çeşitli ilahiler söylenir.²⁸⁸

b. Haftalık

Katoliklerin günlük bayramları dışında, litürjik takvimde haftalık bayramlar da geniş bir yer almaktadır. Her Pazar günü sabah ve akşam olmak üzere iki defa ibadet yapılır. Katoliklerin bu ibadete katılmaları mecburidir. Pazar günleri icra edilen ibadetlerde İsa Mesih'in dirilişi anılmaktadır. Bir bayram havası içerisinde icra edilen bu ibadetler Katolikler için büyük önem arz etmektedir. Pazar günleri yapılan ibadetler kilisede ve papaz nezaretinde yapılır. Ayrıca vaaz verilir, kutsal metinde bölümler okunur ve ilahiler söylenir.²⁸⁹ Ayrıca haftalık ibadet ve bayram olarak mucizelerin azizi ve insanların dualarına cevap veren Aziz Anton'a atfen 13 Haziran'da düzenlenen bayram öncesinde 13 hafta boyunca "Salı Günleri" de yer almaktadır. Yani 13 Haziran'da Aziz Anton bayramından önce 13 hafta Salı günlerinde özel ayin düzenlenir, dualar okunur, çocuklar vaftiz edilir ve hastalar yağlanır. Bu ayinlere iştirak etmek mecburi değildir.

İsa Mesih Cuma günü çarmıha gerildiği için Katolik Kilisesi'nde her Cuma günü ayin yapılmaktadır. Her ayın ilk Cuma gününde ise özel bir ayin düzenlenir, özel ibadetler icra edilir ve çok sayıda insan bu ayine katılır. Kilise kanunları gereği Katolikler Cuma günlerinde et ve sevdikleri yemekleri yemezler. Bu "oruç" ile İsa Mesih'in Cuma gününde yaşadığı acıların paylaşılması amaçlanmaktadır. Her ne kadar Cuma günlerinde yapılan ayinler İsa Mesih'in acılarını anmak için yapılsa da, özellikle her ayın ilk Cuma gününde gerçekleştirilen ayinler bayram havasında geçmekte ve çeşitli ibadetler ile icra edilmektedir.

c. Yıllık

Katoliklerde günlük ve haftalık ibadet ve bayramlar dışında yıllık bayramlar da mevcuttur. Bazı bayramların sabit, bazılarının ise her yıl tespit edilmesinden ötürü Hıristiyan litürjik takvimi her yılbaşında yeniden yayınlanmaktadır. Dolayısıyla

²⁸⁸ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 293.

²⁸⁹ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 294.

Hıristiyanlıkta sabit olan ve olmayanlar olmak üzere iki çeşit bayram bulunmaktadır. Sabit olmayan bayramların tespitinde Paskalya Bayramı esas alınır. Katoliklere göre Paskalya Bayramı'nın günü 21 ve 21 Mart'tan sonraki ilk Pazar günüdür. Paskalya Bayramı'nın tespiti yapıldıktan sonra tarihleri sabit olmayan diğer bayramlar da tespit edilir.²⁹⁰

Katolik Kilisesi'nin kabul ettiği sabit bayramların bazıları şunlardır: Meryem Ana Günü (1 Ocak), Epifani (6 Ocak), İsa Mesih'in mabede verilmesi (2 Şubat), Meryemana'nın melek tarafından hamile kalacağını haber aldığı gün (25 Mart), Aziz Vaftiz Gjon' (Yuhanna)'ın Doğumu (24 Haziran), Petrus ve Pavlus Azizlerin Bayramı (29 Haziran), İsa Mesih'in Dönüştürülmesi (6 Ağustos), Kutsal Ruh'un Göğe Yükselişi (15 Ağustos), Haç Yortusu (14 Eylül) ve Noel (25 Aralık) Bayramıdır.

ca. Meryemana Günü (Shën Maria / Nëna e Hyjit)

Katolikler, Tanrı'nın anası olarak kabul ettikleri Meryem Ana'ya büyük saygı duyarlar ve 1 Ocak Meryemana Bayramı olarak kutlanmaktadır. Bu bayramda Meryem'in günahsızlığı, lekesizliği, ahlakı ve iffeti anılmakta ve tanıtılmaktadır. Meryemana gününde özel dualar yapılır, kutsal metinden bölümler okunur ve ilahiler söylenir.²⁹¹

cb. Epifani (Dëftimi i Zotit)

“Epiphanie” kelimesinden oluşturulan ve “görünme ve beliriş” anlamına gelen Epifani Bayramı, İsa Mesih'in soylulara ve çobanlara görüldüğü günü anmak için 6 Ocak'ta kutlanmaktadır. Batı kiliseleri Epifani Bayramı'nı Noel'den ayrı olarak kutlarken diğer kiliseler Noel ile birlikte 6 Ocak'ta kutlamaktadır.²⁹² Bu bayramda İsa Mesih'in doğumu, sünneti ve tanrılığı anılmaktadır.

cc. Noel (Krishtlindja)

Noel Bayramı Hıristiyanların kutladıkları en önemli dini bayramdır. Noel olarak bilinen “kristmas (krishtlindja)”, İsa Mesih'in insan ve çocuk olarak doğumu anısına

²⁹⁰ Tümer-Küçük a.g.e., s. 294.

²⁹¹ Tümer-Küçük a.g.e., s. 296.

²⁹² Aydın, Mahmut, a.g.e., s. 101; Tümer-Küçük a.g.e., s. 295.

Katolikler tarafından 25 Aralıkta, Doğu ve Ermeni Kiliseleri tarafından ise 6 Ocakta kutlanmaktadır.²⁹³ Aslında İsa'nın doğum günü kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Katolik Kilisesi, ölümsüz Güneş Tanrısı'nın doğum günü bayramı olan 25 Aralık tarihini yeni doğan ölümsüz güneş olarak kabul ettiği İsa için doğum günü bayramı olarak 336 yılından beri kutlamaya başlamıştır.²⁹⁴ Noel öncesi gerekli hazırlıkların yapıldığı dört haftalık döneme “advent (koha e ardhjes)” denir. Bu dönem Noel'den dört Pazar önce başlamaktadır. Dört hafta boyunca Baba, kendi Oğlu'nu bu dünyaya göndererek insanoğlunun asli günahını affetmek için kan akıtılması ve böylece insanların her şeyin Yaraticısı olan Baba'ya ulaşabilmeleri için yolların açıldığı hususu üzerinde derinleşmeleri ve düşünmeleri gerekmektedir. Yani bir nevi meditasyon yapılması gerekir.

Noel Bayramı, dünyanın her tarafında olduğu gibi Kosova'daki Katolikler tarafından da büyük bir coşku ile kutlanmaktadır. Noel Bayramı vesilesiyle kiliselerde düzenlenen ayin ve ibadetlerin özü aynı olsa da bazı uygulamalar kentten kente, bölgeden bölgeye değişmektedir. Dünyanın kurtarıcısının doğduğuna inanılan bu gecede kilise, ev gibi farklı yerlerde tüm ışıklar açılmakta, çamlar süslenmekte ve karşılıklı hediyeler verilmektedir. Çünkü bu gece yeni bir başlangıcın, bereketin, hayatın ve sevincin gecesidir. Kosova'da genel olarak bu gece kilisede yapılan ibadet ve dualardan sonra aile fertleri evde toplanır ve geceyi özel bir gece olarak geçirmeye çalışırlar. Günümüzde Noel Bayramı vesilesiyle kiliselerde icra edilen ayin ve ibadetlere Kosova'lı pek çok siyasetçinin ve diğer din mensuplarının katıldığı görülmektedir.²⁹⁵

cd. Paskalya (Pashkët)

Noel gibi sabit olan bayramlar dışında, Katolikler tarafından icra edilmekte olan diğer bayram ve ibadetler de vardır. Noel bayramı dışında kutlanan en önemli bayramlardan birisi de, İsa Mesih'in çarmıha gerilerek ölümünden üç gün sonra yeniden dirilmesi anısına kutlanan Paskalya (Easter) Bayramı'dır. Paskalya'nın tarihi

²⁹³ Aydın, Mahmut, a.g.e., s. 100.

²⁹⁴ Tümer-Küçük a.g.e., s. 294.

değişkendir. Yukarıda da söylendiği gibi Paskalya Bayramı Katoliklerde 21 Mart'tan sonraki ilk Pazar gününde kutlanmaktadır. Paskalya Bayramı'nın öneminden dolayı hem öncesinde hem de sonrasında hazırlık dönemi bulunmaktadır. Paskalya Bayramı kiliselerde kutlanır. Paskalya gününde güneş battıktan sonra kiliselere gidilerek büyük mumdan birer mum yakılır ve içinde bulunan yılın rakamı mumlarla yazılır. Ayrıca kiliselerde ilahiler söylenir, enstrümanlar, ziller, çanlar çalınır ve daha sonra ibadete başlanır. İsa Mesih'in doğumunu sembolize eden güneşin doğması da beklenir ve bu şekilde renkli bir bayram icra edilmiş olur. Katolik Kilisesi'nin litürjisinde duaların da önemli bir yeri vardır.

D. KATOLİK DİN EĞİTİMİ VE OKULLARI

Osmanlı dönemi boyunca yan yana yaşayan Müslümanlar ile diğer din mensupları bu geleneği daha sonra da devam ettirmişlerdir. Aynı zamanda Osmanlı, asimilasyona yönelik herhangi bir teşebbüste bulunmadığı için hem Müslüman hem de Hıristiyan Arnavutlar ana dillerini koruyabilmişlerdir. Böylece Müslüman ve Hıristiyan Arnavutların ortak noktası din ve kültür olmuştur. Aynı şekilde Müslüman ile Hıristiyan Arnavutlar tarih boyunca hoşgörü içerisinde beraber yaşamışlardır. Şüphesiz bu husus bölgede tek örnektir. Dolayısıyla Müslümanların dini okulları olduğu ve bu okullarda din eğitimi verildiği gibi Hıristiyanların da dini okulları olmuş ve onlar da kendi okullarında din eğitimi vermişlerdir.

İki dünya savaşı arasındaki yıllarda Kosova'da birçok Katolik Okulu vardı. Bu okullar genelde Prizren, İpek, Gjakova ve Ferizaj gibi Katoliklerin yaşadıkları kentlerde bulunuyordu. Katolik Okullarının bir kısmı devlet tarafından finans edilirken bir kısmı halk veya öğrenci velileri tarafından finanse ediliyordu. Böylece genel ve özel olmak üzere iki tür Katolik Okulu ortaya çıkmıştır. İslami Okullar gibi Katolik Okullarına da devlet tarafından kuşkuyla bakılmıştır. Çünkü bazı raporlara göre bu okullar da Arnavut, İtalyan ve Avustro-Macarların lehine bir ideolojiye sahipti ve özellikle "Cyril"[•] alfabesine karşıydılar. Dolayısıyla bu okullar Sırp Devleti için bir tehdit teşkil

• Cyril alfabesi Slav halkların bir kısmının kullandıkları alfabedir. Bu alfabenin kurucuları Yunan misyonerleri olan Cyril ve Methodi kardeşlerdir. Bu iki kardeş Slavların Hıristiyanlığı kabul etmelerinde büyük çaba harcamış ve büyük tesirleri olmuştur.

ettiklerinden büyük bir kısmı kapatılmıştır.²⁹⁶ Katolik din eğitimi konusunda Avusturya önemli katkılarda bulunarak Osmanlıya karşı Katolik ideolojileri canlı tutmaya çalışmıştır.²⁹⁷

Görüldüğü gibi İslami Okulların paylaştığı kaderi Katolik Okulları da paylaşmıştır. Çünkü Sırp Devletinin anlayışına uygun olmayan bir eğitim sistemi takip etmeye çalışmışlardır. Katolik Okulları arasında en çok faaliyet gösteren ve meşhur olanlar Prizren ve Janjeva'daki okullardır.

1. Prizren Katolik Okulu

Prizren Katolik Okulu Osmanlı döneminden kalan bir okuldur. Bu okulda genelde Katolik çocukları Arnavutça olarak ders görüyorlardı. Bu okulun binası Prizren Katolik Kilisesinin yan tarafındadır. Bu okulda küçük çocukların getirildiği kreş, kız ve erkek sınıfları bulunuyordu. Okul masraflarının çoğu Avusturya Devleti tarafından karşılanıyordu. Yaklaşık 60 küçük çocuk, 59 erkek ve 60 kız olmak üzere toplam 119 öğrenci vardı. Bu okul, Eğitim Bakanlığının kararıyla 1923 yılında ilköğretim okuluna çevrilmiş ve devletin himayesine alınmıştır.²⁹⁸ Okulda ders veren öğretmenler de devletin kadrolarına atanmış olup okulun idaresine ise Sırp memurları getirilmiştir. 1938 yılına kadar bu okuldan 147 öğrenci mezun olmuştur. Her şeye rağmen bu okul bir Katolik Okulu olarak mevcudiyetini ve faaliyetlerini devam ettirmiştir.

2. Janjeva Katolik Okulu

Janjeva Katolik Okulunun 1866 yılından beri mevcut olduğu kabul edilmektedir. Sırp Krallığı döneminde XII. y.y.'da maden ocaklarında çalıştırılmak üzere Katolik olan Hırvatistan'dan Dobrovnikliler ve Sasonlar Janjeva'da yerleşmiş ve o zamandan beri Janjeva Katoliklerin yaşadığı bir şehir olmuştur. Dolayısıyla kendi Katolik Okullarını da kilise toprakları üzerinde açmışlardır. Bu okul Avusturya ve Macaristan'ın himayesinde olup bu iki ülke tarafından finanse ediliyordu. Janjeva Okulu bir devlet okulu olduğu

²⁹⁶ Vokri, Abdullah, *Zhvillimi dhe Karakteristikat e Shkollave Dhe Arsimit Në Kosovë (1918-1941)*, Universiteti i Kosovës, Fakulteti Filozofik, Dega e Pedagogjisë, Basılmamış Doktora Tezi, Prishtinë yy., s. 425.

²⁹⁷ Lufi, Sİmon, "Vatikani Dhe Shqipëria, Përprjekje Për Nënshkrimin e Konkordatit", *Krishtërimi ndër Shqiptarë*, Konferenca Ipushkvnore e Shqipërisë, Shkodër 2000, s. 317.

²⁹⁸ Vokri, a.g.e., s. 426.

için öğretmenlerin maaşları da devlet tarafından karşılanıyordu. Dersler de Sırpça ve Hırvatça işleniyordu. Bu okul, Katoliklerin kendi dinlerini öğrenmeleri konusunda büyük katkı sağlamıştır.²⁹⁹

Bu iki okul dışında Kosova'da başka okullar da vardı. Ancak o okullar ve faaliyetleri hakkında bilgiye rastlanmamaktadır. Bu okullar sayesinde Katolikler kendi dinlerini öğrenmiş ve örf ve adetlerini koruyabilmişlerdir. Dolayısıyla bahsi geçen okullar din eğitimi açısından da büyük rol oynamışlardır.

E. GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE ETKİLERİ

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Kosova Katolik Kilisesi'nin tarihi Arnavut ve Makedon Kiliseleri ile bağlantılıdır. Çünkü bu topraklar son asırlara kadar birbirinden ayrılmış değildi. Ortaçağ'da başlayan ayrışmalar son yıllara kadar devam etmiştir. Dolayısıyla söz konusu kilise de mevcut siyasi gelişmelere göre tarih boyunca merkezini bir kentten diğer kente taşımıştır. 1821'den 1934 yılına kadar adı geçen kilisenin merkezi Prizren olmuştur. 1934'te merkez Üsküp'e taşınmıştır. Bu dönemden sonra Vatikan tarafından yapılan yeni düzenlemelere göre adı Üsküp-Prizren Kilisesi olarak geçmektedir. Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra bu bölgede kilise hiyerarşisi yeniden ele alınmış ve yeni düzenlemeler yapılmıştır. Böylece 1993 yılında merkezi Prizren olmak üzere Vatikan tarafından Kosova Başpiskoposu (İpeshkv) olarak Nikë Prela, vikar olarak ise Ndue Gjergji (Cerci) atanmıştır. 1996 yılında Nikë Prela'nın halefi olan Mark Sopi, Kosova Katolik Cemiyeti'nin ve Kosova Katolik Kilisesi'nin Başpiskoposu (İpeshkv) olarak atanmıştır.³⁰⁰ Ocak 2006'da aniden vefat eden Sopi'nin yerine Dodë Gjergji getirilmiş ve halen görevine devam etmektedir. 1999 Savaşından sonra Vatikan tarafından çıkartılan Prot. No. 4589/00 sayılı fermana göre kilise hiyerarşisi açısından Kosova Katolik Kilisesi, Makedon Katolik Kilisesi'nden nihai olarak ayrılmıştır. Böylece Kosova Katolik Kilisesi ve Başpiskoposuna kilise ile ilgili tüm yetkiler verilmiştir.³⁰¹

²⁹⁹ Vokrri, a.g.e., s. 429-430.

³⁰⁰ [\(http://www.dardania.de/vb/upload/showthread.php?t=26168\)](http://www.dardania.de/vb/upload/showthread.php?t=26168).(06.07.2010).

³⁰¹ [\(http://www.forumikatolik.net/forum/archive/index.php/t-952.html\)](http://www.forumikatolik.net/forum/archive/index.php/t-952.html).(06.07.2010).

Kosova, savaştan sonra Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yönetilmiştir. Kurulan geçici hükümet de BM'in misyonu olarak bilinen UNMİK³⁰² tarafından denetleniyordu. Hükümet tarafından çıkartılan geçici yasalarda dinlerle ilgili herhangi bir şey yer almamıştır. Ancak dış güçlerin etkisiyle Kosova Hükümeti ve UNMİK misyonu, Müslümanlar büyük çoğunluğu teşkil etmelerine rağmen tüm dinler eşit olarak kabul edilmiş ve her birine aynı mesafede davranılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yapılan uluslar arası bir araştırma sonucunda UNMİK'e, Kosova'da Dinlerarası Konsey'in kurulması önerilmiştir.³⁰³ Her ne kadar Kosova'da resmi olarak mevcut olan dinlere eşit davranılıyor ve eşit haklar veriliyor gibi gösterilse de, Kosova'da her sahada ağırlığını koyan batı dünyası dini alanda da Kosova'da Katolik Kilisesi lehine ayrımcılık yapmaktadır. Bu bakımdan bir tarafta yurt dışından gelen dernek, kuruluş ve Katolik Diasporasının büyük maddi ve manevi yardımları, diğer tarafta devletin kilise lehine yapmış olduğu ayrımcılık sebebiyle, Kosova Katolik Kilisesi'nin her alanda etkisi artırılmıştır. Özellikle misyonerlik dernek ve kuruluşlarının yardım ve girişimleriyle kilise, toplumun alt tabakalarından başlayarak en üst kademelere kadar etkili olmaya başlamıştır. Savaşta Kosova ekonomisi büyük hasar gördüğü için, tabî olarak farkirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin sayıları da artmıştır. Bu durumu fırsat bilen Kilise yetkilileri ve misyonerler harekete geçerek muhtaçlara el uzatmış ve büyük bir kısmına dini telkinlerde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda kilise tarafından yardım gören bazı Kosovalı Müslüman aileler Hıristiyanlığa girmişlerdir.³⁰⁴ Misyonerlik faaliyetleri Kilise tarafından günümüzde de farklı metotlarla yoğun olarak devam ettirilmektedir.³⁰⁵

Katolik Kilisesi'nin Kosova'daki etki ve rolünü gösteren önemli bir husus da, Kosova'nın başkenti Priştine'nin merkezinde, Üniversite Kampusunun tam karşısında

³⁰² United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Kosova'da Birleşmiş Milletler Geçici YönetimMisyonu), http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Interim_Administration_Mission_in_Kosovo.(10.07.2010).

³⁰³ <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=cab359a3-9328-19cc-a1d2-8023e646b22c&lng=en&id=28021>.(07.07.2010).

³⁰⁴ Dragusha, Fehim, *The Missionary Activity In Kosovo And The Reasons For The Conversion Of Muslims There*, Graf-ing yay., Prishtinë 2009, s. 52-53.

³⁰⁵ Kosova'daki misyonerlik faaliyetleri önemli ve geniş bir konudur. Bu konu Katolik Kilisesi ile dolaylı olarak bağlantılı olmasına rağmen zamanın darlığı ve konunun dışına çıkılmaması için bu kısa bilgiler ile yetinilecektir.

“Nëna Terezë” isimli Katedralin inşa edilmesidir. Ayrıca bu katedralin yapılabilmesi için “Xhevdet Doda” Lisesi yıkılmış ve halen inşa edilmemiştir.[•] Bilindiği üzere kilise kurallarına göre bir katedralin yapılması için o kentin nüfusunun çoğunun hatta %60’ının Katolik olması gerekmektedir. Hâlbuki Priştine’de Katoliklerin sayısı çok azdır. Diğer taraftan, İslam Birliği yıllardır Priştine’de büyük bir cami veya bir İslam Merkezi inşa etmek için izin istemektedir. Fakat günümüze kadar izin verilmediği gibi genelde Müslümanların hiçbir isteği açıklanmayan sebeplerden dolayı hükümet tarafından yerine getirilmemektedir.

Kosova’daki idari kurumların Kosova Katolik Kilisesi’ne verdiği önemi gösteren bir başka olay da, 2007’de Prizren’de “Loyola” isimli “Misyoner-(Katolik)” Lisesi’nin açılışına BM Genel Sekreter’inin Kosova Özel Temsilcisinin, KFOR (Kosova’daki Nato Güvenlik Gücü) komutanının, yurt içi ve yurt dışı Katolik temsilcilerinin iştirak etmeleri ve bu lisenin müdürlüğüne de Alman asıllı Katolik bir Misyonerin getirilmiş olmasıdır.³⁰⁶ Bunlar ve bunlara benzer pek çok olay, Hıristiyan batı dünyasının ve misyonerlik faaliyetlerinin Kosova’daki rolünü ve etkisini göstermektedir.

Makedon Katolik Kilisesi’nden ayrılan Kosova Katolik Kilisesi, yurt dışından gelen yardımlardan yararlanarak yeni kilise ve diğer Katolik kurumları inşa etmiştir. Günümüzde Kosova’da 24 Katolik Kilisesi mevcuttur. Bu kiliselerde 37 piskopos görev yapmaktadır. Rahibeler birkaç kategoriye ayrılır ve toplam sayıları 79’dur. Aynı zamanda Kosova’da Prizren şehrinde Katolik kadrolarının hazırlandığı “İmzot Lazër Mjeda” isimli yüksek okul (Seminar) da bulunmaktadır. Halen bu okulda kilise hiyerarşisinde yer alacak 5 aday (öğrenci) eğitime devam etmektedir. Eğitim konusunda “Drita” yayın isimli organı da önemli bir yer almaktadır. Çünkü Kosova’da Katoliklere yönelik olarak yayınlanan süreli ve diğer yayınlar Drita basımevinin katkılarıyla

• Milli Eğitim yetkilileri ile Kosova Katolik Kilisesi arasında yapılan anlaşmaya göre “Xhevdet Doda” Lisesi inşa edilmeden katedralin inşasına başlanmayacaktı. Fakat 5-6 yıl geçmesine rağmen bu lise inşa edilmemiş, katedral ise son aşamasındadır. Bkz. <http://www.telegrafi.com/?id=26&a=1500&komentet=1>.

³⁰⁶ <http://www.forumkatolik.net/forum/showthread.php?t=296&page=1>.

gerçekleştirilmektedir. Günümüzde Katolikler Cemiyeti için çok sayıda Arnavutça kitap, dergi, gazete gibi eserler yayınlanmaktadır

Günümüzde Kosova'daki Katolik Kiliselerinde görev yapan başlıca rahip ve papazlar şunlardır:

Dodë Gjergji: Kosova Katolik Kilisesi'nin başpiskoposu'dur.

Lush Gjergji: Prizren Kilisesi'nde Kosova'nın Vikarı olarak Priştine'ye transfer edilmiştir. Ayrıca Kosova Katolik Kilisesi'nin en önemli basım organı olan "Drita" basımevinin müdürüdür.

Franë Kola: Önceden Vikar ve Velezh Kilisesi'nin papazı idi, 2009 yılında yapılan görev değişikliği ile İsviçre'deki Arnavut Katolik Misyonunda görevlendirilmiştir.

Shan Zefi: 2009 yılında Zym Kilisesi'nden Kancelar olarak merkeze (Priştine) gönderilmiştir.

Aleksandër Kola: Stubell Kilisesi'nden Prizren Kilisesi'ne atanmıştır.

Agim Qerkini: Kosova Katolik Kilisesi'nin sekreterliğinden Hırvatistan'a misyoner olarak gönderilmiştir.

Albert Jakaj: Kosova Katolik Kilisesi'nin sekreteridir.

Jeton Thaqi: Prizren'de Kapelan ve "Drita" yayım organının redaktörüdür.

SONUÇ

Kosova Balkanların kalbinde yer alan bir ülkedir. Taş devrinden beri bu topraklara insanların yerleştiği bilinmektedir. Bu topraklarda Arnavutların ataları olan İliryalıların ve onlardan önce de Pellazglar gibi çeşitli kavimlerin yaşadıkları dünya tarihçileri tarafından kabul edilmiştir. Dolayısıyla tarih boyunca yaşanan göçler sebebiyle Kosova pek çok kültür, din, dil ve medeniyetin buluştuğu bir kavşak noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kosova toprakları milattan önce Roma Devleti tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Uzun bir dönem direnmeye çalışan İliryalıları Roma medeniyetinin etkisinden korunmayı önemli ölçüde başarmışlardır. Dolayısıyla İliryalıları, Roma Devleti dönemi boyunca kendi din, dil, örf ve adetlerini koruyabilmişlerdir.

Hıristiyanlığın ortaya çıkıp Balkanlarda yayılmaya başladığı esnada bu toprakların bir kısmı Roma Devleti tarafından işgal edilmiş durumdaydı. Hıristiyanlığa sert bir şekilde karşı çıkan Roma Devleti kendi topraklarında olduğu gibi İlirya'da da Hıristiyanlığın erken dönemde ve hızlı bir şekilde nüfuz edip yayılmasına büyük bir engel teşkil etmiştir. Dolayısıyla ilk üç asırda Kosova'da Hıristiyanlığın izlerine rastlanmadığı bilinmektedir. Daha sonra Hıristiyanlık, M.S. 313 yılında Konstantin tarafından yayınlanan Milan Fermanı ile Roma Devleti tarafından meşru bir din olarak ilan edilmiştir. 380'li yıllardan itibaren ise devletin resmi dini haline gelmiştir. Devletin desteğini arkasına alan Hıristiyanlık, devletin tüm imkânlarını da kullanarak dünyanın her tarafına hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Böylece Hıristiyanlığın Balkan halkları arasında ve dolayısıyla İliryalıların yaşadıkları bölgelerde yayılmasına yönelik çeşitli çalışmalar başlatılmıştır.

Hıristiyanlığın Kosova'da (Dardania) yayılışı ile ilgili bilgilere ilk defa İznik Konsili'nden bahseden kaynaklarda rastlanmaktadır. Söz konusu kaynaklardan, bu

konsile Dardania'dan Dacus isimli bir piskoposun katıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, günümüz Hıristiyan tarihçilerinin iddia ettikleri gibi, Hıristiyanlığın ilk yıllardan itibaren Kosova'da yayıldığına dair görüşlerin sağlam dayanaklarının olmadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle Roma Devleti'nin Hıristiyanlığa karşı sergilediği sert tutum ve Kosova'nın asırlar boyunca bu devletin işgali altında bulunduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu iddia ve teorilerin gerçeklerle hiç bağdaşmadığı bir defa daha ortaya çıkmaktadır.

Hıristiyanlık içerisinde çıkan görüş ayrılıkları sonucunda Roma İmparatorluğu doğuda Bizans ve batıda Roma devleti olmak üzere ikiye bölünmüştür. Kosova dahil Arnavut topraklarının çoğu Bizans hakimiyeti altında kalmıştır. Dolayısıyla doğuda gelişen Ortodoks Kilisesi zamanla ağırlığını Kosova'da da hissettirmeyi başarmıştır. Buna rağmen Arnavut toprakları uzun bir süre doğu ile batı arasındaki çatışmalar arasında kalmış ve pek çok çekişmeye sahne olmuştur.

Roma ile Bizans arasında yaşanan çatışmalar, her iki devletin de Balkanlar üzerindeki etkisinin zayıflanmasına sebebiyet vermiştir. Bu sırada kuzey bölgelerden güneye doğru göç ederek her gittikleri yeri yağmalayan ve yakıp yıkan barbar halklara karşı çıkılamamıştır. İmparatorluğun bu zayıf durumunu fırsat bilen barbar halklar Balkanlara yerleşmiş ve zamanla buralarda yaşayan halklar üzerinde hâkimiyet sağlamışlardır.

VIII. y.y.'a gelindiğinde Balkanlara yerleşen halklar arasında Slav ve Bulgarlar da vardı. Slavlaştırılan Bulgarlar kendi krallıklarını kurmuş ve IX. y.y.'da Bizans'ın da etkisiyle doğu Hıristiyanlığını benimsemişlerdir. Dolayısıyla XII. yüzyılda Sırp Krallığının kurulmasına kadar Bulgarların hâkimiyeti altında kalan İlirya topraklarında Ortodoks İnançın kökleri daha da güçlendirilmiştir.

XII.-XIV. yüzyıllar arasında ise Kosova'ya Sırlar hâkim olmuşlardır. Sırp Krallığının kurulmasıyla Kosova Sırların eline geçmiş ve Kosovalılar aşırı Sırp Ortodoks asimilasyonuna maruz kalmışlardır. Kısa bir süre içerisinde Kosova'da Sırplaştırma ile beraber Ortodokslaştırma faaliyetleri de yoğunlaşmış ve Kosova'da Sırp Kilise ve Manastırları dışında mabed kalmamıştır. Yunan vb. gibi pek çok yabancı

piskopos ve metropolit Kosova'dan uzaklaştırılmış ve yerlerine Sırp asıllılar görevlendirilmiştir. Özellikle Sırp Kilisesi'nin otosefallik kazanıp merkezini İpek Şehrine taşımamasından sonra baskılar daha da artmıştır. Sert uygulamalara maruz kalan Kosova halkı bu baskılardan kurtulmak için her çareye başvurmuş olmalarına rağmen ne kadar başarılı oldukları tam olarak bilinmemektedir.

Bu sıralarda doğuda kurulan Osmanlı Devleti'nin, Balkanlara doğru yayılması ve Balkanların büyük bir kısmını fethetmesi kaybolan umutları yeniden canlandırmıştır. Dolayısıyla 1389 yılında meydana gelen I. Kosova Savaşı ile birlikte Osmanlılar Balkanlarda ve Kosova'da hızlı bir şekilde yayılmaya başlamışlardır. Her şeyden önce insanî bir sistem getiren Osmanlılar pek çok milletin umut kaynağı haline gelmiş ve kendilerine sığınmıştır. Bunların başında genel olarak Arnavutlar, özel olarak da Kosova halkı gelmiştir.

Böylece Osmanlılar ile Kosova'da yeni bir dönem başlamış ve herkese kendi inancında serbest hareket etme imkânı sağlanmıştır. Osmanlıların gelişinden önce Kosova'daki Katoliklerin sayısı çok sembolik olmasına rağmen, bundan sonraki süreçte Katolikler günden güne toparlanarak kendi cemaatlerini oluşturabilmişlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti gayrimüslimlere büyük haklar tanımış ve dini uygulamalarına herhangi bir sınırlama getirmediği gibi onlara bazı ayrıcalıklar da tanımıştır.

Osmanlıların Avrupa'ya doğru daha fazla yayılmaması üzerine Roma Kilisesi, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan topraklardaki Hıristiyanları ve özellikle Katolikleri Papa önderliğinde organize etmeye ve onları Osmanlıya karşı kullanmaya çalışmıştır. Böylece Kosova'daki Katolikler de Roma Kilisesi'nin yardımıyla müesseseleşme faaliyetlerini başlatmışlardır. Her ne kadar Osmanlı dönemi Katolikler tarafından karanlık ve her yönüyle negatif bir dönem olarak değerlendirilirse de, Kosova'daki Katolik Kilisesi'nin ayağa kalkmaya başladığı dönem yine Osmanlı dönemi olmuştur. Bu dönemde tüm Hıristiyan dünyası Kosova Katolik Kilisesi'ne yardım etmiş ve bu vesile ile çeşitli misyonerlik faaliyetleri yürütülmüştür.

Kosova Katolik Kilisesi'nin inşa ettiği kilise binaları dışında kendi okullarının açılmasına da izin verilmiştir. Dolayısıyla Katolik Piskoposların yetiştirilmelerine de

imkân sağlanmışır. Buna rağmen Kosova Katolik Kilisesi Osmanlı dönemi boyunca Osmanlıya karşı başkaldırmayı hiçbir zaman ihmal etmemiş ve yaşanan savaşlarda daima Osmanlının karşısında yer almıştır. Bunun dışında Katolikler, Osmanlıya karşı Sırlarla bile birleşmeye çalışmışlar fakat hiç bir zaman başarılı olamamışlardır.

Kosova Katolik Kilisesi başlangıçta Tivar Kilisesi'ne bağlı idi. Kosova'daki merkezi bazen Prizren, bazen de Üsküp olmuştur. Üsküp'teki Katoliklerin sayısı azalınca aynı piskopos her iki şehirdeki cemaat ile de ilgilendiğinden Üsküp-Prizren Kilisesi olarak isimlendirilmeye başlanmıştır.

Kosova Katolik Kilisesi Osmanlılardan sonra Avusturya ve Fransa'nın yardımıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. Kosova Sırlar tarafından işgal edilince, Kosova Katolik Kilisesi onlarla bazı anlaşmalar yapmıştır. Kısa bir süreliğine de olsa Kosova'daki bazı Katolik Kiliselerinde ibadetler Slav dilinde yapılmıştır. Dolayısıyla Sırlar ile ilişkilerinin iyi olduğunu söylemek mümkündür. Kosova Katolik Kilisesi, 1999 savaşına kadar Sırbistan Katolik Kiliseleri çatısı altında bir kilise olarak değerlendirilmiştir. Kosova Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan etmesinin üzerinden iki yıl geçmesine rağmen hala Vatikan tarafından tanınmamıştır. Kardinal Kasper'e göre bunun sebebi, Kosova'yı Sırbistan'ın ve Ortodoksluğun beşiği olarak değerlendirmeleridir. Kısaca söylemek gerekirse, Katolikler özel çıkarları sebebiyle Sırlarla iyi münasebetler sürdürmeye çalışmışlardır.

Kosova Katolik Kilisesi'nin günümüzde Kosova'da her alanda etkili olduğu görülmektedir. Savaştan sonra Kosova'ya gelen çeşitli dernek ve kuruluşların yardımıyla Kosova'da Hıristiyanlar tarafından birçok kolej ve okul açılmıştır. Prizren'de açılan Loyola Lisesi bunun en bariz örneklerinden birisidir. Çünkü bu lise, Müslümanların % 99'dan fazlasının yaşadığı bir şehirde açılmıştır. Bu lisede bizzat rahip, rahibe ve piskoposlar derslere girmektedir. Buna benzer pek çok örnek vardır. Diğer taraftan Kosova'da Hıristiyan ve özellikle Katolik literatürü çoğalmış ve dışardan finanse edildikleri için bu amaca hizmet eden pek çok eser bedava dağıtılmaktadır. Tüm bu örnekler Kosova Katolik Kilisesi'nin Kosova'da siyasi yönden de ne kadar etkili olduğunu ve sahip olduğu ayrıcalıkları göstermektedir.

Kosova Katolik Kilisesi'nin Kosova'daki etkisinin en önemli göstergelerinden birisi de, Priştine'de inşa edilen ve 5 Eylül'de açılması planlanan "Nëna Terez (Ana Teresa)" Katedrali'dir. Katedralin inşa edildiği yerde daha önce bir lise vardı. Lise yıkılarak yerine Katedral inşa edilmektedir. Hıristiyan kanunlarına göre bir şehirde bir katedralin inşa edilebilmesi için o şehrin halkının en azından % 60'ının Katolik olması gerekmektedir. Oysa Kosova'da bu oran %1'i bile bulmamaktadır. Priştine'de ise sayıları daha da azdır. Diğer taraftan, Kosova İslam Birliği yıllardır Priştine'de bir İslamî Merkezin açılmasını talep etmesine rağmen her defasında olumsuz cevap almıştır.

Şimdiye kadar elde edilen kaynaklarda verilen bilgilere dayanarak denilebilir ki, Hıristiyanlık (Doğu Hıristiyanlığı-Ortodoksluk) Kosova'da ilk yıllardan beri, yani Pavlus döneminden beri değil, Slavların Hıristiyanlığı kabul etmeleriyle birlikte fark edilir derecede yayılmaya başlamıştır. Sırp Krallığı döneminde ise Slavlaştırma faaliyetlerine paralel olarak Sırp Ortodoksluğu da yayılmıştır. Sırp'lardan sonra Osmanlının gelişiyle birlikte bölgede genel olarak İslam Dini yayılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Kosova halkının bir kısmı Katolikleştirilmeden Ortodokslarılmış, büyük bir kısmı ise Ortodokslarılmadan İslam ile tanışarak Müslüman olmuştur.

Diğer taraftan, Katolikler Osmanlı dönemi boyunca ikinci sınıf olarak değil daima eşit muamele görmüş ve tüm gayrimüslimlere tanınan haklar kendilerine de tanınmış olup Osmanlı Devleti'nin tüm imkânlarından faydalanmışlardır. Son olarak, İslam Dini Kosova halkı arasında zorla yayılmamıştır. Aksine halk, aradıkları huzuru ve tüm hakları İslam Dini'nde bulduğu için İslam'ı kendi istekleri ile kabul etmişlerdir. Ayrıca Kosova halkının Müslüman olmasıyla Sırp-Ortodoks asimilasyonu sona ermiş ve böylece Arnavut milletinin varlığının devam etmesine vesile olunmuştur. Kosova'da din mensupları arasında görülen hoşgörü ise İslam'ın diğer dinlere gösterdiği saygının bir sonucudur. Yani Müslümanların çoğunluğu teşkil ettiği bir ülkede azınlık durumundaki diğer din mensuplarının huzur ve barış içerisinde yaşamaları şüphesiz İslam'ın ve Müslümanların diğer din mensuplarına karşı göstermiş olduğu hoşgörünün bir göstergesidir.

BİBLİYOGRAFYA

- AFYONCU,** Erhan, “Osmanlı İdaresinde Sırbistan”, *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yay., c. I, Çorum/Ankara 2006.
- AHMEDİ,** Abib, *Theranda – Prizreni Ndër Shekuj*, Orient Yay., Prizren 1996.
- AKTEPE,** Münir, “Kosova”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, Ankara 2002.
- ANAMALİ,** Skënder, *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Instituti i Historisë, Botimet Toena, I, Tiranë 2002.
- AREF,** Mathieu, *Shqiperia Odiseja e Pabesueshme e Nje Populli Parahelen*, çev. Iliriana Angoni, Plejad yay., Tirane 2007.
- ARNOLD,** Thomas W, *Historia e Përhapjes së İslamit*, çev. Nexhat İbrahimi, KBIK, Prishtinë 2004.
- ARUÇI,** Muhammed, “Kosova”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002.
- ATASAĞUN,** Galip, *Hıristiyanlıkta Kıyamet Alametleri ve Dünyanın Sonu*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2001.
- AYDIN,** Mahmut, “Hıristiyanlık”, *Yaşayan DünyaDinleri*, ed. Şinasi Gündüz, DİB Yay., Ankara 2007.
- _____, “Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa’nın Tanrısal Araştırma Süreci”, *İslamiyat Dergisi*, c. III, sy. 4, Ankara 2000.

- AYDIN,** Mehmet; “Kilise”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002.
- _____, “Hıristiyanlık (Mabed ve İbadet)”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998
- _____, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yay., Konya 2005.
- _____, “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, *AÜİFD*, c. XXVII, 1984.
- BARROW,** R.H, *Romalılar*, çev.E.Gürol, Varlık Yay., İstanbul 1965.
- BARIŞIÇ,** Franjo, *Dosadaşnji Pokuşaji Ubikacije Grada Justiniana Prima*, ZFF VII-1, Beograd 1963.
- BİÇOKU,** Kasem, “Shqipëria Përballë Pushtimit Osman (1385-1443)”, *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Instituti i Historisë, Botimet Toena, I, Tiranë 2002.
- BOSHTRAKAJ-CAMAJ,** Kujtime, “Roli i Perandorëve Romakë për Fuqizimin e Krishterimit në Dardani jatë Shekujve IV-VI”, *Gjurmime Albanologjike, Seria e Shkencave Historike*, Instituti Albanologjik, KGT Yay., S. 37, Prishtinë 2008.
- BOZBORA,** Nuray, “Arnavutların Kökeni”, *Balkanlar El Kitabı*, Vadi Yayınları, Çorum/Ankara 2006.
- BULAÇ,** Ali, *Din ve Modernizm*, İz Yay., İstanbul 1992.
- CLEMENT,** Olivier, *Ortodoks Mezhebi, Hıristiyan İlahiyatı*, çev. Aydın, Mehmet, Arı Basımevi, Konya 1983.
- DEMİRAJ,** Shaban, *Gjuhësi Ballaknike*, Üsküp 1994.
- DEMİRCİ,** Kürşat, “Hıristiyanlık”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998.

- DRAGUSHA,** Fehim, *The Missionary Activity In Kosovo And The Reasons For The Conversion Of Muslims There*, Graf-ing Yay., Prishtinë 2009.
- DUKA,** Ferid, “Ndryshimet Në Strukturën Fetare Të Popullit Shqiptar. Përhapja e fesë Islame (Shek. XV-XIX)”, *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Instituti i Historisë, Botimet Toena, I, Tiranë 2002.
- _____, “Momente Të Kalimit Në Islam Të Popullsisë Shqiptare Në Shek. XV- XVII”, *Feja, Kultura Dhe Tradita Islame Ndër Shqiptarët*, Simpozium Ndërkombëtar, KBIK, Prishtinë 1995.
- DURHAM,** Miss Edith, *Shqipëria Dje Dhe Sot*, “Bujku”, Günlük Gazete, 9 Kasım 1996.
- EMECEN,** Feridun, “Kosova Savaşları”, *DİA.*, XXVI, Ankara 2002.
- GASHI,** Musa, *Some Facts About Kosovo*, Logos-A, Skopje, 1997.
- GASHI,** Zef, *Kuvendi i Arbnit 1703*, Konferenca Ipeshkvore Shqiptare – Tiranë, Prishtinë 2003.
- GJINI,** Gasper, *Ipeshkvia Shkup Prizren Njëpër Shekuj*, Drita Yay., Ferizaj 1992.
- GLENNY,** Misha, *Histori e Ballkanit 1804-1999*, İnstituti i Dialogut & Komunikimit - Toena Yay., Tiran 2007.
- GÜÇ,** Ahmet, *Dinlerde Mabed ve İbadet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- GÜNDÜZ,** Şinasi, *Hristiyanlık*, İSAM Yay., İstanbul 2008.
- _____, Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., 1998.

- FERI,** Naser, *Latronët – Lëvizje e Rezistencës Kundër Romanizimit*, “Bujku”, *Günlük Gazete*, 23 Kasım 1996.
- HİLL,** Stephan, *Aspekte Të Shqipërisë Mesjetare Para Pushtimit Turk(6)*, “Bujku”, *Günlük Gazete*, 19 Mayıs 1995.
- HOTI,** Afrim, “Aspekte të Përhapjes së Krishterimit Të Hershëm Në Provincën e Epirit të Ri”, *2000 Vjet Art Dhe Kulturë Kishtare Në Shqipëri*, Simpozium Ndërkombëtar 16-18 Nëntor 2000, Kisha Orthodhokse Autoqefale e Shqipërisë, Tiranë 2003.
- HOXHA,** Gëzim, “Procesi i Kristianizimit në Provincën e Prevalit Deri Në Fillim të Shekullit VII”, *Kirshërëmi Ndër Shqiptarë*, Simpozium Ndërkombëtar Tiranë, 16-19 Nëntor 1999, Konferenca Ispeshkvnore e Shqipërisë, Shkodër 2000.
- İBRAHİMİ,** Nexhat, *İslami Në Trojet İliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, M.D.I., Prishtinë 2000.
- _____, *İslami Dhe Muslimanët Në Tokat Shqiptare Dhe Në Ballkanin Mesjetar (Shekujt IX-XIV)*, Logos-A Yay., Shkup 2003.
- İNBAŞI,** Mehmet, “Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskan”, *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yay., I, Çorum / Ankara 2006.
- JASHARI,** Behxhet, “Shqiptarët Ndërmjet Dy Kishave Dhe Grabitqarët e Huaj Për Supermacion Fetar e Politik”, *Dituria İslame Dergisi*, sy. 238, y. 25, Prishtinë Mayıs 2010.
- JUBANI,** Bep, *Historia e Popullit Shqiptar*, Libri Shkollor, Prishtinë 1999.

- JUSUFOSKI,** Nevzat, *Osmanlı Döneminde Makedon Ortodoks Kilisesinin Durumu*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2006.
- KARPAT,** Kemal, “*Balkanlar*”, DİA, V, İstanbul 1992.
- LAJÇI,** Lulëzim, *Gjurmime Albanologjike, Seria e Shkencave Historike*, “Të Dhënat e Para Për Pejën Dhe Emërtimein e Saj”, Instituti Albanologjik, KGT Yay., S. 37, Prishtinë 2008.
- LOKA,** Nikollë; Kola, Gjet, *İliria Biblike Shejtorët iliro-Shqiptarë Nga Konstandini i Madh te Nënë Tereza*, Geer 2005.
- LUFİ,** Simon, “Vatikani Dhe Shqipëria, Përpjekje Për Nënshkrimin e Konkordatit”, *Krishtërimi ndër Shqiptarë*, Simpozium Ndërkimbëtar Tiranë, 16-19 Nëntor 1999, Konferenca Ipushkvnore e Shqipërisë, Shkodër 2000.
- MALCOLM,** Neol, *Kosova-Balkanları Anlamak İçin*, çev. Özden Arıkan, Sabah Kitapları, İstanbul 1999.
- _____, *Kosova Nje Histori e Shkurter*, Koha - Prishtine & Shtepia e Librit – Tiranë 2001.
- MARKU,** Kastriot, *Kishat e Kurbinit*, Geer, Tiranë 2008.
- MEKSI,** Aleksandër, “Shën Pali Dhe Fillimet e Krishterimit në Trojet e Sotme Të Shqiptarëve”, *Shën Pali Ungjillëzuesi i İlirëve*, Universiteti Mbretëror İliria & Drita Yay., Prishtinë 2009.
- MİRDİTA,** Zef, *Krishtenizmi Ndër Shqiptarë*, Drita Yay., Prizren-Zagreb 1998.
- _____, “Gjashtë Shekujt e Parë Të Krishtenizmin Në Trevat İliro-Shqiptarë”, *Krishtërimi Ndër Shqiptarë*, Simpozium

Ndërkimbëtar Tiranë, 16-19 Nëntor 1999, Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë, Shkoder 2000.

_____, “Fillet e Krishterimit në Balkan Me Shqyrtim të Veçantë Ndër Shqiptarë”, *Shën Pali Ungjillëzuesi i Ilirëve*, Universiteti Mbretëror Iliria & Drita yayınları, Prishtinë 2009.

NDRECA, Mikel, *Fjalor Fjalësh e Shprehjesh të Huaja*, Rilindja, Prishtinë 1986.

NESİMİ, Kani, *Arnavut Ortodoks Kilisesi*, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Samsun 2000.

_____, *Ortodoksizmi te Shqiptaret (Historia e Religjioneve)*, Tetovë 2005.

ÖZEY, Ramazan, “Balkanların Coğrafi Yapısı”, *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yay., c. I, Çorum/Ankara 2006.

PAMUK, Bilgehan, “Osmanlı Döneminde Arnavutluk”, *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yay., c. I, Çorum/Ankara 2006.

POPOVIÇ, Aleksandre, *Balkanlarda İslam*, İnsan Yay., İstanbul 1995.

QIRIAZI, Dhori, *Krishterimi Në Shqipëri*, Argeta-LMG, Tiranë 2000.

REDZEPI, Nasır, *Makedon Ortodoks Kilisesi Tarihi*, SÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Dinbilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2003.

RİZAJ, Skënder, *Kosova Gjatë Shekujve XV, XVI dhe XVII*, Prishtinë 1982.

_____, *Kosova, Shqiptarët Dhe Turqit Dje, Sot Dhe Neser- Kosova, Arnavut ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Seksioni i

Shkencave Historike, Akademia e Ìntelektualëve Shqiptarë e Shkencave dhe e Arteve, Marifet Yay., Prishtinë (Ìstanbul)1993

- SAMILAGIÇ,** Nerkez, “Albanija”, *Leksion Islama*, Sarajevo 1990.
- SARIKÇIOĞLU,** Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008.
- SHUKRIU,** Edi, *Kisha e Shën Premtës*, Felsefe Fakültesi Bülteni 21, Prishtinë 1993
- STIPÇEVIÇ,** Aleksander, *İliret Historia, Jeta, Kultura Simblet e Kultit*, Botimet Toena, Tiranë 2002.
- TËRNAVA,** Muhamet, *Popullsia e Kosovës Gjatë Shekujve XIV-XVI*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë 1995.
- THËNGJILLI,** Petrika, *Shqiptarët Midis Lindjes Dhe Perëndimit 1506-1839*, Maluka shpk, Tiranë 2002.
- _____, Petrika, “Katolicizmi Në Shqipëri Përballë Shtetit Osman (shek. XVI-XVIII)”, *Krishtërimi ndër Shqiptarë*, Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë, Shkoder 2000
- TOÇI,** Fatmir, *Kosova në Vështrim Enciklopedik*, Akademia e Shkenca e Shqipërise Qendra e Enciklopedisë Shqiptare, Botimet Toena, Tiranë, 1999.
- TÜMER,** Günay - KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 2002.
- VOKRRI,** Abdullah, *Zhvillimi dhe Karakteristikat e Shkollave Dhe Arsimit Në Kosovë (1918-1941)*, Universiteti i Kosovës,

Fakulteti Filozofik, Dega e Pedagogjisë, Basilmamış Doktora Tezi, Prishtinë yy.

XHUFİ,

Pëllumb, “Shqipëria në Perandorinë Bizantine (Shek. V-X)”, *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Instituti i Historisë, Botimet Toena, I, Tiranë 2002.

_____,

Shqipëria Midis Bizantit Dhe Perëndimit /Shek. XI-XIV”, *Historia e Popullit Shqiptar*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Instituti i Historisë, Botimet Toena, I, Tiranë 2002.

_____,

“Krishtërimi Roman Në Shqipëri, Shek. VI-XVI”, *Krishtërimi Ndër Shqiptarë*, Simpozium Ndërkombëtar Tiranë, 16-19 Nëntor 1999, Konferenca Ispeshkvnore e Shqipërisë, Shkodër 2000.

_____,

Historia e Popullit Shqiptar-Për Shkollat e Mesme, Libri Shkollor, Prishtinë 1999.

YILDIRIM,

Münir, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yay. Ankara 2005.

YILMAZ,

Murat, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İstanbul, 2005.

ZEFİ,

Shan, *Islamizimi i Shqiptarëve Gjatë Shekujve*, Drita Yay., Prizren 2000.

<http://shqiperia.com/kat/m/shfaqart/aid/15/Origjina-dhe-trualli-historik-i-ilireve.html>.

<http://www.forumikatolik.net/forum/archive/index.php/t-952.html> (06.07.2010).

<http://www.dardania.de/vb/upload/showthread.php?t=26168> (06.07.2010).

<http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=cab359a3-9328-19cc-a1d2-8023e646b22c&lng=en&id=28021> (07.07.2010).

http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Interim_Administration_Mission_in_Kosovo (10.07.2010).

<http://www.telegrafi.com/?id=26&a=1500&komentet=1>. (10.07.2010)

<http://www.forumikatolik.net/forum/showthread.php?t=296&page=1>. (10.07.2010)

EKLER

1. Görevliler*

Hıristiyan Tarihçilere göre tarihte Üsküp-Prizren Kilisesinin görevlilerden bazıları şunlardır:

<u>Görevlinin İsmi:</u>	<u>Yılı:</u>	<u>Görev Yaptığı Kilise:</u>
1. Dacus	(yaklaşık 325)	Üsküp
2. Paregorius	(yaklaşık 343)	Üsküp
3. Ursicius	(yaklaşık 458)	Üsküp
4. Johannes	(yaklaşık 490 – 495)	Üsküp
5. Catellianus	(yaklaşık 535)	Justiniana Prima
6. Venenatus	(yaklaşık 553)	Justiniana Prima
7. Johannes	(591-602)	Justiniana Prima
8. Zozimus	(yaklaşık 347)	Ohrid (Lychnidus)
9. Antonius	(yaklaşık 449)	Ohrid (Lychnidus)
10. Laurentius	(yaklaşık 492)	Ohrid (Lychnidus)
11. Theodoretus	(yaklaşık 519)	Ohrid (Lychnidus)
12. Nicolaus, OP	(yaklaşık 1320)	Ohrid (Lychnidus)
13. Mattheus	(yaklaşık 1517)	Ohrid (Lychnidus)
14. Rafael Levakoviç	(1647-1649)	Ohrid (Lychnidus)
15. Ndre Bogdani	(1651-1656)	Ohrid (Lychnidus)
16. Fran Sojmiroviç	(1657)	Ohrid (Lychnidus)
17. Marinus	(1204)	Üsküp
18. Joannes Strote, O. P.	(1299 – 1321)	Üsküp
19. Fridericus de Rotersbecke, OFM	(1351)	Üsküp
20. Jonnes Kaiode, avgustinian	(1352)	Üsküp
21. Jonnes de Siberg	(1354 -1366)	Üsküp
22. Hermanus	(1389 -1392)	Üsküp
23. Antonius de Teramo, OFM	(1400)	Üsküp
24. Robertus Towta	(1402)	Üsküp
25. Albertus	(1409)	Üsküp
26. Joannes Heldin, O. P.	(1466)	Üsküp
27. Benedictus Warsalunus	(1554)	Üsküp
28. Stephanus Zacalinczy	(1554)	Üsküp

* Piskopos, rahip, metropolit vs.

29. Franciscus de Andreis	(1571)	Üsküp
30. Hyacinthus Macripodari, O. P.	(1649)	Üsküp
31. Ndre Bogdani	(1656-1677)	Üsküp
32. Pjetër Bogdani	(1677-1688)	Üsküp
33. Daniel Duranti, OFM	(1690-1702)	Üsküp
34. Peter Karagiq	(1702-1727)	Üsküp
35. Mikel Suma	(1728-1743)	Üsküp
36. Gjon Kazazi (Nikollë)	(1743-1752)	Üsküp
37. Toma Ttomiçiç	(1753-1758)	Üsküp
38. Mataj Mazrreku	(1758-1807 1818-?)	Üsküp
39. Matej Krasniqi	(1816-1829)	Üsküp
40. Pjeter Shali	(1830-1846)	Üsküp
41. Darius Bucciarelli, OFM	(1864-1878)	Üsküp
42. Fulgencie Carev, OFM	(1879-1888)	Üsküp
43. Ndre Logorezzi	(1888-1892)	Üsküp
44. Pashk Trokshi	(1893-1908)	Üsküp
45. Lazër Mjeda	(1909-1921)	Üsküp
46. Janez Fr. Gnidovec, CM.	(1924-1939)	Üsküp
47. Smiljan FR. Çekada	(1940-1967)	Üsküp
48. Joakim Herbut	(1969- ?)	Üsküp
49. Nikë Prela	(1969-1996)	Üsküp-Prizren
50. Mark Sopi	(1996-2006)	Prizren
51. Dodë Gjergji	(2006- devam ediyor)	Kosova
52. Maximus	(yaklaşık 458)	Diocletiana
53. Macedonius	(yaklaşık 347)	Lipjan (Ulpiana)
54. Paulus	(yaklaşık 553)	Lipjan (Ulpiana)
55. Paulus-episc. Prinatenus	(yaklaşık 458)	Prizren (Prisriana)
56. Abraham	(yaklaşık 1204)	Prizren (Prisriana)
57. ?	(yaklaşık 1253)	Prizren (Prisriana)
58. Conradus	(yaklaşık 1253)	Prizren (Prisriana)
59. Benedictus	(yaklaşık 1335)	Prizren (Prisriana)
60. Joannes	(yaklaşık 1363)	Prizren (Prisriana)
61. Robertus	(yaklaşık 1375)	Prizren (Prisriana)
62. Gulilemus	?	Prizren (Prisriana)
63. İoannes	(yaklaşık 1380)	Prizren (Prisriana)
64. Andreas	(yaklaşık 1387)	Prizren (Prisriana)
65. Gjergj Panduzi	(yaklaşık 1404)	Prizren (Prisriana)
66. Patar Katiq	(yaklaşık 1618)	Prizren (Prisriana)
67. Pjetër Mazreku	(1624)	Prizren (Prisriana)
68. Fron Sojmiroviq	(1650)	Prizren (Prisriana)

69. Dalmatius	(yaklaşık 458)	Neutina
70. Sabinianus	(yaklaşık 553)	Zappara
71. Bunius	(yaklaşık 325)	Stobi
72. Nicolaus	(yaklaşık 451)	Stobi
73. Philippus	(?)	Stobi
74. Phocas	(yaklaşık 553)	Stobi
75. Joannes	(yaklaşık 680)	Stobi
76. Margarites	(yaklaşık 692)	Stobi
77. Euagrius	(yaklaşık 347)	Manastır
78. Jeremia	(yaklaşık 451)	Bargala(Şitipe yakın)

2. Resimler

Kosova'daki Katolik Kiliselerinin buldukları yerler

Darius Bucciarelli (1864-1878)

Lazër Mjeda (1909-1921)

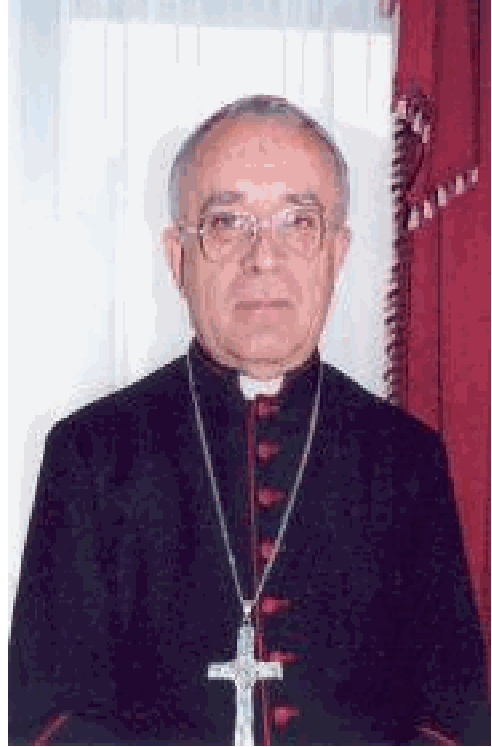
Smiljan Franjo Čekada (1940-1967)

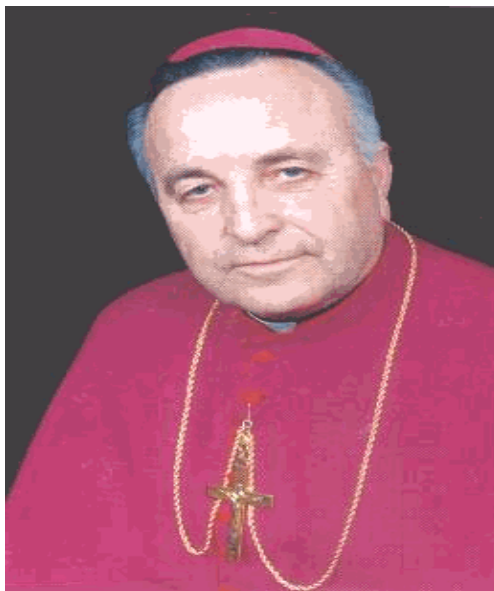
Joakim Herbut(1969-2005?)

Nikë Prela (1969-1996)

Zef Gashi (Tivar Başpiskoposu)

Mark Sopi (1996-2006)

Dodë Gjergji (2006-)

Rahibe Teresa (1910-1997)

**Prištine’de yapılmakta olan “Nëna Terezë” (Rahibe Teresa)
Katedralesini’nin Proje Görüntüsü**

Bishtazhin Kilisesi

Rugove Kilisesi

Bec Kilisesi

Popullata e strehuar në Kishën e „Shën Ndout“ në Glogjan

Glogjan Kilisesi

Zllakuqan'da "Gjon Pagzusi" Kilisesi

Gjakova'da "Aziz Pavlus" Kilisesi

Prizren'de "Zoja Ndhmetare" Kilisesi

Kravasari (Karvansaray)'de "Shen Masjani" Kilisesi

Letnice Kilisesi

Zym Kilisesi

Vernakolle Kilisesi

Velezhë Kilisesi

Stubëll Kilisesi

Īpek'teki Kilise

Gjakova'da "Shen Ndou" Kilisesi

Pjetërshan Kilisesi

Klina'da "Zoja e Keshillit te Mire" Kilisesi

Novoselle Kilisesi

Kravasaria Kilisesi'nde Abdullah Bytyqi'nin Vaftiz Edilişi (27.12.2009)

Konfirmasyon (Krezmimi) Ayininden görüntüler

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı: Dragobil / 1984

Öğr.Gördüğü Kurumlar :	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise: Medresesi	1998	2002	Prizren“Alauddin”
Lisans:	2004	2008	U.Ü. İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans: Enstitüsü	2008	2010	U.Ü. Sos. Bil.

Doktora:

Medeni Durum: Evli

Bildiği Yabancı Diller ve

Düzeyi: Türkçe (iyi)

Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama	Ayrılma	Çalışılan Kurumun Adı:
------------------------------	----------------	----------------	-------------------------------

1.

Yurtdışı Görevleri:

Kullandığı Burslar:

Aldığı Ödüller:

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki

Topluluklar:

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri:

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler:

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel

Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar: XX. Yüzyılda Arnavutlarda Din Karşıtı Siyaset ve Müslüman Arnavut Düşünürlerin Rolü

Diğer:

16.07.2010

Sead PAQARIZI

